સુંદરવિલાસ.

માધવજી પ્રેમજીને

રાજનગરમેં

आर्योदय
प्रेसमें

मुद्रान्कित करकें प्रसिद्ध कीये.

शके १८०६.

संवत् १९४०.

ॐ श्रीपरमात्मने नमः

શ્રી સુંદરવિલાસ પ્રારંભ.

अथ श्री गुरुदेवको अंग. १

इंदव छंद.

મૌજ કરિ ગુરૂદેવ દયા કરી, શબ્દ સુનાય કહયોં હરિ નેરો;
જ્યોં રવિકે પ્રગટે નિસિ જાત, સુ, દૂરિ કિયો ભ્રમ ભાન અંધેરો;
કાયક વાયક માનમહૂ કરિ, હૈ ગુરૂદેવહિ વંદન મેરો;
સુંદરદાસ કહે કર જુરિ કે, દાદુ દયાલકો હું નિત ચેરો. ૧
પૂરણ બ્રહ્મ વિચાર નિરંતર, કામ ન ક્રોધ ન લોભ ન મોહે;
શ્રોત્ર ત્વચા રસના અરૂ ઘ્રાણ સું, દેખિ કછૂ નૈન ન મોહે;
જ્ઞાન સ્વરૂપ અનુપ નિરૂપન, જાસુ ગિરા સુનિ મોહન મોહે;
સુંદરદાસ કહે કર જોરિ જયુ, દાદૂ દયાલહિ મોર ન મોહે. ૨
ધીરજવંત અડિગ્ગ જિતેંદ્રિય, નિર્મલ જ્ઞાન ગ્રહ્યો દ્રઢ આદૂ;
શીલ સંતોષ ક્ષમા જીનકે ઘટ, લાગી રહ્યો સ્વ અનાહદ નાદુ;
ભેખ ન પક્ષ નિરંતર લક્ષ જુ, ઔર કછુ નહિ વાદ વિવાદ;
યે સબ લછન હૈ જિનમાંહિં સુ, સુંદરકે ઉર હૈ ગુરૂ દાદુ. ૩
ભોજલમેં બહિ જાત હુતે જિન, કાઢિ લિયો અપને કરિ આદુ;
આર સંદેહ મિટાય દિયે સબ, કાંનનિ ટેર સુનાયકે નાદુ;
પૂરનર બ્રહ્મ પ્રકાશ કિયો પુનિ, છુટ ગયો સબ વાદ વિવાદુ;
એસી કૃપા જુ કરી હમ ઉપર, સુંદરકે ઉર હૈ ગુરૂ દાદુ. ૪
કોઉક ગોરખકું ગુરૂ થાપત, કોઉક દત્ત દિગંબર આદુ;
કોઉક કંથર કોઉક ભરથર, કોઉ કબીરકી રાખત નાદુ;
કોઉ કહે હરદાસ હમારજુ, યોં કરિ ઠાંનત વાદ વિવાદુ;
ઔર તુ સંત સબૈ શિર ઉપર, સુંદરકે ઉર રહેં ગુરૂ દાદુ.
કોઉ વિભૂતિ જટા નખ ધારિકે, કહે યહ ભેખ હમારહિ આદુ;
કોઉક કાંન ફરાય ફિરેં પુનિ, કોઉક સિંગી બજાવત નાદૂ;
કોઉક કેસ લુચાઇ કરે વ્રત, કોઉક જંગમ કે શિવવાદુ;
યું સબ ભુલી પરે જીતહિ તિન, સુંદરકે ઉર રહે ગુરૂ દાદુ. ૬

યોગિ કહૈ ગુરૂ જૈન કહૈ ગુરૂ, બૌધ કહૈં ગુરૂ જંગમ માંનૈં;
ભકત કહૈં ગુરૂ ન્યાસી કહૈ વનવાસી કહૈં ગુરૂ ઓર બખાનૈં;
શેખ કહૈં ગુરૂ સુફિ કહૈં ગુરૂ, યા હુોત સુંદર હોતહિરાનૈં;
બાહુ કહૈં ગુરૂ બાહુ કહૈં ગુરૂ, હૈ ગુરૂ સોઈ સબે ભ્રમ ભાનૈં. ૭
સો ગુરૂદેવ લિપૈ ન છીપૈ કછુ, સત્વ રજો તમ તાપ નિવારી;
ઇંદ્રિય દેહ મૃષા કરિ જાનત, સીતલતા સમતા ઉરધારી;
વ્યાપક બ્રહ્મ વિચાર અખંડિત, દ્વૈત ઉપાધી સબે જિનૈ ટારી;
શબ્દ સુનાય સંદેહ મિટાવત, સુંદર વા ગુરૂકી બલિહારી. ૮
પૂરન બ્રહ્મ બતાય દીયો જિન, એક અખંડિત વ્યાપક સારે;
રાગ રૂ દ્વેષ કરૈં અબ કૈનસું, જો અહિ મૂલ વહી સબ ડારે;
સંશય શોક મીટયો મનકો સબ, તત્વ-વિચાર કહ્યો નિરધારે;
સુંદર સુધ કીયે મલ ધોઇજુ, હૈ ગુરૂકો ઉર ધ્યાન હમારે. ૯
જ્યું કપડા દરજી ગહિ વ્યોતત, કાષ્ટહિકું બઢઇ કસિયાનૈં;
કંચનકું જુ સોનાર કસે પુનિ, લોહકો ઘાટ લોહારહિ જાનૈ;
પાહનકુ કસિ લેત સિલાવટ, પાત્ર કુંભારકે હાથ નિપાનૈ;
તેસહિં શિષ્ય કસૈં ગુરૂદેવ જુ, સુંદરદાસતબે મન માનૈ. ૧૦

मनहर छंद.

સત્રૂહુ ન મિત્ર કોઉ, જાકે સબ હૈ સમાન,
દેહકો મમત્વ છાંડિ, આતમાહી રામ હૈ;
ઓરહુ ઉપાધિ જાકે, કબહુ ન દેખિયત,
સુખકે સમુદ્રમેં રહત આઠોં જામ હૈ;
રિદ્ધિ અરૂ સિદ્ધિ જાકે, હાથ જોરિ આગે ખરી,
સુંદર કહત તાકે સબહિ ગુલાંમ હૈ;
અધિક પ્રસંસા હમ, કૈસે કરિ કહિ સકેં,
ઐસે ગુરૂદેવકો હમારે જુ પ્રનામ હૈ. ૧૧
જ્ઞાનકો પ્રકાસ જાકે. અંધકાર ભયો નાસ.
દેહ-અભિમાન જીન, તજ્યો જાંનિ છારથી;
સોઈ સુખ-સાગર, ઉજાગર વૈરાગર જું,
જાકે બૈંન સુનત, બિલાત હૈં બિકારથી;
અગમ અગાધ અતિ, કોઉ નહિ જાનૈ ગતિ,
આતમાકો અનુભવ, અધિક અપારથી;

ઐસે ગુરૂદેવ વંદનીક, તિહુ લોકમાંહી,
સુંદર બિરાજમાન, સોભત ઉદારસી. ૧૨
કાહૂસુન રોષ તોષ, કાહૂસુન રાગ દોષ,
કાહૂસુન વેરભાવ, કાહૂસુન ઘાતહૈ;
કાહૂસુન બકવાદ. કાહૂસુ નહિ વિખાદ,
કાહૂસુન સંગ ન તો, કાહૂ પક્ષપાત હૈ;
કાહૂસુન દુષ્ટ બૈંન, કાહૂસુ ન લેન દેન,
બ્રહ્મકો બિચાર કછુ, ઔર ન સુહાત હૈ;
સુંદર કહત સોઇ, ઇસનિકો મહાઈશ,
સોઇ ગુરૂદેવ જાકે, દુસરી ન બાતહૈ. ૧૩
લોહકું જ્યુ પારસ, પખાંનકું ગલટ લેત,
કંચન છૂવત હોત, જગમેં પ્રમાંનીયેં;
દ્રુમકું જ્યું ચંદન પલટકે લગાય બાસ,
આપકે સમાન તાકો, સીતલતા આનીયેં;
કીટકું જ્યુ ભ્રંગકુ પલટકે કરત ભ્રંગિ,
સોઉ ઉડી જાય તાકો અચરજ માનીયેં;
સુંદર કહત યહ, સગરે પ્રસિધ બાત,
સદ શિષ પલટે સોઇ, સદગુરૂ જાનિયેં. ૧૪
ગુરૂ બિન જ્ઞાન નહીં, ગુરૂ બિન ધ્યાન નહી,
ગુરૂ બિન આતમ-વિચાર ન લહતુ હૈ;
ગુરૂ બિન પ્રેમ નહી, ગુરૂ બિન નેમ નહી,
ગુરૂ બિન સીલહૂ સંતોષ ન ગહતુ હૈ;
ગુરૂ બિન પ્યાસ નહી, બુધીકો પ્રકાસ નહી,
ભ્રમહુકો નાસ નહીં, સંશય રહતુ હૈં;
ગુરૂ બિન વાટ નહી, કોડી વિન હાટ નહી,
સુંદર પ્રગટ લોક વેદ યું કહતુહૈં. ૧૫
પઢકે ન બેઠો પાસ, અક્ષર ન બાંચી સકે,
બિનહીં પઢતેં કેસેં, આવત હૈં ફારસી;
જઉહરિકે મિલે બિન, પરિખ ન જાને કોઇ,
હાથ નગ લીયેં રહે, સંશય ન ટારસી;
બૈદહુ ન મિટયો કોઉ, બુટિકું બતાય દેત,
ભેદ બિનુ પાયે વાકે, ઔષદ હે છારસી;

સુંદર કહત મૂખ, રંચહુ ન દેખ્યો જાઈ.
ગુરૂ બિન જ્ઞાન જૈસે, અંધેરેમે આરસી. ૧૬
ગુરૂકે પ્રસાદ બુદ્ધિ, ઉત્તમ દિસાકું ગહે,
ગુરૂકે પ્રસાદ ભવ-દુઃખ વિસરાઇયે;
ગુરૂકે પ્રસાદ પ્રેમ, પ્રીતીહુ અધિક બાઢે,
ગુરૂકે પ્રસાદ રામ, નામ ગુન ગાઈયે:
ગુરૂકે પ્રસાદ સબ, જોગકી જુગતિ જાંને,
ગુરૂકે પ્રસાદ સુન્યમેં, સમાધી લાઈયે;
સુંદર કહુત જો ગુરૂદેવ જો કૃપાલ હોઈ,
તિનકે પ્રસાદ તત્વ જ્ઞાંન પુંન પાઈયે. ૧૭
ડુબત ભૌસાગરમેં, આયકે બંધાવે ધીર,
પારહુ લંગાય દેત, નાવકાં જ્યોં ખેવ સો;
પરઉપગારી સબ, જીવનકે સારે કાજ,
કબહુ ન આવે જાકે, ગુનકિકો છેવસો,
બચન સુનાય ભય, ભ્રમ સબ દૂર કરે,
સુંદર દિખાઈ દેત, અલખ અભેવ સો,
ઓરહુ સનેહિ હમ, નીકે કરી સોધી દેખે,
જગમે ન કોઉ હિતકારી ગુરૂ દેવ સો. ૧૮
ગુરૂ માત ગુરૂ તાત, ગુરૂ બંધુ નિજ ગાત,
ગુરૂદેવ નખ શિખ, સકલ સંવાર્યો હે;
ગુરૂ દિયે દિવ્ય નેન, ગુરૂ દિયે મુખ બેંન,
ગુરૂદેવ શ્રવન દે, સબદ ઉચાર્યો હે;
ગુરૂ દિયે હાથ પાવ, ગુરૂ દિયે શીશ ભાવ,
ગુરૂદેવ પિંડ માંહી, પ્રાન આય ડાર્યો હે;
સુંદર કહત ગુરૂ,—દેવ જુ કૃપાલ હોઇ;
ફિર ઘાટ ઘડિ કરી, મોહિ નિસતાર્યો હે. ૧૯
કોઉ દેત પુત્ર ધન, કોઉ દેત બલ ઘન,
કોઉ દેત રાજસાજ, દેવ રિષિ મુન્યોં હે
કોઉ દેત જસ માન, કોઉ દેત રસ આન,
કોઉ દેત વિદ્યા જ્ઞાન—જગતમેં ગુન્યો હે;
કોઉ દેત રિધિ સિધિ, કોઉ દેત નવ નિધિ,
કોઉ દેત ઓર કછુ, તાતેં સીસ ધુન્યો હે;

સુંદર કહત એક, દીયો જીન રામ નામ,
ગુરૂસો ઉદાર કોઉ, દેખ્યો હેન સુન્યો હેં. ૨૦
ભોંમીહૂકી રેનુકી તો, સંખ્યા કોઉ કહત હે,
ભારહુ અઠાર દ્રુમ, તિનકે જો પાત હે;
મેઘનિકી સંખ્યા સોઉ, રૂષિને કહિ બિચારી,
બૂંદનિકી સંખ્યા તેઉ, આયકેબિલાત હેં;
તારનકી સંખ્યા સોઉ, કહી હેં પુરાનમાંહી.
રોંમનિકી સંખ્યા પુનિ, કીતનેક ગાત હેં;
સુંદર જહાંલોં જંત, તિનહીકો આવે અંત,
ગુરૂકે અંનત ગુંન, કાપૈ કહે જાન હેં! ૨૧
ગોવિંદકે કીયે જીવ, જાત હેં રસાતલકોં,
ગુરૂ ઉપદેસે સો તો, છૂટે જમ ફંદતે;
ગોવિંદકે કીયે જીવ, બસ પરે કર્મનકે,
ગુરૂકે નિવારે સુ ફિરત હેં સ્વછંદતેં;
ગોવિંદકે કીયે જીવ બૂડત ભો-સાગરમેં,
સુંદર કહત ગુરૂ કાઢે દુઃખ— દ્વંદતે;
ઓરહુ કહાલોં કછુ, મુખતેં કહોં બનાય;
ગુરૂકી તો મહીમા અધીક હેં ગોવિંદતેં.
ચિંતામણિ પારસ કલપત્તરૂ કાંમ ધેનુ,
ઓરહુ અનેક નિધિ, વારિ વારિ નાખિયેં;
જોઇ કછૂ દેખીયેં સો, સકલ વિનાસવંત,
બુધિમેં વિચાર કરિ, બહુ અભિલાખીયેં;
તાતેં મન વચન કરમ કરિ કર જોરિ,
સુંદર ચરન શીસ મેલિ દીન ભાખિયે;
બહુત પ્રકાર તીનોલોક સબ સોધે હમ,
ઐસી કોન ભેટ ગુરૂદેવ આગે રાખીયેં. ૨૩
મહાદેવ વામદેવ, રૂષભ કપિલદેવ,
વ્યાસ સુકદેવ જયદેવ નામદેવ જુ;
રામાનંદ સુખાનંદ. કહિયે અનંતાનંદ,
સુરસુરાનંદ હુકે. આનંદ અછેવ જુ;
રૈદાસ કબીરદાસ, સોઝાદાસ પીપાદાસ,
દાસહુકે દાસભાવ ભાવહુકી ટેવ જુ;

સુંદર સકળ સંત, પ્રગટ જગત માહ્‌હી,
તમેં, ગુરૂ દાદુદાસ, લાગે હરિ સેવ જુ. ૨૪
ગુરૂદેવ સર્વોપરિ, અધિક વિરાજમાન,
ગુરૂદેવ સબહીતેં, અધિક ગરિષ્ટ હે;
ગુરૂદેવ દતાત્રય, નારદ સુકાદિ મુનિ,
ગુરૂદેવ જ્ઞાંનધન, પ્રગટ વસિષ્ઠ હેં;
ગુરૂદેવ પરમ અનંદમય દેખીયતઃ
ગુરૂદેવ વર વરિયાનહુ વરિષ્ઠ હેં;
સુંદર કહત કછું, મહિમા કહિ ન જાય,
એસે ગુરૂદેવ દાદુ મેરે શિર ઈષ્ટ હે. ૨૫
જોગી જૈન જંગમ સંન્યાસી વનવાસી બોધ,
ઓર કોઉ ભેખ પક્ષ, સબ ભ્રમ માંન્યો હે;
તાપસ રૂ ઋષીસ્વર, મુનીશ્વર કવિશ્વર,
સબનિકો મત દેખી, તત્વ પહિચાન્યો હે;
વેદસાર તત્વસાર, સમૃતિ પુરાન સાર,
ગ્રંથનિકો સાર સોઈ, હૃદૈ માંહિ આન્યો હે;
સુંદર હ્કત કછુ, મહીમા કહિ ન જાય,
ઐસો ગુરૂદેવ દાદુ, મેરે મન માન્યો હે. ૨૬
જીતે હે જુ કામ ક્રોધ, લોભ મોહ દુર કીયે,
આર સબ ગુનનિકો, મદ જિન ભાન્યો હે;
ઉપજે ન તાપ કોઈ, સીતલ સ્વભાવ જાકો,
સબહીમેં સમતા સંતોષ ઉર આન્યો હેં;
કાહૃસોં ન રાગ દોષ, દેત અબહીકો તોષ,
જીવતહી પાયો મોક્ષ એક બ્રહ્મ જાન્યો હેં;
સુંદર કહત કછૂ, મહીમા કહી ન જાય,
ઐસો ગુરૂદેવ દાદૂ, મેરે મન માન્યો હે. ૨૭

ઈતી શ્રી ગુરૂદેવકો અંગ સંપૂર્ણ. ૧

अथ उपदेश चिंतामणीको अंग २.

हंसाल छंद.

તો સહી ચતુર સુજાન પરવીન અતી, પરે જનિ પિંજરે મોહ-કૂવા;
પાય ઉતમ જનમ લાય લે ચપલ મન, ગાય ગોવિંદ-ગુન જીત જૂવા

આપહિઆપ અજ્ઞાન નલિની બંધ્યો, બિના પ્રભુવિમુખ કે બેરમુવા;
દાસ સુંદર કહે પર્મપદ તો લહે, રામ હરિ રામ બોલ સૂવા. ૧
નફ્સ સૈતાનકોં કેદ કર આપને, કયા દુનિમે ફિરે ખાય ગોતા;
હે ગુનેગાર ભી ગુનાહી કરત હે, ખાયગા માર તબ ફિરે રોતા;
જીન તુજે ખાકસેં અજબ પેદા કીયા, તું ઉસે કયોં ફરામોસ હોતા;
દાસ સુંદર કહેં સરમ તબહિ રહે, હક્કતું હક્કતું બોલ તોતા. ૨
આબકી બૂંદહિ વજૂદ પેદા કીયા, નન મુખ નાસિકા કર સંજૂતી;
એસ ઐસા કરૈ ઓહી લીયે ફિરૈ, જાગકેં દેખ કયા કરે સૂતી;
ભૂલિ ઉસ ખસમકો કામ તે કયા કીયા, બેગહિ યાદ કર મર નિપૂતી;
દાસ સુંદર કહે સરવ સુખ તો લહે, ભી તુહી ભી તુહી બોલ તુતી. ૩
અવલ ઉસ્તાદકે કદમકી ખાક હો, હિરસ બગુજાર સબ છોડ ફૈના;
યાર દિલદાર દિલમાંહી તું યાદ કર, હૈ તુઝે પાસ તું દેખ નૈના;
જાનકા જાન હૈ જિંદકા જિંદ હૈ, સુખનિકા શુખન કછુ સમજ સૈના;
દાસ સુંદર કહે સકલ ઘટમેં રહે, એક તું એક તું બોલ મૈના. ૪

मनहर छंद.

કાનકે ગયેતેં કહા કાન ઐસે હોત મૂઢ!
નૈનકે ગયેતેં કહા નૈન ઐસે પાઈયે!
નાસિકા ગયે તેં કહા નાસિકા સુગંધ લેત!
મુખકે ગયેતેં કહાં મુખ ઐસે ગાઈયે!
હાથકે ગયેતેં કહા હાથ ઐસે કામ હોત!
પાવકે ગયેતે ઐસે પાવ કિત ધાઈયે!
યાહિંતેં બિચારિ દેખ સુંદર કહત તોહિ,
દેહકે ગયેતેં ઐસી દેહ કિત પાઈયેં! ૫
બેર બેર કહ્યો, તોહી સાવધાન કયોં ન હોઈ!
મમતાકી મોટ શીર, કાહેકોં ધરતુ હૈ!
મેરો ધન મેરો ધામ, મેરે સુત મેરી વામ,
મેરે પસુ મેરે ગામ, ભુલ્યોહિ ફિરતુ હૈ;
તું તો ભયો બાવરો, બિકાઈ ગઈ બુદ્ધિ તેરી;
ઐસો અંધ કૂપ ગેહ, તામે તું પરતુ હૈ;
સુંદર કહત તોહી, ને કછુ ન આવે લાજ;
કાજકોં બિગારકેં અકાજ કયોં કરતુ હૈ! ૬
તેરે તોકો પેંચ પરયો, ગાંઠિ અતિ ઘુરિ ગઈ;

આહ્મા આઇ છોરૈ કયોહી, છુટત ન જબહુ;
તેલસું ભિજોઈ કરી, ચીથરા લપેટિ રાખૈ,
કૂકરકા પુંછ સુધો હોત નાહી તબહુ;
સાસુ દેત સીખ વહુ કીરીકું ગિનત નાઈ;
કહત કહત દિન બીત ગયો સબહુ;
સુંદર અજ્ઞાની એસે, છોડે નાંહી અભિમાન;
નિકસત પ્રાન લગ, ચેતૈ નાંહી કબહુ. ૭
વાલુમાહી તેલ નહી નિકસત કાહુ બીધ,
પથર ન ભિજ બહુ વરશાત ઘન હૈ;
પાનીકિ મથેતેં કહું ઘીઉ નહી પાઇયત,
કુકસકે કૂટે કહું નિકસત કન હૈ;
સુન્યહીકી મૂઠી ભરી, હાથ ન પરત કછુ,
ઉસરમેં વોહે કહાનિપજત અન હૈ;
ઉપદેશ ઓષદ સો કોન વિધિ લાગૈ તાહી;
સુંદર અસાધ્ય રોગ ભયો જાકે મન હે. ૮
વેરી ઘરમાંહી તેરે જાનત સનેહી મેરે,
દારા સુત વિત તેરે પોસિ પાસિ ખાયગેં;
ઓરહુ કુટુંબ લોગ લુટે ચહુ આરહીતે,
મીઠી મીઠી બાત કહી તાસોં લપટાંએગે;
સંકટ પરેગો જબ કોઈ નહી તેરોતબ.
અંતહુી કઠન બાંકીબેર ઉઠિ જાએંગે;
સુદર કહત તાતેં જુઠોહિ પ્રપંચ સબ,
સ્વપનકી ન્યાઇ સબ દેખત વિલાએંગે. ૯
વારૂકે મંદિરમાંહી બેઠી રહ્યો સ્થિર હોઇ,
રાખત હેં જીવનકી આસ કેઉ દીનકી;
પલ પલ છીજત ઘટત જાત ઘરી ઘરી;
બિન સતબાર કહી ખબર ન છીનકી,
કરત ઉપાય જુઠે લેનદેન ખાનપાન;
મુસાઈન ઉતફિરે તાકી રહી મિનકી;
સુંદર કહત મેરી મેરી કરી ભુલો સઠ.
ચંચલ ચપલ માયા ભઈ કિન કિનકી. ૧૦
શ્રવન લે જાઇ કરિ નાદ કીલેં ડારૈ ફાંસી,

નૈન હુલે જાઇ કરિ રૂપ વસ કર્યો હૈ;
નાસીકા લે જાય કરી બહુત સુંધાવેગંધ,
રસના લે જાઈ કરી સ્વાદ મન હરયોહૈ,
ત્વચાહુ લે જાઇ કરી નારી સો પરસ કરૈ;
સુંદર કાઈક સાધુ, ઠગનિતેં ડરયો હૈ,
કામ ઠગ ક્રોધ ઠગ, લોભ ઠગ મોહ ઠગ,
ઠગનિકી નગરીમેં, જીવ આઇ પરયો હૈ. ૧૧
પાયો હૈ મનુષ્ય દેહ, ઔસર બન્યો હૈ એહ,
ઐસો દેહ બેર બેર, કહો કહાં પાઈયેં?
ભુલત હૈ બાવરે તું, અબકે સિયાનો હોઇ,
રતન અમુલ સો તો, કાહેકું ઠગાઈયેં?
સમુઝિ બિચાર કરિ, ઠગનિકોં સંગ ત્યાગી,
ઠગબાજી દેખી કહું મન ન ્ચાઈયેં;
સુંદર કહત તાતેં, સાવધાન કયુ ન હોઈ,
હરિકો ભજન કરિ, હરિમેં સમાઇયેં. ૧૨
ઘરિ ઘરિ ઘટત છીજત જાત છિન છિન.
ભિજતહી ગરી જાત, માટીકેસો ઢેલ હૈ;
મુકિતકે દૂવાર આઈ, સાવધાન કયું ન હોઈ?
બેર બેર ચઢત ન, તિયા કોસો તેલ હૈ;
કરિલે સુકૃત હરિ, ભજ લે અખંડ નર,
યાહિમેં અંતર પરે, યામેં બ્રહ્મ મેલ હૈ;
મનુષ્ય જનમ યહ, જીત ભાવૈ હાર અબ,
સુંદર કહત યામેં, જુવા કેસો ખેલ હૈ. ૧૩
યૌવનકો ગયો રાજ, ઔર સબ ભયો સાજ,
આપની દુઆઇ ફેરિ, દમામો બજાયો હૈ;
લકુટી હથ્યાર લિયે, નૈન કર ઢાલ દિયે,
સ્વેત વાર ભયે તાકે, તંબુસોં તનાયો હૈ;
દસન ગયે સુ માનો, દરવાન દુરિ કિયે,
જો ગરિ પરિ સો આન, બિછાનો બિછાયો હૈ;
શીસ કર કંપત સુ, સુંદર નિકારયો રિપુ,
દેખતહિ દેખત બુઢાપો દૌંરી આયો હૈ.
દેહકો ન દેહ કછુ, દેહકો મમત્વ છાંડ,

દેહુ તો દમામો દિયે, દેહ દેહ જાત હે;
ઘટ તો ઘટત ઘરિ ઘરિ ઘટ નાશ હોત,
ઘટકે ગયેતેં ઘટકી ન ફિર બાત હે;
પિંડ પિંડ માંહિ પિંડ, પિંડકું ઉપાવત હે,
પિંડ પિંડ ખાત પુનિ, પિંડહીકો પાત હે;
સુંદર ન હોય જાસૂં, સુંદર કહુત જગ,
સુંદર ચેતનરૂપ, સુંદર વિખ્યાત હૈ. ૧૫

इंदव छंद.

ગ્રીવ ત્વચા કટિ હે લટકી કુચ.-હૂ પલટે અજહૂ રત બામી;
દંત ગયે મુખકે ઉખરે નખ,-રૈન ગયે સુ ખરો ખર કામી;
કંપત દેહ સનેહ સુ દંપતિ, સંપતિ જંપત હે નિશિ જામી;
સુંદર અંતહુ ભીન તજ્યો ન ભ-જ્યો ભગવંત સુ લોન-હરામી.૧૬
દેહ ઘટી પગ ભૂમિ મંડે નહિ, ઓ લઠિયા પુનિ હાથ લઇ જૂ.
આંખીહૂ નાક પરે મુખતેં જલ, શીસ હુલે કટિ ઢીચનઈ જૂ;
ઈશ્વરકું કબહુ ન સંભારત, દુઃખ પરે તબ હાઈ દઇ જૂ,
સુંદર તાહુ બિષે સુખ વંછત, ધારે ગયે પૈ બગે ન ગઈ જૂ.૧૭

सवैया छंद.

પાઇ અમુલક દેહ યહે નર, ક્યુ ન બિચાર કરે દિલ અંદર?
કામહુ ક્રોધહુ લોભહુ મોહહુ. લૂટત હે દશહુ દિશ દ્વંદર;
તું અબ બંછત હે સુર-લોકહિ, કાલહુ પાઈ પરે સુ પુરંદર;
છાંડિ કુબુદ્ધિ સુબુદ્ધિ-હૃદે ધરિ, આતમ રામ ભજે ક્યું ન સુંદર?૧૮

इंदव छंद.

ઈંદ્રિનકે સુખ માનત હે સઠ, યાહિહિતેં બહુતે દુખ પાવે;
જ્યું જલમેં જખ માસહિ લાલચ, સ્વાદ બંધ્યોજલ બાહરિ આવે;
જ્યું કપિ મૂઠિ ન છાંડત હે રસ, ના બસ બંધ પર્યો બિલલાવે;
સુંદર ક્યું પહિલે ન સંભારત? જો ગુડ ખાય સુ કાન બિંધાવે.૧૯
કૌન કુબુદ્ધિ ભઈ ઘટ અંદર, તું અપને પ્રભુસુ મન ચોરે;
ભુલી ગયો વિષયા સુખમેં સઠ, લાલચ લાગી રહ્યો અતિ થોરે;
જ્યું કોઉ કંચન છાર મિલાવત, લે કરિ પથ્થરસુ નગ ફોરે;
સુંદર યા નરદેહ અમુલક, તીર લગી નઉકા ફિર બોરે! ૨૦
દેખનકે નર શોભત હૈં જસ, આહિ અનુપમ કેલિકું ખંભા;

ભીતર તો કછુ સાર નહી પુનિ, ઉપર છીલક અંબર દંભા;
બોલત હૈ પરિ નાહિ કછુ સુધી, જયુંહિ બહારતેં બાજત કુંભા;
રૂસિ રહૈ કપિ જ્યું છિન માંહિ, સુયા હિત સુંદર હોત અચંભા. ૨૧
દેખન કે નર દીસત હૈં પરિ, લચ્છન તો પશુકે સબહી હૈ,
બોલત ચાલત પીવત ખાત સુ, વે ઘર વે વન જાત સહી હૈં
પ્રાત ગયે રજની ફિરિ આવત, સુંદર યું નિત ભાર વહી હૈં;
ઓર તુ લચ્છન આઈ મિલે સબ. એક કમિ શિર સીંગ નાહી હૈ. ૨૨
પ્રેત ભયો કિ પિચાશ ભયો કિ નિશાચર સો જીતાહી તિત ડોલૈ!
તું અપની સુધી ભુલી ગયો મુર્ખ, તેં કછુ ઔર કિ ઔરહિ બોલે!
સોઈ ઉપાય કરે જુ મરે પચિ, બંધન તેં કબહુ નહિ ખોલે;
સુંદર જા તનમેં હરિ પાવત, સો તન નાશ કીયો માત ભોલે ૨૩
પેટતેં બાહરિ હોતહિ બાલક, આઇ જુ માતુ પયોધર પોનો;
મોહ બંધ્યો દિનહી દિન ઔરત,—રૂન ભયો તિયકે રસ ભીનો
પુત્ર પ્રપુત્ર બઢયો પરિવાર સુ, ઐસિહિ ભાંતિ ગયે પન તીનો
સુંદર રામકો નામ બિસારિ સું આપહિ આપકુ બંધન કીનો, ૨૪
માત પિતા સુત ભાઈ બંધ્યો યુવ,—તીકે કહે કહુ કામ કરે હૈ!
ચોરી કરૈ બટપારિ કરૈ ફિર પિ બનજી કરિ પેટ ભરે હૈ;
સીત સહૈ શિર ઘામ સહે કહિ સુંદર રોરન માંહિ મરે હૈ.
બાંધિ રહ્યો મમતા સબ સું નર યાહિ તે બાંધયોહિ બાંધ્યો ફિરે હૈ. ૨૫
તું ઠગિકે ધન ઓરકુ લ્યાવત તેરેઉ તો ઘર ઔરહિ ફોરૈ;
આગ લગે સબહી જરિ જાઇસુ તું દમરી દમરી કર જોરૈ,
હાકમકો ડર નાહી ન સુજત સુંદર એકહીવાર નિચે રૈ;
તું ખરચે નહી આપન ખાઈસું. તેરેહી ચાતુરી તોહીકું બોરૈ. ૨૬

मनहर छंद.

કરત પ્રપંચ ઈન પંચનીકે બસ પરયો,
પરદારા રત ભૈન, આનત બુરાઈકો;
પરધન હરૈ પર જીવકી કરત ઘાત
મધ માંસ ખાય લવલેશ ન ભલાઈકો;
હોયગો હિસાબ જબ. મુખતે ન આવે જવાબ,
સુંદર કહત લેખો. લેત રાઈ રાઇકો;
ઈહા તો કીયો વિલાસ યમકો ન તોહિ ત્રાસ,

ઉહાં તો નહિ હૈ કછુ, રાજ પીપાં બાઈકો. २७
દુનીયાકું દોરતા હૈ, ઔરતકું લોરતા હૈ;
વજુદકું મોરતા હૈ, બટો ઇસ રાઈકા;
મુરઘીકું મોસતા હૈ, બકરીકું રોસતા હૈ;
ગરીબકું ખોસતા હૈ, બેમેહેર ગાઇકા:
જુલમકું કરતા હૈ, ધનીસુ ન ડરતા હૈ;
દોજકકું ભરતા હૈ, ખજાના બલાઈકા;
હોયગા હિસાબ જબ, આવેગા ન જવાબ તબ
સુંદર કહત ગુન્હેગાર હૈ ખુદાઈકા. २८
કર કર આયો જબ, ખલ ખર કાટયો નાર;
ભર ભર બાજયો ઢોલ, ઘર ઘર જાન્યો હૈ;
દર દર દોરયો જાય, નર નર આગે દીન;
બર બર બકત ન, નેક અલસાન્યો હૈ;
સર સર સોધૈ ધન, તર તર તોરૈ ગાત;
જર જર કાટત, અધિક મોહ માન્યો હૈ;
ફુર ફુર ફુટયો ફિરે, ડર ડર પૈ ન મૂઢ;
હર હર હસત ન સુંદર સંકાન્યો હૈ. २૯
જનમમેં રાન્યો જાઈ, ભજન વિમુખ સઠ;
કાહેકું ભવન કૂપ, બિન મીચ મરૈ હૈ!
ગહત અવિદ્યા જાનિ, શુક નલિની જ્યું મૂઢ;
કર્મ ઔ વિકર્મ કરૈ, કરત ન ડરૈ હૈ;
આપહીંતેં જાત અંધ, નરકમેં બેર બેર;
અજહૂ ન શંક મનમાંહિ અબ કરૈ હૈ!
દુઃખકો સમૂહ અવલોકિકે ન ત્રાસ હોઈ,
સુંદર કહત નર નાગ—પાસ પરૈ હૈ. ૩૦
જગ મગ પગ તજી, સજી ભજી રામ નામ;
કામ ક્રોધ તન મન, ઘેરિ ઘેરિ મારિયે;
ઝૂઠ મૂઠ હઠ ત્યાગ, જાગ ભાગ સુનિ પુનિ;
ગુન જ્ઞાન આનિ આન, વારિ વારિ ડારિયે;
ગહિ તાહિ જાહિ શેષ, ઈશ શસિ સુર નર;
ઔર બાત હેત તાત, ફેરિ ફેરિ જારિયે;
સુંદર દરદ ખોઈ, ધોઈ ધોઈ બેર બેર;

સાર સંગ અંગ રંગ, હરિ હરિ ધારિયે. ૩૧

दूमिला छंद.

જઠ યોગ ધરે તન જાન ભિયા, હરિ નામ વિના મુખ ધુરિ પરૈ,
સઠ સોગ હરો છિનગાત કિયા, થરિ ચામ દિના ભુખ પૂરિ જરૈ
ભઠ ભોગ પરો ધન ધાતખિયા, અરિકામ કિના સુખ જુરિ મરૈ;
મઠ રોગ કરો ધન ધાત હિયા. પરિ રામ તિના દુખ દુરિ કરૈ. ૩૨
ગુરૂ જ્ઞાન ગહે અતિ સોઈ સુખી, મન મોહ તજે સબ કાજ સરૈ;
ધુર ધ્યાન ગહે પતિ ખોઈ મુખી, રન લોહ બજે તબ લાજ પરૈ;
સુરતાન નહે હતિ દોઈ દુખી, તન છોહ સજે અબ આજ મરૈ,
પુર થાન લહે મનિ ધોઈ રૂખી, જન વેહ રજે જબ રાજ કરૈ. ૩૩

अथ कालचिंतामणीको अंग २.

इंद्रव छंद.

મંદિર મ્હેલ બિલાયત હૈં ગજ, ઊંઠ દદામ દિના ઈક દો હૈ;
નાતહુ માત તિયા સુત બંધવ, દેખતુ પામર હોતબિછો હૈ;
જુઠ પ્રપંચસું રાચી રહ્યો સઠ, કાઠહિ પૂતરિ જ્યૂ કપિ મોહૈં;
મેરિહિ મેર કહે નિત સુંદર, આંખિ લગે કહિ કોનકુ કોહૈં.
યે મમ દેરા બિલાયત હૈં ગજ, યે મમ મંદિરોયે મમ થાતી;
યે મમ માત પિતા પુનિ બંધવ, યે મમ પૂત સુયે મમ નાતી;
યે મમ કામિનિ કેલ કરૈં નિત, યે મમ સેવક હૈ દિન રાતી;
સુંદર ઐસહિ છાંડી ગયો સબ, તેલ જર્યો સુ બુજી જબ બાતી
ત દિન ચારિ બિરામ લિયો સઠ, તોર કહે કછુ રહે ગઈ તેરી?
જૈસહિ બાપ દદા ગય છાંડીસુ, તૈસહિ તૂ તજી હૈ પલ ફેરી,
મારહિ કાલ ચપેટ અચાનક. હોઈ ઘરીકમે રાખકી ઢેરી;
સુંદર લે ન ચલે કછુ યે સંગ, ભુલિ કહૈ નર મેરિહિ મેરી.
કે યહ દેહ જરાયકે છાર કિ, યાકિ કિયાકિ કિયાકિ કિયાહૈ;
કે યહ દેહ જમીંમહિ ગારિ દિ, યાકિ દિયાકી દિયાકિ દિયાહૈ
કે યહ દેહ રહે દિન ચારજી, યાકિ જીયાકિ જીયાકિ જીયાહૈ;
સુંદર કાલ અચાનક આઈલિ. યાકિ લિયાકિ લિયાકિ લિયાહૈ.
દેહ સનેહ ન છાંડત હૈ નર, જાનત હૈ થિર હૈયદેહા;
છીજત જાત ઘટૈ દિનહી દિન, દીસત હૈ ઘટકો નિત છેહા:
કાલ અચાનક આઈ ગહે કર, ઠાહ ગિરાઈ કરૈ તન ખેહા;

સુંદર જાનિ યહૈ નિહચૈ ધરિ, એક નિરંજનસું કર નેહા.
તૂ કછુ ઔર બિચારત હૈ નર, તોર વિચાર ધર્યોહિ રહેગો;
કોટિ ઉપાય કરૈ ધનકે હિત, ભાગ લિખ્યો તિતનોહિ લહેગો;
ભોરહિ સાંજ ઘરી પલમાંઝ સુ, કાલ અચાનક આઈ ગહેગો;
રામ ભજ્યો ન કિયો કછુ સુકૃત, સુંદર યૂં પછતાઈ રહેગો.

ભૂલિ ગયો હરિનામકુ તૂ સઠ. દેખ ધું કૌન સંયોગ બન્યો હૈ!
કાલ અચાનક આઈ ગયે કંઠ. પેખ ધું જુડહિ તાન તન્યો હૈ;
છાર કરે સબ ધામકું લૂટિ અ,-નાદિકું ઐસહિ જીવ હન્યો હૈ;
કોઈ ન હોત સહાય કુટુંબન, નાદિક સુંદર યુંહિ સુન્યો હૈ. ૭
બીત ગયે પિછલે સબહી દિન, આવત હૈં અગલે દિન નેરે;
કાલ મહાબલવંત બડો રિપુ, સાધિ રહ્યો સિર ઉપર તેરે;
એક ઘરીમહિ મારિ ગિરાવત, લાગત નાહિ કછૂ નહિ બેરે;
સુંદર સંત પુકારિ કહેંસબ. હું પુનિ તોહિ કહૂં અબ ટેરે. ૮
સોઈ રહ્યો કહા ગાફિલ હૈ કરિ. તો શિર ઉપર કાલ દહારૈ
ધામસ ધુમસ લાગિ રહ્યો સઠ. આઈ અચાનક તોહિ પછારૈ
જયૂં બનમે મૃગ કૂદત ફાંદત. ચિત્ર ગલે નખસું, ઉર ફારૈ;
સુંદર કાલ ડરે જિનકે ધડ, ત પ્રભુકૂ કહુ કયું ન સંભારૈ!
ચેતત કયું ન અચેતન આંધત, કાલ સદા શિર ઉપર ગાજે;
રોકિ રહે ગઢકે સબ દ્વારનિ, તૂં તબ કૌન ગલી હુઈ ભાજૈ!
આઈ અચાનક કેશ ગહે જમ, યા કરિકે પુનિ તોહિ જુ લાજૈ
સુંદર કો સહાય કરૈ જબ. મૂડહિ મૂડ બરાબર બાજૈ. ૧૦
તૂં અતિ ગાફિલ હોઈ રહ્યો સઠ, કુંજર જયુ કછુ શંકન આનૈ;
માય નહી તનમેં આપનો બલ, મત્ત ભયો બિષયા સુખ ઠાનૈ;
ખોસત ખાડ સબ દિન બીતત, નીત અનીત કછુ નહિ જાનૈ;
સુંદર કેહરિ કાલ મહારિપુ. દંત ઉખારિ કુંભસ્થલ ભાનૈ. ૧૧
માત પિતા યુવતી સુત બાંધવ, આઈ મિલ્યો ઈનસેં સનબંધા;
સ્વારથકે અપને અપને સબ, સો યહ નાહિન જાનત અંધા;
કર્મ વિકર્મ કરૈ તિનકે હિત. ભાર ધરૈ નિત આપુન કંધા;
અંતબિછોહ ભયો સબસું પુનિ, યાહિત સુંદર હૈ જગ અંધા ૧૨
સંત સદા ઉપદેશ બતાવત, કેશ સબૈ શિર સ્વેત ભયે હૈ;
તુ મમતા અજહુ નહિ છાંડત, મૌતહુ આઈ સંદેશ દયે હૈ
આજુ કિકાલ ચલૈ ઉઠિ મુરખ, તેરેહિ દેખત કેત ગયે હૈ!

સુંદર કયુ, નહિ રામ સંભારત, યા જગમે કહુ કોન રહે હે! ૧૩

મનહર છંદ.

કરત કરત ધંધ, કછુહિ ન જાને અંધ,
આવત નિકટ દિન, આગલે ચપાક દે;
જૈસે બાજ તીતરકું, દાબત હે અચાનક,
જૈસે બક મછરીકું, લીલત લપાક દે;
જૈસે મક્ષિકાકી ઘાત, મકરિ કરત આય,
જૈસે સાપ મૂસકકું, ગ્રસત ગપાકદે;
ચેત રે અચેત નર, સુંદર સંભાર રામ,
ઐસે તોહિ કાલ આય, લેઈગો ટપાક દે. ૧૪
મેરો દેહ મેરો ગેહ, મેરો પરિવાર સબ,
મેરો ધનમાલ મૈં તો, બહુવિધ ભારો હું;
મેરો સબ સેવક હુકમ કોઉ મેટે નાહિ,
મેરી યુવતીકો મૈં તો, અધિક પિયારોહું;
મેરો વંશ ઉંચો મેરે, બાપ દાદા ઐસે ભયે,
કરત બડાઈ મૈ તો, જગત ઉજારો હું;
સુદર કહત મેરો મેરો કરિ જાને સઠ,
ઐસે નહિ જાને મૈ તો કાલહીકો ચારો હું; ૧૫
જબતેં જનમ ધરયો, તબહીતે ભૂલી પરરો,
બાલપનમાંહી ભુરયો, સમઝયો ન રૂખમેં,
યૌવન ભયો હે જબ, કામ વશ ભયો તબ,
યુવતીસુ એકમેક ભુલી રહ્યો સુખમે;
પુત્રહુ પ્રપુત્ર ભયે, ભુલ્યો તબ મોહ બાંધિ,
ચિંતા કરિ કરિ ભૂલ્યો જાને નહિ દુખમેં;
સુંદર કહત સઠ, તાનું પનમાંહી ભુલ્યો,
અંત પુનિ જાઈ પરયો, કાલહીકે મુખમેં, ૧૬
ઉઠત બૈઠત કાલ, સોવત જાગત કાલ,
ચલત ફિરત કાલ, કાલ ઉર ધરયો હે;
કહત સૂનત કાલ ખાત હુ પિવત કાલ,
કાલહિકે ગાલમાંહિ હર હર હુરયો હે;
તાત માત બંધુ કાલ, સુત દારાગૃહ કાલ,
સકલ કુટુંબ કાલ, કાલ જાલ ફરયો હે;

સુંદર કહુત એક રામ બિન સબ કાલ,
કાલહીકો કૃત્ય કિયો અંત કાલ ગ્રસ્યો હૈ. ૧૭
જબત જનમ લેત, તબહીત આયુ ઘટૈ,
માઈ સો કહુત મેરો, બડો હોત જાત હૈ;
આજ ઔર કાલ ઔર, દિન દિન હોત ઔર,
દોરયો દોરયો ફિરત ખેલત અરૂ ખાત હૈ;
બાલપન બીત્યો જબ, યૌવન લગ્યો હૈ આઈ,
યૌવનહુ બીતે બુઢો, ડોકરો દિખાત હૈ;
સુંદર કહત ઐસે, દેખતહી બુઝી ગયો,
તેલ ઘટિ ગયે જૈસે, દીપક બુઝાત હૈ. ૧૮
સબ કોઊ ઐસે કહૈ, કાલ હમ કાટત હૈ,
કાલ તો અખંડ નાશ સબકો કરતુ હૈ;
જાકે ભય બ્રહ્મા પુનિ, હોત હૈ કંપાયમાન,
જાકે ભય સુરાસુર, ઇંદ્રહુ ડરતુ હૈ;
જાકે ભય શિવ અરૂ, શેષનાગ તીનું લોક,
કેઈક કલપ બીતે, લોમસ પરતુ હૈ;
સુંદર કહુત નર ગરવ ગુમાન કરે,
તું તો સઠ એકહી, પલકમેં મરતુ હૈ, ૧૯
કાલ સમ બલવંત, કોઉ નહિ દેખિયત,
સબકો કરત અંત, કાલ મહા જોર હૈ;
કાલહીકો ડર સુની, ભગ્યો મૂસા પૈગંબર
જહાં જહાં જાઇ તહાં તહાં વાકો ગોર હૈ;
કાલ ભયાનક ભયભીત સબ કિયે લોક,
સ્વર્ગ મૃત્યુ પાતાલમેં કાલહીકો સોર હૈ;
કાળહિકો કાલ એક સુંદર અખંડ બ્રહ્મ,
વાસુ કાલ ડરૈ જોઇ ચલો વહી ઔર હૈ, ૨૦
બરષા ભયેતેં જૈસે, બોલત ભંમીરી સ્વર;
ખંડ ન પરત કહુ, નેકહુ ન જાનિયે;
જૈસે પુંગી બાજત અખંડ સ્વર હોતપુનિ,
તાહુમે ન અંતર અનેક રાગ ગાનિ
જૈસે કોઈ ગુડીકું ચઢાવત ગગનમાંહિ,
તાહુકી સુધુની સુનો વસેહી બખાનિયે;

સુંદર કહત તૈસે, કાલકો પ્રચંડ વેગ,
રાતદીન ચાલ્યો જાઈ અચરજ માનિયે, ૨૧
માયા જોરિ જોરિ નર, રાખત જતન કરિ;
કહત હૈ એક દિન, મેરે કામ આઈહૈ:
તોહિ તો મરત કછુ, બેર નહિ લાગે સઠ:
દેખતહિ દેખત બબુલા સો બિલાઇ હૈ
ધન તો ધરયોહી રહે ચલત ન કોડી ગહે;
રીતે હાથનસેં જૈસો આયો તૈસો જાઇ હૈ;
કરિ લે સુકૃત યહ, બેરિયા ન આવે ફિરિ.
સુંદર કહત નર, પુનિ પછતાઈહૈ. ૨૨
બાવરો સુ ભયો ફિરે. બાવરીહિ બાત કરે;
બાવરો જ્યું દેત વાયૂ લાગત બૂરાનો હૈ;
માયાકે ઉપાય જાને, માયાકો ચાતુરી ઠાને:
માયામેં મગન અતિ; માયા લપટાનો હૈ;
યોવનકે મદ માતો, ગિનત ન કોઉ નાતો;
કામ બસ કામનીકે, હાથહી બિકાનો હૈ;
અતિહી ભયો બેહાલ, સુજત ન માથે કાલ;
સુંદર કહત ઐસો, ઓર કો દિવાનો હ? ૨૩
ઝૂઠો ધન ઝૂઠો ધામ, ઝૂઠો સુખ ઝૂઠો કામ;
ઝૂઠી દેહ ઝૂઠો નામ ધરીકે ભુલાયો હૈ;
જુઠો તાત જુઠી માત, જુઠે સુત દારા ભ્રાંત;
જુઠો હિત માનિ માનિ, જુઠો માન લાયો હૈ;
જુઠો લૈન જુઠો દૈન, જુઠો મુખ બોલે બેન;
જુઠે જુઠે કરે ફૈન, જુઠહીકું ધાયો હૈ;
જુઠહીમે એતો ભયો, જુઠહીમે પચિ ગયો;
સુંદર કહત સાચ કભહુ ન આયો હૈ. ૨૪

दीर्घाक्षर कावित.

ઝૂઠે હાથી ઝૂઠે ઘોરા, ઝૂઠે આગે ઝુઠા દોરા;
ઝુઠા બાંધ્યા ઝૂઠા છોરા. ઝૂઠા રાજા રાની હે;
ઝૂઠી કાયા ઝુઠી માયા, ઝૂઠા ઝુઠે ધંધે લાયા;
ઝૂઠા મૂવા ઝુઠે જાવા, ઝુઠા યાંકી બાની હે.
ઝૂઠા સોવે ઝુઠા જાગે; ઝુઠા ઝુઝે ઝુઠા ભાગે,

ઝૂઠા પીછે ઝુઠા આગે, ઝુઠે ઝુઠી માની હૈ.
ઝૂઠા લીઆ ઝુઠા દીયા, ઝુઠા ખાયા જુઠા પીયા;
ઝૂઠા સૌદા ઝુઠા કીયા, ઐસા ઝુઠા પ્રાની હૈ. ૨૫

मनहर छंद.

જુઠ યુ બંધ્યો હૈ જાલ, તાહીતે ગ્રસત કાલ;
કાલ વિકરાલ વ્યાલ સબહિકું ખાત હૈ;
નદીકો પ્રવાહ ચલ્યો, જાત હૈ સમુદ્રમાંહિ;
તૈસે જગ કાલહુકે મુખમેં સમાત હૈ;
દેહસુ મમત્વ તાતેં, કાલકો ભૈ માનત હૈ;
જ્ઞાન ઉપજેતે વહી, કાલહુ બિલાત હૈ;
સુંદર કહત પરબ્રહ્મ હૈ સદા અખંડ,
આદિ મધ્ય અંત એક, સોઇ ઠહરાત હૈ. ૨૬

इंदव छंद.

કાલ ઉપાવત કાલ ખપાવત, કાલ મિલાવત હૈ ગહિ માટી:
કાલ હુલાવત કાલ ચલાવત, કાલ ખિલાવત હૈ સબ આટી;
કાલ બુલાવત કાલ ભુલાવત, કાલ ફુલાવત હૈ બન ઘાટી;
સુંદર કાલ મિટૈ તબહીં પુનિ, બ્રહ્મવિચાર પઢૈ જબ પાટી.

अथ देहआत्म बिछोहको अंग ४.

इंदव छंद.

વે શ્રવના રસના મુખ વે સહિ, વે સહિ નાશિક વે સહિ અંખી;
વે કર વે પગ વે સબ દ્વાર સુ. વે નખ સીસહિ રોમ અસંખી;
વે સહિ દેહ પરી પુનિ દીસત, એક બિના સબ લાગત ખંખી
સુંદર કોઉ ન જાનિ સકૈયહ, બોલત હો સુ કહાં ગય પંખી?
બોલત ચાલત પીવત ખાવત, સીંચત હૈ દ્રુમકુ જશ માલી;
લેતહુ દેતહુ દેખત રીઝત, તોરત તાન બજાવત તાલી;
જા મહિ કર્મ વિકર્મ કિયે સબ, હૈ યહ દેહ પરી અબ ઠાલી;
સુંદર સો કિતહુ નહિ દીસત, ખેલ ગયો ઇક ખેલ સુ ખ્યાલી.
માત પિતા યુવતી સુત બાંધવ, લાગત હૈ સબકૂ અતિ પ્યારો;
લોક કુટુંબ ખરો હીત રાખત, હોઇ નહી હમતેં કહું ન્યારો;
દેહ સનેહ તહાં લગ જાનહુ, બોલત હૈ મુખ શબ્દ ઉચારો;

સુંદર ચેતનશક્તિ ગઈ જબ, બેગિ કહૈં ઘર બાર નિકારો. ૩
રૂપ ભલો તબહી લગ દીસત, જૌં લગ બોલત ચાલત આગૈ;
પીવત ખાત સુનૈ અરૂ દેખત, સોઈ રહૈ ઉઠિકૈ પુનિ જાગૈ;
માત પિતા ભઇયા મિલિ બૈઠત પ્યાર કરીં યુવતી ગલ લાગૈ;
સુંદર ચેતનશક્તિ ગઈ જબ, દેખત તાહિ સબૈ ડરી ભાગૈ. ૪

मनहर छंद.

કૌન ભાંતિ કિરતાર, કિયો હૈ શરીર યહ
પાવકકેમાંહિ દેખૌ પાનીકો જમાવનો!
નાશિકા શ્રવણ નૈન, વદન રસન બૈન,
હાથ પાવન અંગ નખ, સીસકો બનાવનો;
અજબ અનુપ રૂપ, ચમક દમક ઉપ,
સુંદર શોભત અતિ, અધિક સુહાવનો;
જાહિન છિત ચેતન શક્તિ લીન હોઈ ગઈ,
તાહિ છિન લગત હૈ, સબકૂં અભાવવનો. ૫
મૃત્તિકાકો પિંડ દેહ, તાહિમે યુક્તી ભઈ,
નાશિકા નયન મુખ, શ્રવણ બનાયે હૈ;
સીસ પાવ હાથ અરૂ, અંગુરી બિરાજમાન,
અંગુરીકે આગે પુનિ નખહૂં લગાયે હૈં;
પેટ પીઠ છાતી કંઠ, ચિબુક અધર ગાલ,
દસન રસન બહુ, બચન સુનાયે હૈં;
સુંદર કહત જબ, ચેતન શક્તિ ગઈ,
વહી દેહ જારી બારી, છાર કરિ આયો હૈ. ૬
દેહ તો પ્રગટ યહ, જ્યુંકી ત્યુંહી જાનિયત,
નૈનકે ઝરોખેમાંહિ, ઝાંખત ન દેખિયે;
નાકકે ઝરોખેમાંહિ, નેક ન સુવાસ લેત,
કાનકે ઝરોખેમાંહિ, સુનત ન લેખિયે
મુખકે ઝરોખેમૈં ન, બચન ઉચાર હોત,
જીભહુંકું ષટ-રસ, સ્વાદ ન વિશેખિયે;
સુંદર કહત કોઊ, કૌન વિધિ જાને તાંહિ!
ધીરો કારો કાહુ દ્વારા, જાતોહુ ન પેખિયે. ૭
માત તો પુકારે છાતિ કૂટી કૂટી રોવત હૈ,

બાપહૂ કહત મેરો, નંદન કહાં ગયો?
અપાહૂ કહત મેરો, બાંહુ આજુ દુરી ભઈ,
બહુન કહત મેરો, વીર દુઃખ દે ગયો;
કામની કહત મેરો, રીસ શિર-તાજ કહાં?
ઉન્હે તતકાળ રોઇ, હાથમૈ ઘોરા લયો;
સુંદર કહત કોઉ, તાહિ નહિ જાનિ શકે,
બોલત હુતો સો યહ, છિનમે કહાં ગયો;
રજ અરૂ વીરજકો, પ્રથમ સંયોગ ભયો,
ચેતન શકતિ તબ કૌન ભાંતિ આઈ હૈ!
કોઉ તો કહત બીજમધ્યહિ કિયો પ્રવેસ,
કિનહૂક પંચમાસ, પીછેકે સૂનાઈ હૈ;
દેહકો વિયોગ જબ, દેખતહિ હોઈ ગયો,
તબ કોઊ કહો કહાં, જાઈકે સમાઈ હૈ !
પંડિતહી રૂષીશ્વર, તપેશ્વર મુનીશ્વર,
સુંદર કહત યહ, કિનહું ન પાઈ હૈ.
તબલૌંહિ ક્રિયા સબ, હોતહૈ વિવિધ ભાંતિ,
જબલગ ઘટમાંહિ, ચેતન-પ્રકાશ હે;
દેહકે અશકત ભયે, ક્રિયા સબ થકી જાય,
જબલગ શ્વાસ ચલૈ, તબલગ આશ હૈ;
શ્વાસહૂ થક્યો હૈ જબ રોવન લગહે તબ,
સબ કોઉ કહૈં બબ, ભયો ઘટ નાશ હૈ;
કાહુ નહી દેખ્યો કિહિ વૈર કિન કહાં ગયો!
સુંદર કહત યહી, બડોહી તમાશ હૈ.
દેહ તો સુરૂપ તો લા, જા લૌં હે અરૂપ માંહિ,
સબ કોઉ આદર કરત સનમાંન હૈ;
ટેઢા પાગ બાંધિ બેર બેર હો મરોરૈ મુછ,
બાહુ હુ સંવારે અતિ, ધરત ગુમાન હૈ;
દેશ દેશહીકે લોક આયકે હજુર હોઈ,
બૈઠિકરિ તખત કહાવે સુલતાન હૈ;
સુંદર કહત જબ ચેતન શકિત ગઈ,
વહૈ દેહ તાકી કોઉ માનત ન આન હે. ૧૧

(ઈતિ દેહ આત્મ બિછોહકો અંગ સંપૂર્ણ. ૪)

अथ तृष्णाको अंग. ८

इंदव छद.

નેનનકી પલહી પલમેં ક્ષણ, આધિ ઘરી ઘટિકા જુ ગઈ હૈ;
જામ ગયો જુગ જામ ગયો પુનિ, સાંઝ ગઈ તબ રાત ભઈહૈ;
આજ ગઈ અરૂ કાલ ગઈ પરસો તરસોં કછુ ઔર ઠઇ હૈ;
સુંદર ઐસહી આયુ ગઈ તસના દિનહી દીન હોત નઈ હૈ.૧

दुमिला छंद.

કનહી કનકું બિલલાત ફિરૈ, સઠ જાચત હે જનહી નજકું;
તનહી તનકું અતિ સોચ કરૈ, નર ખાત રહે અનહી અનકું,
મનહી મનકી તૃસના ન મિટી, પુનિ ધાવત હે ધનહી ધનકું:
છિનહી છિન સુંદર આયુ ઘટી, કબહૂ ન ગયો બનહી બનકું.૨

इंदव छंद.

જો દશ વીશ પચાશ ભયે શત, હોઈ હજાર તુ લાખ મગૈગી;
કોટિ અરબ્બ ખરબ્બ અસંખ્ય ધરા-પતિ હોતનકિ ચાહ જગૈગી;
સ્વર્ગ પતાલકુ રાજ કરૈ તૃસના અધિકી અતિ આગ લગૈગી;
સુંદર એક સંતોષ બિના સઠ, તેરી તુ ભૂખ કદી ન ભગૈગી. ૩
લાખ કરોર અરબ્બ ખરબ્બની નીલ રૂ પદ્મ તહાં લગ ખાટી;
જોરિહિ જોરિ ભંડાર ભરૈં જબ, ઔર રહી સુજમીતર દાટી;
તોહુ ન તોહિ સંતોષ ભયો સઠ, સુંદર તેં તસના નહિ કાટી:
સૂજત નાહિન કાલહિ તો શિર, મારિ જુ થાપ મિલાઇત માટી.૪
ભૂખ લિયે દશહું દિસે દૌરત, તાહુ ન તું કબહુ ન અઘૈહૈ;
ભૂખ ભંડાર ભરૈ નહિ કૈસહુ, જો ધન મેર સુમેર લું પૈહૈ;
તું અબ આગેહિ હાથ પસારત, પાછેહિ હાથ કછુ નાંહિ ઐહૈ;
સુંદર કયુ નહિ તોષ કરૈ નર, ખાઈ જુ ખાઇ કિતોઈક ખૈહૈ? ૫
ભૂખ નચાવત રંકહિ રાવહિ, ભૂખ નચાઈ જુ વિશ્વ વિગોઈ;
ભૂખ નચાવત ઇંદ્ર સુરાસુર, ઔર અનેક જહાં લગ જોઇ;
ભૂખ નચાવત હૈ અધ ઉર્ધહિ, તીનહુ લોક ગિને કહુ કોઈ !
સુંદર ભાઈ તહાં દુઃખહી દુખ, જ્ઞાન બિના નકહું સુખ હોઈ. ૬
પેટ પસાર દિયો જિતહી તીત, તે યહ ભુખ કિની ઇક થાપી?
ઘેર ન છોર કછુ નહિ આવત મેં બહુ ભાંતિ ભલી વિધ માપી;
દેખત દેહ ભયે સબ જીરન, તું નિત નોતન આહિ અપ્યાપી;

સુંદર તોહિ સદા સમુઝાવત, હે તૃસના અજહુ નહિ ધાપી.૭
તીનહિ લોક અહાર કિયો સબ, સાત સમુદ્ર પિયો પુનિ પાની;
ઔર જહાં તહાં તાકત ડોલત, કાઢત આંખ ડરાવત પ્રાની;
દાંત દિખાવત જીભ હલાવત, યાહિત મૈં યહ ડાકિન જાનિ:
સુંદર ખાત ભયે કિતને દીન, હે તસના અજહુ ન અધાની. ૮
પાંવ પતાલ પરે ગય નીકસિ, સીસ ગઓ અસમાન અઘેરો;
હાથ દશોં દિશાકુ પસરે પુનિ, પેટ ભરે ન સમુદ્ર સુમેરો;
તીનહુ લોક લિયે મુખ ભીતર આંખિહુ કાન બધે યહુ ફેરો;
સુંદર દેહ ધરયો અતિ દીરઘ, હે તૃસના કછુ છેહ ન તેરો. ૯
વાદ વૃથા ભટકે નિશિ વાસર, દુર કિયો કબહું નહિ ધોખા;
તું હતિય રિનિ પાપિનિ કોઢિનિ, સાચ કહું મત મનહુ રોષા;
તોહિ મિલે તબ તેં હુઈ બંધન, તું મરિ હૈ તબહી હય મોષા;
સુંદર ઔર કહા કહિયે તુહિ, હે તૃસના અબ તો કર તોષા.૧૦
ક્યું જગમાંહિ ફિરે જખ મારત, સ્વારથ કૌન પરી જિહિ જોલૈ;
જયુ હરિયાઈ-ગઉ નહિ માનત, દુધ દુલ્યો કછુ સો પુનિ ઢોલૈ:
તું અતિ ચંચલ હાથ ન આવત નીકસ જાઈ નહીં મુખ બોલૈ
સુંદર તોહિ કહ્યો કિતની બિર, હે તૃસના અબ તું મન ડોલૈ.૧૧
તેં કહિ કાન ધરી નહિ એકહુ, બોલત બોલત પેટહિ પાકયો;
હું કછુ બાત બનાઈ કહું જબ. તેં તબ પીસતહી સબ ફાકયો;
કેતક દ્યોસ ભયે પરબોધત, તે અબ આગેહિકું રથ હાકયો;
સુંદર શીખ ગઈ સબહી ચલિ, હે તૃસના કહિકે તુહિ થાકયો.૧૨
તુંહિ ભ્રમાય પ્રદેશ પઠાવત, બુડત જાઈ સમુદ્રહિ જાજા;
તુંહિ ભ્રમાય પહાડ ચઢાવત, વાદ વૃથા મરિ જાઈ અકાજા;
તેં સબ લોક ભ્રમાય ભલી વિધિ, ભાંઢ કિયે સબ રંકહુ રાજા;
સુંદર તોહિ દુખાઇ કહું અબ હે તૃસના તુહિ નેકુ ન લાજા.૧૩
ઈતિ તૃષ્ણાકો અંગ સંપૂર્ણ. ૫

अथ पीयं उराहनको अंग. ३

इंदव छंद.

પાવ દિયે ચલને ફિરને કહુ હાથ દિયે હરિ કૃત્ય કરાયો.
કાન દિયે સુનિયે હરિકે યશ, નૈન દિયે તિન માર્ગ દિખાયો;
નાક દિયો મુખ શોભંત તા કહિ, જીભ દઈ હરિકો ગુન ગાયો;
સુંદર સાજ દિયે પરમેશ્વર, પેટ દિયો પર પાપ લગાયો. ૧
કુપ ભરૈ અરૂ નાવિ ભરૈ પુનિ, તાલ ભરૈ વરસ્યા–રૂતુ તીનો;
ખંડક ખાસ વખાર ભરૈ પરિ, પેટ ભરૈ ન બડો દર દીનો;
સુંદર રીતુહિ રીતુ રહે યહ. કૌન ખંડાં પરમેશ્વર કીનો? ૨

मनहर छंद.

કિધો પેટ ચુલોકિધો ભાઠિ કિધોં ભાર આહિ?
જોઈ કછુ જોકિયે સુ સબ ઝરિ જાતુ હૈ;
કિધોં પેટ થલ કિધોં વાવિ કિધોં સાગર હૈ!
જેતો જલ પરૈ તેતો સકલ સમાતુ હૈ;
કિધોં પેટ દૈત કિધોં ભુત પ્રેત રાક્ષસ હૈ!
ખાઊં ખાઊં કરૈ કછુ નેક ન અઘાતુ હૈ;
સુંદર કહત પ્રભુ કૌન પાપ લાયો પેટ!
જબહી જનમ ભયો તબહીકો ખાતુ હૈ. ૩
વિગ્રહ તો વિગ્રહ કરત અતિ બેર બેર,
તન પુનિ તનક કબહુ અઘાયો હૈ
ઘટ ન ભરત કયુંહી ઘટયોહી રહત નિત,
શરીર સિરાઈમે તો કબહુ ન ખાયો હૈ;
દેહ દેહ કહતહી કહત જનમ બીત્યો,
પિંડપિંડ કાજ નિશિ દિન લલચાયો હૈ;
મુદગલ ગિલત ગિલત ન તૃપત હોઈ,
સુંદર કહત વપુ કૌન પાપ લાયો હૈ! ૪
પાજી પેટ કાજ કોટવાલકે અધીન હોઈ.
કોટવાલ સો તો શિકદાર આગે દીન હૈ;
શિકદાર દીવાનકે પીછે લગ્યો ડોલે પુનૈ,
દીવાનહુ જાય બાદશાહ આગે લીન હૈ;
બાદશાહ કહે યા ખોદાય મુઝેં ઔર દેઈ,

પેટહી પસારે વહી પેટ વશ કાન હૈ;
સુંદર કહત પ્રભુ કયુંહી નહી ભર પેટ,
એક પેટ કાજ એક એકકે આધીન હૈ. ૫

તૈ તો પ્રભુ પેટ દિયો જગત નચાયા જીન,
પેટહીકે લિયે ઘર ઘર દ્વાર ફિરયો હૈ;
પેટહીકે લિયે હાથ જોરી આગે ઠાઢો હોઇ,
જોઈ જોઈ કહ્યો સોઈ સોઈ ઉન કરયો હૈ;
પેટહીકે લીયે પુનિ મેઘ સીત ધામ સહે,
પેટહિકે લીયે જાઈ રન માહિ મર્યો હૈ;
સુંદર કહત ઇન પેટ સબ ભાંડ કિયે,
ઔર ગેલ છુટે પરિ પેટ ગેલ પરયો હૈ. ૬

પેટસો ન બલી જાકે આગે સબ હારિ ચલે,
રાવ અરૂ રંક એક પેટ, જીતિ લિયે હૈ;
કોઉ વાઘ મારત બિદારત હૈ કુંજરકું.
ઐસે શુરવીર પેટ કાજ પ્રાન દિએ હૈ:
યંત્ર મંત્ર સાધત આરાધત મસાન જાઈ,
પેટ આગે ડરત નિડર ઐસે કિયે હૈ;
દેવતા અસુર ભુત પ્રેત તીનુલોક પુનિ,
સુંદર કહત પ્રભુ પેટ જેર કિયે હૈ. ૭

પ્રાતહી ઉઠત જબ પેટહીકી ચિંતા તબ,
સબ કોઇ જાત આપુ આપુકે આહારકું;
કોઉ અન્ન ખાત પુનિ આમિષ ભખત કોઉ,
કોઉ ઘાસ ચરત ચરત કોઉ દારકું:
કોઉ મોતી ફુલ કોઉ વાસ રસ પય પાન,
કોઉ પૌન પીવત ભરત પેટ ભારકું;
સુંદર કહત પ્રભુ પેટહી ભ્રમાએ સબ,
પેટ તુહી દિયો હૈ જગત હોન ખ્વારકું. ૮

ઇંદવ છંદ.

પેટહિ કારન જીવહુને બહુ, પેટહિ માંસ ભખે રૂ સુરાપી;
પેટહિ લેકર ચોરિ કરાવત, પેટહિકું ગઠરી ગહિ કાપી:
પેટહિ પાસ ગરેમહિ ડારત, પેટહિ ડારત કૂપ રૂ વાપી;
સુંદર કાહિકુ પેટ દિયો પ્રભુ, પેટસો ઔર નહિ કોઇ પાપી. ૮

ઔરનકું પ્રભુ પેટ દિયો તુહ, તેર તુ પેટ કહુ નહિ દીસૈ,
એ ભટકાઈ દિયે દશહુ દિશ, કોઉક રાંધત કોઉક પીસૈ;
પેટહિ કારન નાચત હૈ સબ, જ્યું ઘરહી ઘર નાચત કીસૈ;
સુંદર આપ ન ખાવહુ પીવહુ, કૌન કરી ઈન ઉપર રીસૈ! ૧૦

मनहर छंद.

કાહેકું કાહૂકે આગે જાઇકે આધીન હોઈ. !
દીન દીન વચન ઉચાર મુખ કહુતે:
જીનકુ તો મદ અરૂ ગરવ ગુમાન અતિ,
તિનકે કહોર બૈન કબહુ ન સહુતે;
તુહ્મારેહી ભજનસું અધિક લેલીન અતિ,
સકલકું ત્યાગિકે એકાંત જઈ ગહુતે;
સુંદર કહુત યહ તુહ્માહી લગાયો પાપ,
પેટ ન હુતોતો પ્રભુ બૈઠે હમ રહુતે. ૧૧
પેટહીકે વશ રંક પેટહીકે વશ રાવ.
પેટહીકે વશ ઔર ખાન સુલતાન હૈ:
પેટહીકે વશ યોગી જંગમ સન્યાસી સેખ,
પેટહીકે વશ વનવાસી ખાત પાન હૈ;
પેટહીકે રૂષિ મુનિ તપધારી સબ,
પેટહીકે વશ સિધ સાધક સુજાન હૈ;
સુંદર કહુત નહી કાહુકો ગુમાન રહૈ,
પેટહીકે વશ પ્રભુ સકલ જહાન હૈ. ૧૨

ઈતી ધીર્ય ઉરાહનકો અંગ સંપૂર્ણ. ૬

अथ विश्वासको अंग. ७

इंदव छंद.

હોઈ નિચિંત કરૈ મત, ચિંતહી. ચાંચ દઈ વહ ચિંત કરૈગો,
પાઉ પસાર પરયો કિન સોવત, પેટ દિયો વઈ પેટ ભરૈગો;
જીવ જીતે જલકે થલકે પુની, પાહનમેં પહુચાય ધરૈગો;
ભૂખહિ ભૂખ પુકારત હે નર, સુંદર તું કહ ભુખ મરૈગો ! ૧
ધીરજ ધારિ વિચાર નિરંતર, તોહિ રચ્યો વહિ આપહિઐહૈ;
જેતિક ભૂખ લગી ઘટ પ્રાનહિ, તેતિક તુ અનયાસહિ પૈ હૈ;
જો મનમેં ત્રસના કરિ ધ્યાવત, તો તિહું લોક ન ખાત અઘૈહૈ

સુંદર તું મત શોચ કરૈ કછુ, ચંચ દઈ વઈ ચું નહિ દૈ હૈ. ૨
નેક ન ધીરજ ધારત હૈ નર, આતુર હોઈ દશોદિશ ધ્યાવૈ;
જ્યું પશુ ઐચિ તુડાવત બંધન, જોંલગિ નીર અહાર ન આવૈ;
જાનત નાહિ મહામતિ મૂરખ, જા ઘરદ્વાર ધની પહુચાવૈ;
સુંદર આપ કિયો ઘટ ભાજન. સો ભરિહૈ મત સોચ ઉપાવૈ. ૩
ભાજન આપ ઘડે જીતને ભરિ હૈં ભરિહૈં ભરિહૈં ભરિહૈં જુ;
ગાવત હૈ જીનકે ગુનકું હરિ. હૈં હરિહૈ હરિહૈં હરિહૈં જુ;
આદિહું અંતહું મધ્ય સદા હરિ, હૈં હરિ હૈં હરિ હૈં હરિ હૈ જુ;
સુંદરદાસ સહાય સહી કરિ, હૈં કરિહૈં કરિહૈં કરિહૈં જુ. ૪
કાહિકું દૌરત હૈ દશહૂ દિશ, તું નર દેખ કિયો હરિજૂકો;
બૈઠી રહૈ દુરિકે મુખ મુંદિ, ઉઘારત દાંત ખવાઈહિ ટુંકો;
ગર્ભથકે પ્રતિપાલ કરી જીન, હોઈ રહ્યો તબહિ જડ મૂકો;
સુંદર ક્યું બિલલાત ફિરૈ અબ, રાખ રૂદે વિસવાસ પ્રભુકો. ૫
જા દિનતેં ગ્રભવાસ તજયો નર, આઈ અહાર લિયા તબહીકો;
ખાતહિ ખાત ભયે ઈતને દિન, જાનત નાહિન ભુખ કહીંકો,
દારત ધ્યાવત પેટ દિખાવત, તું સઠ કીટ સદા અનહીકો;
સુંદર ક્યું વિસવાસ ન રાખત, સો પ્રભુ વીશ્વ ભરૈ સબહીકો ૬
ખેચર ભુચર જે જલકે ચર, દેત અહાર ચરાચર પોષૈ;
વે હરી જે સબકું પ્રતિપાલત, જ્યું જીહ ભાંતિ તિસી વિધ તોષૈ
તું અબ ક્યુ વિસવાસ ન રાખત? ભુલત હૈ કિત પોખહિ પોખૈ;
તાહિ તહાં પહુચાય રહૈ પ્રભુ, સુંદર બૈઠિ રહૈ કીન ઓખે, ૭

मनहर छंद.

કાહેકુ બધુરા ભયો, ફિરત અજ્ઞાની નર!
તેરો તો રિજક તેરે ઘર બૈઠ આઈ હૈ;
ભાવૈ તું સુમેર જાઈ, ભાવૈ જાઈ મારૂ દેશ,
જીતનોક ભાગ લિખ્યો તિતનોહિ પાઇહૈ;
કૂપમાંઝ ભહિ ભાવૈ સાગરકે તીર ભર,
જીતનોક ભાંડો નીર તિતનો સમાઈહૈ;
તાહિતેં સંતોષ કરિ, સુંદર વિશ્વાસ ધરિ
જીતનો રચ્યો હૈ ઘટ સોઈજુ ભરાઈ હૈ. ૮
કાહકું ફિરત નર, દીન ભયો ઘર ઘર,
દેખીયત તેરો તો, અહાર એક શેર હૈ;
જાકો દેહ સાગરમેં સુન્યો શત યોજનકો,

તાહકું તો દેત પ્રભુ યામેં નહિ ફેરહૈ;
ભુખ્યો કોઉ રહત ન જાનિયેં જગતમાંહિ,
કીરી અરૂ કુંજર સબનાહીં દે રહે;
સુંદર કહત વિશવાશ ક્યું ન રાખે સઠ,
બેરબેર સમુઝાય કહ્યો કેતી બેર હૈ. ૯
તેરે તો અધીરજ તું અગીલીહી ચિંતા કરૈ,
આજતો ભરયો હૈ પેટ કાલ કૈસી હોઈ હૈ.
ભુખ્યોહી પુકારે અરૂ દિન ઉઠિ ખાતો જાઈ,
અતિહીં અજ્ઞાની જાકી મતિ ગઈ ખોઈહૈ;
તાકું નહીં જાને શઠ જાકો નામ વિશ્વંભર.
તહાં તહાં પ્રગટ સબનિ દેત સોઈ હૈ;
સુંદર કહત તોહિ વાકો તો ભરોંસો નહિ.
એક વિસવાસ બિન યાહીં ભાંતિ રોઈ હૈ. ૧૦
દેખ ધીં સકલ વિશ્વ ભરત ભરનહાર,
ચુંચકે સમાન ચુન સબહીંકું દેત હૈ;
કીટ પશુ પંછી અજગર મછ કછ પુનિ,
ઉનકે ન સૌદા કોઉ ન તો કછુ ખેત હૈ:
પેટહિકે કાજ રાત દિવશ ભ્રમત સઠ,
મેં તો જાન્યો નીકે કરી તું તો કોઉ પ્રેત હૈ;
મનુષ શરીર પાય કરત હૈ હાય હાય,
સુંદર કહત નર તેરે શિર રેત હૈ. ૧૧
તું તો ભયો બાવરો ઉતાવરો ફિરત અતિ,
પ્રભુકો વિશ્વાસ ગહિ કાહે ન રહતુ હૈ
તેરો જો રિજક હૈ સો આઇહૈ રાહજમાંહિ,
યુંહી ચિંતા કરિ કરિ દેહકુ દહતુ હૈ.
જીન યહ નખશિખ સજીકે સંવારયો તોહિ,
અપને કિયેકી વહ લાજકું વહતુ હૈ:
કાહેકું અજ્ઞાની કછુ સોચ મનમાંહિ કરૈ!
ભૂખ્યો તું કદે ન રહે સુંદર કહતુહૈ. ૧૨
જગતમેં આઈકે વિસારયો હૈ જગત-પતિ,
જગત કિયો હૈ સોઈ જગત ભરતુ હૈ;
તેરે નિશદિન ચિંતા ઓરહી પરી હૈ આઈ,

ઉદ્યમ અનેક ભાતિ ભાતિકે કરતુ હૈ,
ઇત ઉત જાયકે કમાઇ કરિ લાઉ કછુ.
નેકુ ન અજ્ઞાની નર ધીરજ ધરતુ હૈ;
સુંદર કહત એક પ્રભુકે વિશ્વાસ બિન,
વા દહીંકુ વ્રથા સડ પચિકે મરતુ હૈ. ૧૩

ઇતિ વિશ્વાસકો અંગ સંપુર્ણ.

अथ देह मलिनके गर्वप्रहारको अंग.૮

मनहर छंद.

દેહ તો મલિન અતિ બહુત વિકાર ભરિ.
તાહુમાંહિ જરા વ્યાધિ સબ દુઃખ રાસી હે;
કબહુક પેટ પીર કબહુંક શિર વાય,
કબહુક આંખ કાન મુખમેં વિથાસીહ;
ઓરહુ અનેક રોગ નખ શિખ પુરિ રહે
કબહુંક શ્વાસ ચલે કબહુંક ખાસી હૈ
એસો યે શરીર તાહિ આપનો કે માનતહે.
સુંદર કહત યામેં કોન સુખવાસી હૈ!
જા શરિરમાંહિ તું અનેક સુખ માનિ રહ્યો,
તાહિ તું વિચાર યામેં કોન બાબત ભલી હૈ!
મેદ મજ્જા માંસ રગ રગનેં રગત ભર્યો,
પેટહું પિટારીસીમેં ઠોર ઠોર મલી હૈ,
હાડનસું ભર્યો મુખ હાડનકે નૈન નાક,
હાથ પાઉં સોઉ સબ હાડનકી નલી હૈ.
સુંદર કહત યાહિ દેખી જીન ભુલે કોઇ;
ભીતર ભંગાર ભરી ઉપર તો કલી હૈ. ૨

इंदव छंद.

હાડકો પિંજર ચામ ચઢયો સબ, માંહિ ભરયો મલ મુત્ર વિકારા
થૂંક રૂ લાળ કરે મુખતે પુનિ, વ્યાધિ વહે સબ ઔરહુ દ્વારા:
માંસકિ જીભસુ ખાય સબૈકછુ, તાહિતે તાહિકો કૌન વિચારા;
ઐસ શરીરમેં પૈઠકે સુંદર, કૈસ જુ કીજીય સોચ અચારા, ૩
થુક રૂ લાળ ભરયો મુખ દીસત, આંખિમે ગીડર નાકમેં સેડા;
ઔરહુ દ્વાર મલીન રહે અતિ, હાડ રૂ માસકે ભીતર ભેડા
ઐસ શરીરમેં વાસ કીયો તબ, એકસ દીસત બ્રાહ્મણ ઢેડા;

સુંદર ગર્વ કહા ઈતને પર, કોહકું તું નર ચાલત ટેઢો? ૪
જા દિન ગર્ભ સંયોગ ભયો તબ, તા દિન બુંદ છિયા હુતિ તાંહિ;
દ્વાદશ માસ અધોમુખ ઝુલત, બુડિ રહ્યો પુનિ વારસ માંહી;
તારજ વીરજકી યહ દેહ સુ. તું અબ ચાલત દેખત છાંહી;
સુંદર ગર્વ ગુમાન કહા સઠ. આપુનિ આદી વિચારત નાંહી. ૫
ઈતી દેહ મલિનકે ગર્વપ્રહારકો અંગ સંપુર્ણ. ૮

अथ नारी निं॰॰को अंग. ९

मनहर छंद.

કામિનીકો તન માનુકહિયે સઘન બન,
વહાં કોઉ જાય સો તો ભુલેહી પરતુ હૈ;
કુંજર હે ગતિ કટિ કેહુરીકો ભય જામેં,
બેની કાલી નાગિની ઉ ફનિકું ધરતું હૈ;
કુચ હે પહાર જહાં કામ ચોર વસે તહાં,
સાધિકે કટાક્ષ-બાન પ્રાનકું હરતુ હે;
સુંદર કહત એક ઔર ડર જામેં અતિ,
રાક્ષસી વદન ખાઉં ખાઉંહી કરતુ હૈ. ૧
વિષહીકી ભુમિમાંહિ વિષકે અંકુર ભયે,
નારી વિષ વેલી બઢી નખ શિખ દેખિયે;
વિષહીકે જર મુલ વિષહીકે ડાર પાત,
વિષહીકે ફુલ ફલ લાગે જુ બિસેખિયે;
વિષકે તંતુ પસાર ઉરઝાઈ આંટી માર,
સબ નર વૃક્ષ પર લપટેહી લેખિયે:
સુંદર કહત કોઉ સંત તરૂ બચિ ગયો.
તિનકે તો કહું લતા લાગી નહિ પેખીયે. ૨
ઉદરમેં નરક નરકઅધ દ્વારનમેં,
કુચનમેં નરક નરક ભરી છાતી હૈ;
કંઠમેં નરક ગાલ ચિબુક નરક બિંબ,
મુખમે નરક જીભ લાલહુ ચુયાતીહે:
નાકમેં નરક આંખ કાનમેં નરક વહે,
હાથ પાઉ નખ શિખ નરક દિખાતી હૈ;
સુંદર કહત નારી નરકકો કુંડ યહ.
નરકમેં જાઈ પરે સો નરક—પાતી હૈ ૩

કામિનીકો અંગ અતિ મલિન મહા અશુદ્ધ,
રોમ રોમ મલીન મલીનસબ દ્વાર હૈ;
હાડ માંસ મજ્જા મેદ ચામસુ લપેટિ રાખે,
ઠોર ઠોર રગતકે ભરેઇ ભંડારહૈ;
મુત્રહુ પુરીષ આંત એક એક મિલી રહી,
ઓહહી ઉદરમાંહિ વિવીધ વિકાર હૈ;
સુંદર કહત નારી નખ શિખ નિધરૂપ,
તાહિ જે સરાહે સો તો બડોઇ ગંવાર હૈ. ૪

कुंडलिया छंद.

રસિકપ્રિયા રસ મંજરી, ઓર સીંગરહિ જાન;
ચતુરાઈ કરિ બહુત વિધિ, વિષય બનાઈ આન,
વિષય બનાઇ આન, લગત વિષયનકું પ્યારી,
જાગે મદન પ્રચંડ, સરાહે નખ શિખ નારી;
જ્યું રોગી મિષ્ટાન ખાઈ, રોગહિ વિસ્તારે;
સુંદર યોગતિ હોઈ, જોઈ રસિક પ્રિયા ધારૈ. ૫
રસિકપ્રિયાકે સુનતહી, ઉપજે બહુત વિકાર;
જો યા માંહી ચિત ધરે, વહૈ હોત નર ખવાર,
વહૈ હોત નર ખવાર, વાર નૈ કબહુ ન લાગે;
સૂનત વિષયકી બાત, લહર વિષહીકી જાગૈ;
જયુ કો ઊંઘ્યો હુતો, લેઈ પુનિ સેજ બિછાઇ;
સુંદર એસી જાન, સૂનત રસિક પ્રિયા ભાઈ.

ઈતિ નારીનિંદાકો અંગ સંપુર્ણ.

अथ दुष्टजनको अंग. १०

मनहर छंद.

અપને ન દોષ દેખે પરકે ઓગુન પેખે,
દુષ્ટકો સ્વભાવ ઉઠિ નિંદાહી કરતુ હૈ;
જેસે કોઈ મહલ સવારી રાખ્યો નીકે કાર.
કીરી તહાં જાઈ છિદ્ર ઢુંઢત ફિરતુહૈ;
ભોરહિતે સાંઝ લગ સાંઝહીતે ભોર લગ,
સુંદર કહત દિન એસેહિ ભરતુ હૈ;
પાવકે તરેકી નહી સુજે આગ મૂરખકું,

ઔરકું કહુત તેરે શિરપે બરતુ હૈ. ૧

इंदव छंद.

ઘાત અજેક રહે ઉર અંતર, દુષ્ટ કહે મુખશું અતિ મીઠી;
સોટત પોટત વ્યાધ્રહિ જયુનિત, તાકત હે પુનિ તાહિકી પીઠી;
ઉપરતેં છીરકે જલ આન સુ, હેઠ લગાવત જારિ અગીઠી;
યામહિ કુર કછુ મતિ જાનહુ, સુંદર આ પુનિ આખિની દીઠી.૨
આપનું કાજ સંવારનકે હિત, ઔરકું કાજ બિગારત જાઇ;
આપનું કારજ હોઉ ન હોઉ. બુરો કરિ ઔરકુ ડારત ભાઇ;
આપહુ ખોવત ઔરહુ ખોવત, ખોઇ દુનો ઘર દેત બહાઇ.
સુંદર દેખતહિ બનાં આવત, દુષ્ટ કરૈ નહિ કૌન બુરાઇ,
જયું નર પોષત હૈ નિજદેહહિ, અન વિનાશ કરૈ તિહિ બાશ
જયુ અહિ ઔર મનુષ્યહિ કાટત, વાહિ કછુ નહિ હોત અહારા
જયું પુનિ પાવક ઝારિ સબે કછુ, આપહી નાશ ભયો નિરધારા,
ત્યુ યહ સુંદર દુષ્ટ સ્વભાવહુ, જાનિ તજો કિન તીન પ્રકારા.
સર્પ ડશી સુ નહિ કછુ તાલક, બીંછુ લગે સુ ભલો કરિ માનો;
સિંહહુ ખાય તું નાહિ કછુ ડર, જો ગજ મારત તો નહી હાનો,
આગી જરૈ જલ બુડિ મરૈ ગિરિ જાઇ ગિરૈ કછુ ભૈમક આનો;
સુંદર ઔર ભલે સબહીયહ, દુર્જન સંગ ભલો જિન જાનો

ઇતી દુષ્ટ મનકો અંગ સંપુર્ણ. ૧૦

अथ मनको अंग. ११

मनहर छंद.

હટકિ હટકિ મન રાખત જુ છિન છિન,
સટકિ સટકિ ચહું ઔર અબ જાતુ હૈ,
લટકિ લટકિ લલચાય લોલ વાર વાર,
ગટકિ ગટકિ કરિ વિષ ફૂલ ખાતુ હૈ;
ઝટકી ઝટકી તાર તોરત કરમ હીન,
ભટકિ ભટકી કહું નેક ન અઘાતુ હૈ;
પટકિ પટકિ શીર, સુંદર જુ માનિ હરિ
ફિટકિ ફિટકિ જાઈ સુધો કૌન બાતુ હૈ. ૧
પલહીમે મરી જાય, પલહીમે જીવતું હૈ,
પલહીમે પરહાથ, દેખત બિકાનો હૈ;

પલહીમેં ફિરૈ નવ ખંડહુ બ્રહ્માંડ સબ,
દેખ્યો અનદેખ્યો સો તો યાતેં નહિ છાનો હૈં;
જાતો નહી જાનિયત, આવતો ન દીસે કછુ;
ઐસેસી બલાઈ અબ તાશું પરયો પાનો હૈ;
સુંદર કહત યાકી ગતિહુ ન લખી પરૈ.
મનકી પ્રતીત કોઉ કરે સો દિવાનો હૈ;
ઘેરીયે તો ઘેરાયાંહુ ન આવત હ મેરો પુન,
જોઇ પરબોધિયે સો, કાન ન ધરતુ હૈ;
નીતિ ન અનીતિ દેખે શુભ ન અશુભ પેખે,
પલહીમે હોતી અનહોતી હુ કરતુ હૈ;
ગુરૂકી ન સાધુકી ન લોક વેદહુકી શંક,
કાહુકી ન માનૈ નતૌ કાહુ તેં ડરતુ હૈ;
સુંદર કહત તાહી, ધીજીયે સુ કૌન ભાંતિ?
મનકો સ્વભાવ કછુ કહ્યો ન પરતુ હૈ. ૩
કામ જબ જાગૈ તબ, ગિનત ન કોઉ શંક,
જાનૈ સબ જોઈ કરી દેખત નમાધી હૈ;
ક્રોધ જબ જાગે તબ, નેક ન સંભારી શકૈ,
ઐસિ વિધિ મુલકી અવિદ્યા જિન સાંધી હૈ;
લોભ જબ જાગૈ તબ, ત્રપતિ ન કયુ હોઈ,
સુંદર કહત ઈન એસેહીમે ખાધી હૈ;
મોહુ મતવારો નિશદિનહી ફિરત રહૈ;
મનસો ન કહું હમ દેખ્યો અપરાધી હૈ, ૪
દેખવે કું દૌરે તૌ અટકિ જાઇ વાહી ઓર,
સુનવેકું દૌરૈ તૌ રસિક શિરતાજ હૈ;
સુંધવેકું દૌરૈ તૌ અઘાય ન સુગંધ કરિ
ખાયવેકું દૌરે તૌ ન ધાપૈ મહારાજ હૈ;
ભોગહીકું દૌરે તૌ તૃપત નહી હોઈ કયુહી,
સુંદર કરત યાહી ને કહી ન લાજ હૈ;
કાહુકો ન કહ્યો કરૈ. આપુનીહી ટેક પરૈ.
મનસો ન કોઉ હમ દેખ્યો દગાબાજ હૈ. પ
દેખૈ ન કુઠૌર ઠૌર કહત ઔરકી ઔર,
લીન જાઇ હોત હાડ માંસ ઔ રગતમેં;

કરત ખુરાઇ સર ઔસર ન જાનૈકછુ,
ધકા આઇ દેત રામ નામસુ લગતમેં;
બહાયે સુરા સુર બહાયે સબ ભેષી જન,
સુંદર કહત દિન ઘાલત ભગતમે;
ઔરહુ અનેક અંતરાઇહી કરત રહૈ
મનસો ન કોઉ હૈ અધમ યા જગતમે. ૬
જિન ઠગે શંકર વિધાતા ઇંદ્ર દેવ મુનિ,
આપનોહુ અધિપતિ ઠગ્યો જીન ચંદ હૈ;
ઔર યોગી જંગમ સન્યાસી શેખ કોન ગિને,
સબનિકું ઠગત ઠગાવૈત સુ છંદ હૈ,
તાપેશ્વર રૂષિશ્વર. સબ પચિ પચિ ગયે.
કાહેકે ન આવૈ હાથ, ઐસો યાપે બંદ હૈ
સુંદર કહત બસ કોન વિધિ કીજૈ તાહી!
મનસો ન કોઉ યા જગતમાંહિ ગિંદ હૈ. ૭
રંકકૂ નચાવૈ અભિલાસ ધન પાયવેકી,
નિશિદિન સોચ કરિ ઐસેહી પચત હૈ;
રાજાહી નચાવૈ સબ ભુમિહીકો રાજ લેવે,
ઔરહુ નચાવૈ જોઇ દેહસુ રચતહૈ;
દેવતા અસુર સિદ્ધ પન્નગ સકલ લોક,
કીટ પશુ પક્ષિ કહુ કેસેકે બચત હૈં?
સુંદર કહત કાહુ સંતકા કહી ન જાય,
મનકે નચાયે સબ જગત નચત હૈ. ૮

इंदव छंद.

કેતક દ્યોસ ભયે સમુઝાવત, નેક ન માનત હૈ મન મોંકુ;
ભુલી રહ્યો વિષયા સુખમે કછુ. ઔર ન જાનત હૈ સઠ દોંકુ;
આંખિ ન કાન ન નાક બિના શિર, હાથ ન પાવ નહીં મુખ પોંકુ
સુંદર તાહી ગહે કહું કયું કરિ, નીકશી જાઇ બડો મન લોંકુ. ૯
દોરત હૈ દશહુ દિશાકું શઠ, વાયુ લગ્યો તબતેં ભયુ બેંડા;
લાજ ન કાન કછુ નહિ રાખત, શીલ સ્વભાવકિ ફેરત ભેંડા
સુંદર શીખ કહાં કહી દીજિયે ભેદત બાન ન છેદત ગેંડા
લાલચ લાગી રહ્યો મન બીખર, બારહુ બાટ અઠારહુ પેંડા ૧૦
શ્વાન કહું કિ સિયાર કહું કિ બિલાડ કહું મનકી મતી તૈસી;

ટક કહું કિધું કુમ કહું કિધું, ભાંડ કહું કિધું ભંડાઇ જૈસી;
ચોર કહું બટપાર કહું ઠગ, જાર કહું ઉપમા કહું કૈસી!
સુંદર ઔર કહા કહિયે અબ, યા મનકી ગતિ દીસત ઐસી. ૧૧
કૈ બેર તું મન રંક ભયો સઠ, માગત ભીખ દશો દિશ ડુલ્યો
કૈ બેર તું મન છત્ર ધરયો શિર, કામિનિ સંગ હિંડોરન ઝુલ્યો;
કૈ બેર તું મન છીન ભયો અતિ, કૈ બેર તું સુખ પાયકે ફુલ્યો;
સુંદર કૈ બેર તેહિ કહુયો મન, કૌન ગલી કિહિ મારગ ભૂલ્યો ૧૨
ઇંદ્રિનકે સુખ ચાહત હૈ મન, લાલચ લાગ ભ્રિમૈ સઠ યુંહી;
દેખી મરીચ ભરયો જલ પૂરન, ધાવત હૈ મૃગ મુરખ જયુંહી;
પ્રેત પિશાચ નિશાચર ડોલત, ભુખ મરૈ નહિ ધાવત કયુંહી;
વાયુ બધુરહિ કૌન ગહૈ કર? સુંદર દૌરત હૈ મન ત્યુંહી. ૧૩
વ્હૈ સબકો શિરતાજ તતછન, જો અભિ અંતર જ્ઞાન વિચારૈ;
જો કછુ ઔર વિષૈ સુખ વંછત, તો યહ દેહ અમોલક હારૈ
છાંડિ કુબુદ્ધિ ભજૈ ભગવંતહિ, આપુ તર પુનિ ઔરહિ તારૈ;
સુંદર તોહિ કહુયો તિતની બિર, તું મન કયું નહી આપ સંભારૈ! ૧૪
કૌન સ્વભાવ પરયો ઉઠી દૌરત, અમૃત છાંડી ચચોરત હાડે;
જયું ભ્રમકી હથની દ્રગ દેખત. આતુર હોઇ પેરે ગજ ખાડે;
વાદ વ્રથા ભટકૈ નિશિ વાસર, એકહુ સીખ લગી નહિ ગાડે;
સુંદર તોહિ સદા સમુઝાવત, રે મન તું ભ્રમ વો કી ન છાંડે: ૧૫
જો મન નારિકિ ઔર નિહારત, તૌ મન હોતહિ તાહિકું રૂપા;
જો મન કાહુસુ ક્રોધ કરે પુનિ, તૌ મન વ્હૈ તબહી તદરૂપા;
જો મન માયહિ માય રટૈ નિત, તૌ મન બૂડત માયકે કૂપા;
સુંદર જો મન બ્રહ્મ વિચારત, તો મન હોતહિ બ્રહ્મ સ્વરૂપા. ૧૬

मनहर छंद.

કબહુક હસિ ઉઠ કબહુક રોઇ દેત,
કબહુ બકત કછુ અંતહુ ન લહિયે;
કબહુક ખાઇ તો અઘાત નહિ કાહુ કરિ,
કબહુક કહે મેરે કછુ નહિ ચહિયે;
કબહુ આકાશ જાઇ કબહુ પાતાલ જાઇ,
સુંદર કહત તાહિ કૈસે કરિ ગહિએ;
કબહુક આય લગૈ કબહુક ઉઠિ ભાગૈ;
ભુતજૈસે ચિન્હ કરૈ ઐસો મન કહિયે. ૧૭

કબહુ તૌ પાંખકો પરેવા કે દિખાવૈ મન,
કબહુક ધુરકે આવર કરિ લેત હૈ;
કબહુ તૌ ધુટિકા ઉછારત આકાશ ઓર,
કબહુ તૌ રાતે પીરે રંગ સ્યામ સ્વેત હૈ;
કબહુ તૌ આંબકું ઉગાઇ કરિ ઠાઢો કરૈ,
કબહુ તૌ સીસ ધર જુદે કરિ દેત હૈ;
બાજીગર ખ્યાલ એૈસો સુંદર કહત મન,
સદાહી ભ્રમત રહે એૈસો કોઉ પ્રેત હૈ. ૧૮
કબહુક શોધ હોત કબહુક ચોર હોત,
કબહુક રાજા હોત કબહુક રંક સો;
કબહુક દીન હોત કબહુ ગુમાની હોત,
કબહુ સુધો હોત કબહુક બંકસો;
કબહુક કામી હોત કબહુક જતી હોત,
કબહુક નિર્મલ હોત કબહુક પંક સો;
મનકો સ્વરૂપ એૈસો સુંદર ફટિક જૈસો,
કબહુક શૂર હોત કબહુ મયંક સો. ૧૯
હાથીકોસો કાન કિધૌં પીપરકો પાન કિધૌં !
ધ્વજાકો ઉડાન કહું થિર ન રહતુ હૈ;
પાનીકો સો ઘેર કિધૌંપૌન ઉરઝેર કિધૌં,
ચક્રકો સો ફેર કોઉ કૈસેકે ગહતુ હૈ ?
રહટકી માલ કીધૌં ચરખાકી ખ્યાલ કીધૌં,
ફેરી ખાતો બાલ કછું સુધિ ન લહતુ હૈ;
ધુમકે સો ધાવ તાકું રાખવેકો ચાવ એૈસો,
મનકો સ્વભાવ સો તૌ સુંદર કહતુ હૈ. ૨૦
સુખ માનૈ દુઃખ માનૈ સંપતિ વિપતિ માનૈ,
હર્ષ માનૈ શોક માનૈ, માનૈ રંક ધન હૈ;
ધટિ માનૈ બઢિ માનૈ શુભહુ અસુભ માનૈ,
લાભ માનૈ હાનિ માનૈ યાહીતેં કૃપન હૈ;
પાપ માનૈ પુન્ય માનૈ ઉત્તમ મધ્યમ માનૈ,
નીચ માનૈ ઉચ માનૈ માનૈ મેરો તન હૈ;
સ્વર્ગ માનૈ નર્ક માનૈ બંધ માનૈ મોક્ષ માનૈ,
સુંદર સકલ માનૈ તાતેં નામ મન હૈ.

જોઇ જોઈ દેખે કછુ સોઈ સોઇ મન આહિ,
જોઈ જોઈ સુને સોઇ મનહીકો ભર્મ હૈ;
જોઇ જોઇ સુંઘે જોઇ ખાવે જો સ્પર્શ હોઈ,
જોઈ જોઇ કરે સોઇ મનહીકો કર્મ હૈ;
જોઈ જોઇ ગ્રહે જોઈ ત્યાગેં જોઈ અનુરાગ,
જહાં જહાં જાઈ સોઈ મનહીકો શર્મ હૈ;
જોઈ જોઈ કહે સોઈ સકલ સુંદર મન,
જોઈ જોઈ કલ્પે સોઈ મનહીકો ધર્મ હૈ. ૨૨

એકહી વિટપ વિશ્વ જ્યુંકો ત્યુંહી દેખિયત,
અતિહિ સઘન તાકે પત્ર ફલ ફુલ હૈ;
આગલે ઝરત પાત નયે નયે હોત જાત,
ઐસે યાહી તરકો અનાદી કાલ મૂલ હૈ;
દશ ચાર લોક લોં પસરી રહ્યી જહાં તહાં,
અધ રૂ ઉરધ પુનિ સુક્ષ્મ રૂ સ્થુલ હૈ;
કોઉ તો કહત સત કોઉ તો કહૈ અસત,
સુંદર કહત બ્રહ્મહીકો મન મૂલ હૈ. ૨૩

તોસો ન કુપૂત કોઉ કિતહુ ન દેખિયત,
તોસો ન સુપૂત કોઉ દેખિયત ઔર હૈ
તુંહી આપ ભુલે મહા નીચહુતે નીચ હોઈ,
તુંહી આપ જાને તો શકલ શિરમોર હૈ;
તુંહી આપ ભ્રમે તબ જગત ભ્રમત દેખે,
તેરે સ્થિત ભયે સબ ઠૌરહીકો ઠૌર હૈ;
તુંહી જીવરૂપ તુહી બ્રહ્મ હૈ આકાશવત
સુંદર કહત મન તેરી સબ દૌર હૈ. ૨૪

મનહીકે ભ્રમતેં જગત યહુ પેખિયત,
મનહીકે ભ્રમ ગયે જગત બિલાત હૈ;
મનહીકે ભ્રમ જેવરીમે ઉપજત સાપ,
મનકે વિચારે સાપ જેવરી સમાત હૈ;
મનહીકે ભ્રમતેં મરીચિકાકું જલ કહૈ,
મનહીકે ભ્રમ સીપ રૂપોસો દિખાત હૈ,
સુંદર સકલ યહ દીસૈ મનહીકો ભ્રમ;

મનહીકે ભ્રમ ગયે બ્રહ્મ હોઇ જાતહૈ. ૨૫
મનહીં જગતરૂપ હોઇ કરિ વિસતર્યો,
મનહી અલખરૂપ જગતસું ન્યારો હૈ;
મનહી સકલ ઘટ વ્યાપક અખંડ એક,
મનહી સકલ યહુ જગત પિયારો હૈ;
મનહી આકાશવત હાથ ન પરત કછુ,
મનકે ન રૂપ રેષ વૃદ્ધિ હીન વારો હૈ;
સુંદર કહત પરમારથ વિચારે જબ,
મન મિટિ જાઈ એક બ્રહ્મ નિજ સારો હૈ. ૨૬

ઈતિ મનકો અંગ સંપૂર્ણ.

अथ चाणकको अंग १२

मनहर छंद.

જોઈ જોઈ છૂટવેકો કરત ઉપાય યજ્ઞ,
સોઈ સોઇ દૃઢ કરિ બંધન પરતુ હૈ;
યાગ યજ્ઞ જપ તપ તીરથ વ્રતાદિ ઔર,
જંપાપાત લેત જાઇ હિમાલે ગરતુ હૈ;
કાનહુ ફરાઇ પુનિ કેશહુ લુંચાઇ અંગ,
વિભૂતિ લગાઇ શિર જટાહું ધરતુ હૈ;
બિન જ્ઞાન પાય નહિ છૂટત હૃદય ગ્રંથી, ૧
સુંદર કહત યુંહી ભ્રમોંકે મરતુ હૈ.

सर्व लघु अक्षर.

જપ તપ કરત ધરત વ્રત જત સત
મન વચ ક્રમ ભ્રમ કસટ સહત તન;
વલકલ વસન અસન ફલ પત્ર જલ,
કસત રસન રસ તજત વસત વન;
જરત મરત નર ગરત પરત સર,
કહત લહત હય ગજ દલ બલ ધન;
પચત પચત ભવ ભય ન ટરત સઠ,
ઘટ ઘટ પ્રગટ રહત ન લખત જન. ૨

पूर्ववत.

ચોગ કરૈ યજ્ઞ કરૈ વેદ વિધિ ત્યાગ કરૈ,
જપ કરે તપ કરૈં યુંહી આયુ ખૂટિ હૈ;
યમ કરૈ નેમ કરે તીરથહુ વ્રત કરે.
પુહુમી અટન કરે વૃથા શ્વાસ ટુટિ હૈ;
જીરેકો યતન કરૈ મન મેં વાસના ધરૈ,
પચિ પચિ યુંહી મરે કાલ શિર ખુટી હૈ;
ઔરહુ અનેક વિધિ કોટિક ઉપાય કરૈ,
સુંદર કહત બિન જ્ઞાન નહીં છુટિ હૈ. ૩

બુદ્ધિ કરિ હીન નર રજ તમ છાએ રહો,
બન બન ફિરત ઉદાસ હોઇ ધરતેં;
કઠિન તપસ્યા ધરિ મેઘ શીત ઘામ સહે,
કંદ મુલ ખાઉ કોઉ કામનાકે ડરતેં;
અતિહી અજ્ઞાન ઉર વિવિધ ઉપાય કરૈ,
નિજ રૂપ ભુલિકે બંધત જાઇ પરતેં;
સુંદર કહત ઔંધી વોર કૈસે દીખે મુખ ?
હાથમાંહિ આરસી ન ફેરૈ મુઠ કરતેં. ૪

મેઘ સહૈ શીત સહૈ શીશપર ઘામ સહૈ,
કઠિન તપસ્યા કરી કંદ મૂલ ખાત હૈ;
ચોગ કરૈં યજ્ઞ કરૈ તીરથ રૂ વ્રત કરૈ.
પુન્ય નાના વિધિ કરૈ મનમે સુહાત હૈ;
ઔર દેવી દેવતા ઉપાસના અનેક કરૈ,
આંબનકી હોંસ કૈસે આક ડોડે જાતહૈ]
સુંદર કહત એક રવિકે પ્રકાશ બિનુ,
જેંગનાકી જોતી કહા રજની બિલાત હૈ! ૫

કોઈ ફિરૈ નાગે પાય ગુંદરી બનાય કરિ,
દેહકી દિશા દિખાઇ આઈ લોક ધુટયો હૈ;
કોઇ દુધાહારી હોઈ કોઈ ફલાહારી હોઈ,
કોઇ અધોમુખ ઝૂલૈ ઝૂલી ધુમ ઘુટયોહૈ;
કોઈ નહિ ખાએ લોન કોઈ મુખ ગહે મોન,
સુંદર કહત યુંહી વ્રથા ભુસ કુટયો હૈ,

પ્રભુસું તો પ્રીતી નાંહી જ્ઞાનસું પરિચે નાહિ,
દેખો ભાઈ આંધરેને જયું બઝાર લુટયો હે. ૬

इंद्रव छंद.

આસન મારિ સવારી જટા નખ, ઉજવલ અંગ વિભુતિ ચઢાઈ,
યા હમકું કછુ દેહિ દયા કરિ, ઘેરિ રહેં બહુ લોગ લુગાઈ;
કોઉક ઉત્તમ ભોજન લ્યાવત, કોઉક લ્યાવત પાન મિઠાઈ;
સુંદર લેકરી જાત ભયો સબ, મુરખ લોકની યા સીધી પાઈ:
ઉરધ પાય અધો-મુખ વ્હે કરિ, ધુટત ધુંમહિ દેહ જુલાવે;
મેઘહું શીતહું ધામ સહે શિર, તીન હુ કાલ મહા દુઃખ પાવૈ;
હાથ કછુ ન પરે કબહુ કન, મુરખ કુકસ કુટિ ઉડાવૈ;
સુંદર વંછીવિષે સુખકું ઘર, બુડત હૈ અરૂ જાંઝણ ગાવૈ. ૮
ગેહ તજયો પુનિ નેહ તજયો પુનિ, ખેહ લગાઈ જુ દેહ સંવારી
મેઘ સહે શિર શીત સહે તન, ધુપ સમૈ જુ પંચાગનિ બારી;
ભુખ સહે રહિ રૂખ તરે પર, સુંદરદાસ સહે દુઃખ ભારી;
દાસન છાંડી જુ કાસન ઉપર, આસન મારિપૈ આશ ન મારી. ૯
જો કહુ કષ્ટ કરૈ બહુ ભાંતિની, જાત અજ્ઞાન નહી મન કેરો;
જયુ તમ પુરિ રહ્યો ઘર ભીતર, કૈ સહુ દુર ન હોય અંધેરો;
લાઠિન મારિય હેલી નિકારીય, ઔર ઉપાય કરૈ બહુ તેરો;
સુંદર શુર પ્રકાશ ભયો તબ. તો કિતહુ નહિ દેખિય નેરો. ૧૦
ધાર વહ્યો બડધારિ રહ્યો જલ, ધાર સહ્યો ગિરિ-ધાર ગરયોહે,
ભાર સંચ્યો ધન ભારથમેં કર.-ભાર લહ્યો શિર ભાર પરયો હે;
ભારતપ્યો વહિ માર ગયો જમ, માર દઈ મન તો ન મરયોહે
સાર તજયો ષટસાર પરયો કહિ, સુંદર કારજ કૌન સરયોહે? ૧૧
કોઉ ભયા પય-પાલ કરૈ નિત, કોઉક જાતાહિ અન્ન અલૌના;
કોઉક કષ્ટ કરૈ નિશિ વાસર, કોઉક બૈઠિ જુ સાધન પૌના;
કોઉક વાદ વિવાદ કરૈ અતિ, કોઉક ધારિ કહે મુખ મૌના.
સુંદર એક અજ્ઞાન ભયે બિનુ, સિધ ભયે નહિ દીસત કોના. ૧૨

सवैया छंद.

કોઉક અંગ વિભુતિ લગાવત, કોઉક હોત નિરાટ દિગંબર;
કોઉક સેત કષાયક વોઢત, કોઉક કાથ રંગે બહુ અંબર;

કોઉક વલ્કલ શીશ જટા નખ, કોઉક હોત હે જુ દિગંબર;
સુંદર એક અજ્ઞાન ગયે બિનુ, એ સબ દીસત આહિ અડંબર. ૧૩

इंदव छंद .

કોઉક જાત પ્રયાગ બનારસિ, કોઉ ગયા જગન્નાથહિ ધાવૈ;
કો મથુરા બદરી હરિદ્વાર સુ, ગંગા કુરૂક્ષેત્ર નહાવૈ;
કોઉક પુષ્કર વ્હૈ પંચ તીરથ, દૌરિહિ દૌરિ જુ દ્વારિકા આવૈ
સુંદર વિત્ત ગડ્યો ઘરમાંહિ સુ, બાહિર ઢુંઢત ક્યુંકરિ પાવૈ. ૧૪
આગે કછુ નહિ હાથ પર્યો પુનિ, પીછે બિગારિ ગયો નિજ ભૌના
જ્યુ કોઇ કામિનિ કંતહિ મારિ ચલી, સંગ ઔરહિ દેખી સલૌના
સો ગયો તજીકે તતકાલ કહે, ન બને જુ રહ્યો મુખ મૌના,
તૈસહિ સુંદર જ્ઞાન બિના ઘર, છાંડિ ભયે નર ભાંડકે દૌના ૧૫
જ્યુ કોઉ કોશ કર્યો નહિ મારગ, તેલકલે ઘરમે પશુ જોએ,
જ્યુ બનિયાં ગયું બાસકે નીસકું, બાસહુમે દસહુ નહિ હોએ
જ્યું કોઉ ચોખા છયેકું ચલ્યો પુનિ, હોઈ દુગે ગાંઠકે ખોએ;
તૈસહિ સુંદર ઔર ક્રિયા સબ, રામ બિના નિસદિન નર રોએ ૧૬
જ્યું કોઉ રામ બિના નર મુરખ, ઔરનિકે ગુન જીભ ભનેગી,
આનક્રિયા ગડકે ગડતા પુનિ, હોતહિ તેરે કછુ ન બનેંગી;
જ્યું હથ ફેરિ દિખાવત ચાંવર, અંત તુ ધુરિકિ ધુરિ છિનેગી;
સુંદર ભૂલ ભઈ અતિસે કરિ, સુતકો ભૈંસ પડાહિ જનેગી. ૧૭
હોઇ ઉદાસ વિચાર બિના નર, ગેહ તજ્યો વન જાઈ રહ્યો હૈ;
અંબર છાંડી વગંબર લે કરી, કે તાકો તન કષ્ટ સહ્યો હૈ;
આસન મારી સુ અશન છાંડે મુખ, મૈં ગહ્યો મન તો ન ગહ્યો હૈ
સુંદર કૌન કુબુદ્ધ લગી કહો, યા ભવસાગરમાંહિ બહ્યો હૈ, ૧૮
ભેખ ધર્યો પરિ ભેદ ન જાનત, ભેદ લહૈં બિન ભેદહિ પૈહૈં,
ભુખહિ મારત નીદ નિવારત, અન્ન તજૈ ફલ પત્ર ન લૈહૈં;
ઔર ઉપાય અનેક કરે પુનિ, તાહિત હાથ કછુ નહિ અહૈં
યા નર દેહ વૃથા શઠ ખોવત, સુંદર રામ બિના પછતૈહૈ. ૧૯
આસન આસન થાન મુકામ સ, ચાહુનકું સબ ભાંતિ ભલી હૈ,
યજ્ઞ વ્રતાદિક તીરથ દાન પૂજન, કહે જુ અનેક ચલી હૈ;
કોટિક ઔર ઉપાય જહાં લગિ, તે સુનિકે નર જુ ચલી હૈ,
સુંદર જ્ઞાન બિના ન કહું સુખ, ભુલનકો બહુ ભાંતિ ગલી હૈ ૨૦
કોઉક ચાહત પુત્ર ધનાદિક, કોઉક ચાહત બાંઝ જનાયો,

કાઉક ચાહત ધાતુ રસાદિક. કાઉક ચાહત પારા દિખાયો;
કાઉક ચાહત જંત્રનિ મંત્રની. કાઉક ચાહત રોગ ગમાયો;
સુંદર રામ બિના સબહી ભ્રમ. દેખહુ યા જગ યું ડહકાયો. ૨૧
કાહેકું તું નર ભેખ બનાવત? કાહેકુ તું દશહું દિશ ફુલે ?
કાહેકું તું તન કષ્ટ કરૈં અતિ? કાહેકું તું સુખતેં કહિ ફુલે?
કાહેકુ ઔર ઉપાય કરે અબ? આન ક્રિયા કરકે મન ભુલે;
સુંદર એક ભજે ભગવંતહિ તો સુખ-સાગરમેં નિત ઝુલે. ૨૨
ઈતિ ચાણકકો અંગ સંપુર્ણ. ૧૨

अथ विपरितज्ञानको अंग. १३

मनहर छंद.

એક બ્રહ્મ મુખસું બનાય કરી કહત હે,
અંતહકરન તો બિકારનસુ ભર્યો હે;
જૈસે ઠગ ગોબરકો કુપો ભરિ રાખત હે,
સોર પોન ઘ્રુત લેકે ઉપર જર્યું કર્યો હે;
જૈસે કોઈ ભાંડેમાંહિ પ્યાજકું છિપાય રાખે,
ચોબરા કપૂરકો લે મુખ બાંધિ ધર્યો હે;
સુંદર કહત ઐસે જ્ઞાની હે જગતમાંહિ.
તિનકુ તો દેખિ કરી મેરો મન ડર્યો હે. ૧
દેહસુ મમતા પુનિ ગેહસું મમત્વ સુત,
દારાસું મમત્વ મન માયામે રહતુ હે;
થિરતા ન લૈ જૈસે કંદુક ચોગાનમાંહ,
કર્મનિકે વશ માર્યો ધકાકું વહતુ હે;
અંતહકરન સદા જગતસુ રચિ રહ્યો.
મુખસું બનાય બાત બ્રહ્મકી કહતુ હે;
સુંદર અધિક મોહિ યાહિતે અચંભો આહિ,
ભુમિપર પર્યો કોઉ ચંદકું ગહતુ હે! ૨
મુખસુ કહત જ્ઞાન ભ્રમે મન ઇંદ્રિપ્રાન,
માટકે જલમેં ન પ્રતિબિંબ લહિયે;
આંઠમેં ન દૈસા કોઉ ભયો રહે સાહિકાર,

બાનિનિમેં મહુર રૂપૈયા ગિનિ લહિયે;
સ્વપનેમેં પંચામ્રત જીમકે ત્રપત ભયો,
જાગેતેં મરત ભુખ ખાયબેકું ચહિયે;
સુંદર સુભટ જૈસે કાયર મારત ગાલ.
રાજા ભોજ સમ કહાં ગાંગો તેલી કહિયે!
સંસારકે સુખનિસું આ શકિત અનેક વિધિ,
ઇંદ્રિહુ લોલુપ મન કબહુ ન ગહ્યો હૈ;
કહત હૈ એસેમેં તો એક બ્રહ્મ જાનતહુ;
તાહિતેં છોડિકે શુભ કર્મનતે રહ્યો હૈ.
બ્રહ્મકી ન પ્રાપ્તિ પુનિ કર્મ સબ છુટિ ગયે,
દોઉનતેં ભ્રષ્ટ હોઇ અધ બિચ બહ્યો હૈ;
સુંદર કહત તાહિ ત્યાગિયે સ્વપચ જૈસે.
યાહિ ભાંતિ ગ્રંથમેં વસિષ્ઠજીહૂ કહ્યો હૈ. ૪
જ્ઞાનીકીસી બાત કહૈ મન તો મલિન રહૈ,
વાસના અનેક ભરી, નેક ન નિવારી હૈ;
જૈસે કોઉ આભુપન અધિક બનાઇ રાખે,
કુલઇ ઉપર કરી ભીતર ભંગારી હૈ,
જ્યુંહી મન આવૈ ત્યુંહી ખેલત નિશંક હોઇ.
જ્ઞાન સુનિ સીખિ લિયો. ગ્રંથનિ વિચારી હૈ:
સુંદર કહત વાકે અટક ન કોઉ આહિ.
જોઇ વાસું મિલૈ જાઇ તાહિકું બિગારી હૈ, ૫
હંસ સ્વેત બક સ્વેત દેખીએ સમાન દોઉ.
હંસ મોતી ચુગે બક મછરીકુ ખાત હૈ;
પિક અરૂ કાક દોઉ કૈસે કરિ જાને જાઇ ?
પિક અંબ-ડારી કાક કરકહિ જાત હૈ;
સૈધો અરૂ ફટિક પાષાન સમ દેખિયત,
વહતો કહોર વહ જલમેં સમાત હૈ;
સુંદર કહત જ્ઞાની બાહિર ભીતર શુધ,
તાકી પટંતર ઔર બાતનિકી બાત હૈ. ૬

ઇતિ વિપરીત જ્ઞાનકો અંગ સંપૂર્ણ. ૧૪

अथ वचन विवेकको अंग. १४

मनहर छंद.

જાકે ઘર તાજી તુરકિનકો તબેલો બાંધ્યો,
તાકે આગે ફેરી ફેરી ટટુવા દિખાઈયે;
જાકે ખાસા મલમલ સાફુનકે ઢેર પરે,
તાકે આગે આનિ કરિ ચૌસાઈ રખાઇયે,
જાકે પંચામૃત ખાતખાત સબ દિન બીતે,
સુંદર કહત તાહિ રાબરી ચખાઈયે;
ચતુર પ્રવીન આગે મુરખ ઉચ્ચાર કુરે,
સૂરજકે આગે જૈસે જગના લખાઈયે. ૧
એક વાણી રૂપવંત ભુષન બસન અંગ,
અધિક વિરાજમાન કહિયત એસી હે;
એક વાણી ફાટે ટુટે અંબર ઉઠાય આનિ
તાહુમાંહિ વિપરીત સૂનિયત જૈસીહે;
એક વાણી મૃતકસી બહુત શૃંગાર કિયે,
લોકનિકું નીકી લગે સંતનિકું ભૈસી હે;
સુંદર કહત વાણી ત્રિવિધ જગતમાંહિ;
જાને કોઈ ચતુર પ્રવીન જાકી જૈસીહે. ૨
રાજાકો કુંવર જો સુરૂપ કે કરૂપ હોઈ.
તાકું તો શિલામ કરિ ગોદ લે ખેલાઈયે;
ઓર કોઉ રૈતકો સુરૂપ હોઈ શોભનીક;
તાહુંકું તો દેખિ કરી નિકટ બુલાઇયે;
કાહુકો કુરૂપ કારો કુંબરો ન્હે અંગહીનો;
વાકી ઓર દેખિ દેખિ માથોહી હલાઈયે;
સુંદર કહત વાકે બાપહીકો પ્યારો હોઇ;
યુંહી જાનિ બાનીકો વિવેક એસે પાઇયે, ૩
બોલિયે તો તબ જબ બોલવેકી સુદ્ધ હોઇ.
ન તોમુખ મૌન ગહિ ચુપ હોઈ રહિયે;
જોરિયે તો તબ જબ જારવેકી જાન પરે,
તુક છંદ અરથ અનૂપ જામેં લહિયે;
ગાઇયે તો તબ જબ ગાયવેકો કંઠ હોઈ,

શ્રવનકે સુનતહી મન જાઇ ગહિયે;
તુક ભંગ છંદ ભંગ અરથ નમિલે કછુ,
સુંદર કહત ઐસી બાની નહિ કહિયે. ૪
એકનિકે વચન સુનત અતિ સુખ હોઈ,
ફુલસે ઝરત હૈં અધિક મન ભાવને;
એકનિકે બચન તો અગ્નિ માનો બરષત,
શ્રવન સુનત લગત અલખાવને.
એકનિકે વચન કટુક કહુ વિષરૂપ
કરત મરમ છેદ દુઃખ ઉપજાવને
સુંદર કહત ઘટ ઘટમેં વચન ભેદ,
ઉત્તમ મધ્યમ અરૂ અધમ સુહાવને. ૫
કાક અરૂ રાસભ ઉલૂક જબ બોલત હૈ,
તિનકે તો વચન સોહાત કહુ કૌનકું !
કોકિલા રૂ સારો પુનિ સૂ જબ બોલત હૈ,
સબ કોઉ કાન દે સુનત રવરૈનકું;
તાહિતેં સુ વચન વિવેક કરિ બોલિયે જુ,
યુંહિ આક બાક બક તોરિયે ન પૈનકું;
સુંદર સમુઝ ઐસે વચન ઉચ્ચાર કરો,
નહિ તો સમુઝિ કરિ બૈઠો ગહિ મૌનકું. ૬
પ્રથમ હિયે વિચાર ઢીમસો ન ડીજે ડાર,
તાહિતેં સુ વચન સંભારિ કરી બોલિયે;
જાનેં ન કહુત હેત ભાવે તૈસો કહો હેત,
કહિયે સુ તબ જબ મનમાંહિ તોલિયે;
સબહીકું લગૈ દુઃખ કોઉ નહિ પાવૈ સુખ,
બોલિકે પ્રથાહી તાતેં છાતી નહિ છોલિયે;
સુંદર સમુઝિ કરિ કહિયે સરસ બાત,
તબહી તો વદન કપાટ ગહિ ખોલિયે. ૭
ઔર તો વચન ઐસે બોલત હૈં પશુ જૈસે,
તિનકે તો બોલવેમેં ઢંગહુ ન એક હૈં;
કોઉ રાત દિવસ બ તહીં રકત ઐસે,
જૈસો વિધિ કૂપમેં બકત માનો ભેક હૈ.
વિવિધ પ્રકાર કરિ બોલત જગત સબ,
ઘટ ઘટ પ્રતિમુખ વચન અનેક હૈ;

સુંદર કહુત તાતેં વચન વિચારી લેહુ,
વચન તૌ વહૈ જામેં પાઇયે વિવેક હૈ. ૯
જૈસે હંસ નીરકું તજત હૈ અસાર જાનિ,
સાર જાનિ ક્ષીરકું નિરાલો કરિ પીજીયે;
જૈસે દધિ મથત મથત કાઢિ લેત ઘ્રત,
ઔર રહ્યો વાહ્યો સબ છાચ છાંડિ દીજીયે;
જૈસે મધુ-મક્ષિકા સુવાસકું ભ્રમર લેત,
તૈસેહી વિચાર કરિ ભિન્ન ભિન્ન કીજીયે;
સુંદર કહત તાતેં વચન અનેક ભાંતિ,
વચનમેં વચન વિવેક કરી લીજીયે.
પ્રથમહી ગુરૂ દેવ મુખતેં ઉચ્ચાર કર્યો,
વેઈ તો વચન આએ લગે નિજ હિયે હૈં;
તિનકો વિવેક કહિ અંતહકરનમાંહિ,
અતિહી અમોલ નગ ભિન્ન ભિન્ન કિયે હૈ;
આપકો દરિદ્ર ગયો પર ઉપકાર હેત,
નગહી નિગલિકે ઉગલિ નગ લિયે હૈં;
સુંદર કહત યહુ બાની યું પ્રગટ ભઇ,
ઔર કોઇ સુનિ કરિ રંક જીવ જીયે હૈ. ૧૦
વચનતેં દૂર મિલેં વચન વિરોધ હોઇ.
વચનતેં રાગ બઢે વચનતેં દોષ જૂ;
વચનતેં જ્વાલ ઊઠે વચન શીતલ હોઇ.
વચનતેં મુદિત વચનહીતેં રોષ જૂ;
વચનતેં પ્યારો લગે વચનતેં દૂર ભગે,
વચનતેં મુરિ જાઇ વચનતેં પોષ જૂ;
સુંદર કહત યહુ વચનકો ભેદ ઐસો,
વચનતેં બંધ હોત વચનતેં મોષ જૂ. ૧૧
વચનતેં ગુરૂ શિષ્ય બાપ પૂત પ્યારો હોઇ,
વચનતેં બહુ વિધિ હોત ઉતપાત હૈ;
વચનતેં નારી અરૂ પુરૂષ સનેહુ અતિ,
વચનતેં દોઉ આપ આપમેં રિસાત હૈ;
વચનતેં સબ આઇ ગનતકે હજુર હોઇ,
વચનતેં ચાકરહુ છોડિકે પલાત હૈ;

સુંદર સુવચન સુનત અતિ સુખ હોઈ,
કુવચન સુનતહિ પ્રીતિ ઘટિ જાત હૈ.
એક તો વચન સુનિ કર્મહિમે બહિ જાય,
કરન બહુત વિધિ સ્વર્ગકી ઉમેદ હૈ;
એક હૈ વચન દઢ ઇશ્વર ઉપાસનાકે,
તિનમેં તો સકલહી વાસનાકો છેદ હૈ;
એક હૈ વચન તામેં એકહી અખંડ બ્રહ્મ,
સુંદર કહત યુ બતાવૈ અંત-વેદ હૈ.
વચન તો અનેક પ્રકાર સબ દેખિયત,
વચન વિવેક કિયે વચનમેં ભેદ હૈ. ૧૩
વચનતેં યોગ કરે વચનતેં યજ્ઞ કરે,
વચનવં તપ કરિ દેહકું દહતુ હૈ;
વચનતેં બંધન કરત હૈં અનેક વિધિ,
વચનતેં ત્યાગ કરિ વચન રહતુ હૈ;
વચનતેં ઉરઝે રૂ સુરઝે વચનહુતેં,
વચનતેં ભાંતિ ભાંતિ સંકટ સહતુ હૈ;
વચનતેં જીવ ભયો વચનતેં શિવ હોઇ,
સુંદર વચન ભેદ વેદ યું કહતુ હૈ. ૧૪

ઇતિ વચન વિવેકકો અંગ સંપૂર્ણ. ૧૪

अथ निर्गुण उपासनाको अंग १५,

इंदव छंद.

બ્રહ્મ કુલાલ રચૈ બહુ ભાંજન, કર્મનિકે વશ મોહિ ન ભાવૈ;
વિષ્ણુહિ સંકટ આય સહે ગ્રભ, કાહુકો રક્ષક કાહુ સતાવૈ;
શંકર ભૂત પિશાચનિકો પતિ, પાનિ કપાલ લિયે બિલલાવૈ;
યા હિત સુંદર ત્રીગુન ત્યાગી સુ, નિર્ગુન એક નિરંજન ધ્યાવૈ. ૧

सवैया छंद.

કોટિક બાત બનાય કહેં કહા, હોત ભયે સબહી મન રંજન!
શાસ્ત્ર સ્મૃતિ રૂ વેદ પુરાન બ. ખાનત હૈ અતિ લાયકે અંજન,
પાનિમે બૂડત પાનિ ગહે કિત, પાર પહુચત હૈં મતિ ભંજન!
સુંદર લહુલગિ અંધકિ જેવરિ, જૌલું ન ધાઇય એક નિરંજન. ૨

इंदव छंद.

મંજન સો જુ મનોમલ મંજન, સજ્જન સો જુ કહૈ ગતિ ગૂઝે;
અંજન સો જુ ઈંદ્રી ગહિ ગંજન, રંજન સો જુ બુઝાવે અબુઝે;
ભંજન સો જુ ભરયો રસમાંહિ વિ, દ્વિજજન સો કિતહુ ન અરૂઝે;
વ્યંજનસોજુ બહૈ રૂચિ સુંદર અંજન સો જુ નિરંજન સુઝે. ૩
જા પ્રભુતેં ઉતપતિ ભઈ યહુ, સો પ્રભુ હૈ ઉર ઈષ્ટ હમારે;
જો પ્રભુ હૈ સબકે શિર ઉપર, તા પ્રભુકું શિરહીં હમ ધારે;
રૂપ ન રેખ અલેખ અખંડિત, ભિન્ન રહૈ સબ કારજ સારે;
નામ નિરંજન હૈ તિનકો પુનિ, સુંદર તા પ્રભુકી બલિહારે. ૪
જો ઉપજે બિનસૈ ગુન ધારત, સો યહુ જાનહુ અંજન માયા;
આવ ન જાય મરૈ નહિ જીવત અચ્યુત એક નિરંજન રાયા;
જ્યું તરૂ તત્વ રહૈ રસ એકહિ, આવત જાત ફિરૈ યહ છાયા;
સો પરબ્રહ્મ સદા શિર ઊપર, સુંદર તા પ્રભુસુ મન લાયા. ૫
જો ઉપજયો કછુ આહિ જહાં લગ, સો સબ નાશ નિરંતર હોઈ;
રૂપ ધરયો સુ રહૈ નહિ નિશ્ચલ, તીનહુ લોક ગિનૈ કહા કોઈ;
રાજસ તામસ સાત્વિક જે ગુન, દેખત કાલ ગ્રસૈ પુનિ વોઈ;
આપહિ એક હૈ જુ નિરંતર સુંદરકે મન માનત સોઈ. ૬
દેવનિકે શિર દેવ વિરાજિત, ઈશ્વરકે શિર ઈશ્વર કૈયે;
લાલનિકે શિર લાલ નિરંતર, ખુબનિકે શિર ખુબહિ લેયે;
પાકનિકે શિર પાક શિરોમણિ, દેખિ બિચાર ઉહૈ દ્રઢ ગેંયે;
સુંદર એક સદા શિર ઉપર, ઔર કછુ હમકું નહિ ચૈયે. ૭
શેષ મહેશ ગનેશ જહાં લગિ, વિષ્ણુ વિરંચિહુકે શિર સ્વામી;
વ્યાપક બ્રહ્મ અખંડ અનાવ્રત, બાહરિ ભીતરે અંતરજામી;
વોર ન છોર અનંત કહે ગુન યા હીત સુંદર હૈ ઘન-નામી,
એસુ પ્રભુ જિનકે શિર ઉપર, કયુ પરિ હૈ તિનકું કહિ ખામી? ૮
ઇતિ નિર્ગુણ ઉપાસનાકો અંગ સંપૂર્ણ. ૧૫

अथ पतिव्रताको अंग १६.

इंदव छंद.

આનકિ વોર નિહારતહી જસ, જાત પતિ વ્રત એક રતીકો;
હોત અનાદર એસિહિ ભાંતિજુ, પીછે ફિરૈ નહિ શુર સતીકો;

નકહિમેં હુરવો હુઈજાતખ્ખિ સૈઅધ ઔંદુ બુ ચોગ પતીકો.
રામ હદેતે ગયે જન સુંદર, એક રતી બિન પાવ રતીકો ૧
જો હરિકું તજિ આન ઉપાસત, સો મતિ-મંદ ફજીતહિ હોઈ;
જયું અપને ભરતારહિુ છાંડિ ભઈ વ્યભિચારિનિ કામિનિ કોઈ
સુંદર તાહિ ન આદરમાન ફિ, રૈ વિમુખી અપની પત ખોઈ;
બુડિ મરૈ કિન કુપ મંઝારક, હા જગ જીવત હે સઠ સોઈ! ૨
હોઈ અનન્ય ભજૈ ભગવંતહી, ઔર કછુ ઉરમૈ નહિ રાખૈ;
દેવિ રૂ દેવ જહાં, લગ હે ડરકે તિનસુ વહિ દીન ન ભાખૈ;
યોગહુ યજ્ઞ વ્રતાદિ ક્રિયા તિન, કું તુ નહિ સ્વપને અભિલાખૈ;
સુંદર અમૃત પાન કાયો તબ, તા કાહુ કૌન હુલાહુલ ચાખૈ! ૩
એક સહી સબકે ઉર અંતર, તા પ્રભુકુ કહુ કાહિ ન ગાવૈ!
સંકટમાહિ સહાય કરૈ પુનિ, સો અપનો પતિ કયુ વિસરાવૈ!
ચાર પદારથ ઔર જહાં લગિ, આઠહુ સિદ્ધિ નવૈ નિધિ પાવૈ;
સુંદર છાર પરૈ તિનકે મુખ જો હરિકું તજિ આનકુ ધ્યાવૈ. ૪
પૂરન—કામ સદા સુખ—ધામ નિ, રંજન રામ સિરજનહારો;
સેવક હોઈ રહ્યો સબકો નિત, કીટહિ કુંજર દેત આહારો;
ભંજન દુખ દરિદ્ર નિવારણ, ચિંત કરૈ પુનિ સાંઝ સવારો;
ઐસે પ્રભુ તજિ આન ઉપાસત, સુંદર હે તિનકો મુખ કારો. ૫

मनहर छंद.

પતિહીસું પ્રેમ હોઈ, પતિહીસુ નેમ હોઈ,
પતિહીસું ક્ષેમ હોઈ, પતિહીસું રત હે;
પતિહી હે યજ્ઞ યોગ, પતિહી હે રસ ભોગ;
પતિહીસું મિટે સોગ, પતિહીકો યત હૈ;
પતિહી હૈ જ્ઞાન ધ્યાન, પતિહી હે પુન્ય દાન;
પતિહી હે તીર્થ સ્નાન, પતિ હીકો મતહે
પતિ બિનુ પત નાહી પતિબિનુ ગત નાહી;
સુંદર સકલ વિધિ, એક પતિ—વ્રત હૈ.
જલકો સનેહી મીન બિછુરત તજે પ્રાન;
મનિ બિનુ અહી જૈસે, જીવત ન લહીયે;
સ્વાંત—બિંદુકો સનેહી પ્રગટ જગતમાંહી,
એક સીપ દુસરો સુ, ચાતકહુ કહિયે;

રવિકો સનેહી પુનિ. કમલ સરોવરમેં,
શશાકો સનેહી હુ ચકોર જૈસે રહાંયે;
તૈસેહી સુંદર એક પ્રભુશું સનેહ જોર,
ઔર કછુ દેખિ: કાહુ, વાર નાહી વહાંયે. ૦
ઈતિ પતિવ્રતાકો અંગ સંપૂર્ણ ૧૬

अथ विरह ऊराहनेको अंग १७.

मनहर छंद.

પીયકો અંદેશો ભારી, તોસુ કહું સુન પ્યારી,
યારી તોરી ગયે સો તો, અજહુ ન આએ હૈ;
મેરે તો જીવન પ્રાન, નિશિદિન ઉહે ધ્યાન
મુખસું ન કહું આન, નૈન ઉર લાએ હે;
જબતે ગએ બિછોહિ. કલ ન પરત મોહી,
તાતેં હું પુછત તોહી, કિન બિરમાએ હૈ!
સુંદર બિરહનીકો, શોચ સખી વાર વાર,
હમકું બિસાર અબ, કોનકે કહાએ હે! ૧
હમકું તો રેન દીન, શંક મનમાંહિ રહે,
ઉનકી તો બાતનિમેં, ઢંગહુ ન પાઈયે;
કબહુ સંદેશો સુની, અધિક ઉછાહ હોઇ,
કુબહુક રોઈ રોઇ, આંસુની બહાઈયે;
ઔરનકે રસ બસ, હોઈ રહે પ્યારે લાલ,
આવનકી કહી કહી હમકું સુનાઈયે;
સુંદર કહત તાહી. કાટિયે સુ કૌન ભાંતિ,
જોઈ તરૂ આપને સુ હાથ તેં લગાઈયે, ૨
ઓસું કહુ આરસીહી, વાસું કહે ઔરસીહી,
જાકૂં કહે તાહીકે પ્રતિત કૈસે હોત હૈ?
કાહુંસું સમાસ કરૈ, કાહુંસું ઉદાસ ફિરૈ,
કાહુંસું તો રસબસ, એકમેક પોત હે;
દગાબાજી દુબધા તો, મનકી ન દુર હોઇ,
કાહૂકે અંધેરો ઘર, કાહુકો ઉદ્યોત હૈં
સુંદર કહત જાકે, પીર સો કરૈ પુકાર,

જાકે દુઃખ દુર ગયે, તાકુ ભાઈ વોન હૈ ૩
હિયે ઔર જિયે ઔર, લિયે ઔર દિયે ઔર,
કિયે ઔર કૌનસુ. અનૂપ પાટી પઢે હૈ;
મુખ ઔર બૈન ઔર, નૈન ઔર તન ઔર,
મન ઔર કાયા સબ. યંત્રમાંહ કઢે હૈ:
હાથ ઔર પાવ ઔર. શીશહે શ્રવન ઔર,
નખ શિખ રોમ રોમ, કુલઈમું મઢે હૈ.
ઐસો તો કઠોર તાન, સુની નહિ દેખી જગ,
સુંદર કહત કોઈ, વજહીકે ગઢે હૈ. ૪

ઈતિ વિરહ ઉરાહુનેકો અંગ સંપુર્ણ. ૧૭

अथ शब्दमारको अंग १८.

मनहर छंद.

ભુક્ષ્યા ફિરૈ ભ્રમતે કહત કછુ ઔર ઔર,
કરત ન તાપ દુરિ, કરત સંતાપકું
દક્ષ ભયો રહે પુનિ, દક્ષ પ્રજાપતિ જૈસે.
દેત પર— દીક્ષણા ન, દીક્ષા દેત આપકું;
સુંદર કહત ઐસે, જામેં ન યુગતિ કછુ.
ઔર જાપ જપૈ ન જપત નિજ—જાપકું;
બાલ ભયો જવાન ભયો, વય વીતે વદ્ધ ભયો,
વપુરૂપ હોઇકે વિસરી ગયો આપકું. ૧

ईंदव छंद.

પાન ઉહે જુ પિયુષ પિવૈ નિત, દાન ઉહે જુ દરિદ્રહિ ભાનૈ;
કાન ઉહે સુનિયે યશ કેશવ, માન ઉહે કરિયે સનમાનૈ; ૧
તાન ઉહે સુરતાન રિઝાવત, જાન ઉહે જગદીશહિ જાનૈ;
માન ઉહે મન બોધત સુંદર જ્ઞાન ઉહે ઉ જૈ ન અજ્ઞાનૈ. ૨
સૂર ઉહે મનકુ બસ રાખત, કૂર ઉહે મનમાંહિ લજે હૈ;
ત્યાગ ઉહે અનુરાગ નહી કછુ, ભાગ ઉહે મન મોહ તજે હૈ;
તજ્ઞ ઉહે નિજ તત્વહિ જાનત, યજ્ઞ ઉહે જગદીશ યજે હૈ;
રત્ત ઉહે હરિસુંરતિ સુંદર, ભકત ઉહે ભગવંત ભજે હૈ; ૩
આપ ઉહે કસિયે રિપુ ઉપર. દાપ ઉહે દલકારહિ મારૈં;

છાપ ઉહૈ હરિ આપ દઈ શિર, થાપ ઉહૈ થપિ ઔર ન ધારૈ;
જાપ ઉહૈ જપિયે અજપા નિત, વ્યાપ ઉહૈ નિજ વ્યાપ વિચારૈ.
બાપ ઉહૈ સબકો પ્રભુ સુંદર, પાપ હરૈ અરૂ તાપ નિવારૈ. ૪
ભૌન ઉહૈ ભય નાહિન જા મહિ, ગૌન ઉહૈ ફિરિ હોઈ ન ઔના;
વૌન ઉહૈ વમિયે વિષયા રસ, રૈન ઉહૈ પ્રભુસું નહિ રૈના;
મૌન ઉહૈ જુ લિએ હરિ બોલત, લૌન ઉહૈ સબ ઔર અલોના;
સૌન ઉહૈ ગુરૂ સંત મિલૈ જબ, સુંદર શંક રહૈ નહિ કૌના. ૫
કાર ઉહૈ અવિકાર રહૈ નિત, સાર ઉહૈ જુ અસારહિ નાખૈ;
પ્રીતિ ઉહૈ જુ પ્રતીતિ ધરૈ ઉર, નીતિ ઉહૈ જુ અનીતિ ન ભાખૈ;
તંત ઉહૈ લગિ અંત ન ટુટત, સંત ઉહૈ અપનો સત રાખૈ;
નાદ ઉહૈ સુનિ વાદ તજૈ સબ, સ્વાદ ઉહૈ રસ સુંદર ચાખૈ. ૬
શ્વાસ ઉહૈ જુ ઉશ્વાસ ન છાંડત, નાશ ઉહૈ ફિરિ હોઈ ન નાશ;
પાસ ઉહૈ સતપાસ લગૈ જમ, પાસ કરૈ પ્રભુકે નિત પાસા,
વાસ ઉહૈ ગ્રહુવાસ તજૈ બન, વાસ સહીં તિહિ હોહુર વાસા;
દાશ ઉહૈ જુ ઉદાસ રહૈ હરિ, દાસ સદા કહિ સુંદરદાસા.
શ્રોત્ર ઉહૈ સૂતિ સાર સુનૈ અરૂ, નૈન ઉહૈ નિજ રૂપ નિહારૈ;
નાક ઉહૈ હરિ નાકહિ રાખત, જીભ ઉહૈ જગદીશ ઉચારૈં
હાથ ઉહૈ કરિયે હરિકો કૃત, પાવ ઉહૈ પ્રભુકે પથ ધારૈ;
શીશ ઉહૈ કરિ સ્યામ સમર્પણ, સુંદર યું સબ કારજ સારૈ. ૮
સોવત સોવત સોઈ ગયો સઠ, રોવત રોવત કૈ બેર રોયો,
ગોવત ગોવત ગોઈ ધર્યો ધન, ખોવત ખોવત તૈં સબ ખોયો;
જોવત જોવત બીત ગયે દિન, બોવત બોવત તૈં વિષ બોયો;
સુંદર સુંદર રામ ભજ્યો નહિ, ઢોવત ઢોવત બોજહિ ઢોયો. ૯
દેખત દેખત દેખત મારગ, બુઝત બુઝત બુઝત આયા;
સુઝત સુઝત સુઝ પરી સબ. ગાવત ગાવત ગોવિંદ ગાયો;
સાધત સાધત સાધ ભયો પુનિ, તાવત તાવત કંચન તાયો;
જાગત જાગત જાગિ પર્યો જબ, સુંદર સુંદર સુંદર પાયો. ૧૦

ઇતિ શબ્દસારકો અંગ સંપૂર્ણ. ૨૮

अथ भक्तिज्ञान मिश्रितको अंग १९

इंदव छंद.

બૈઠત રામહી ઉઠત રામહિ, બોલત રામહિ રામ રહ્યો હૈ;
ખાવત રામહિ પીવત રામહિ, ધામહિ રામહિ રામ ગહ્યો હૈ;
જાગત રામહિ સોવત રામહિ, જોવત રામહિ રામ લહ્યો હૈ;
દેતહુ રામહિ લેતહુ રામહી સુંદર રામહી રામ રહ્યો હૈ. ૧
શ્રોતહુ રામહિ નેત્રહુ રામહિ, વક્ત્રહુ રામહિ રામહિ ગાજે;
શીશહુ રામહિ હાથહુ રામહિ, પાવહુ રામહિ રામહિ છાજે:
પેટહુ રામહિ પીઠહુ રામહિ, રોમહુ રામહિ રામહિ બાજે;
અંતર રામ નિરંતર રામહિ, સુંદર રામહિ રામ વિરાજે. ૨
ભુમિહુ રામહિ આપહુ રામહિ. તેજહુ રામહિ વાયુહિ રામે;
વ્યામહુ રામહિ ચંદહુ રામહિ, શુરહુ રામહિ શીતહિ ધામે;
આદિહુ રામહિ અંતહુ રામહિ. મધ્યહુ રામહિ પુર્ણ રૂ બામે;
આજહુ રામહિ કાલહુ રામહિ, સુંદર રામહિ રમહિ થામે. ૩
દેખહુ રામ અદેખહુ રામહિ, લેખહુ રામ અલેખહુ રામે;
એકહુ રામ અનેકહુ રામહિ, શેષહુ રામ અશેષહુ તામે;
મૈનહુ રામ અમૈનહુ રામહિ. ગૌનહુ રામહિ ઠામ કુઠામે;
બાહિર રામહિ ભીતર રામહિ, સુદર રામહિ હૈ જગ જાને. ૪
દૂરહુ રામ નિજીકહુ રામહિ. દેશહુ રામ પ્રદેશહુ રામે;
પૂરવ રામહિ પશ્ચિમ રામહિ, દચ્છિન રામહિ ઉત્તર ધામે;
આગેહુ રામહિ પીછેહુ રામહિ વ્યાપક રામહિ હૈ બન ગ્રામે;
સુંદર રામ દશો દિશ પુરણ; સ્વર્ગહુ રામ પતાલહુ તામેં. ૫
આપહુ રામ ઉપાવત રામહિ. ભંજન રામ સવારન વામે;
દૃષ્ટહુ રામ અદૃષ્ટહુ રામહિ. ઇષ્ટહુ રામ કરૈ સબ કામે;
પુર્ણહુ રામ અપુર્ણહુ રામહી, રકત ન પીત ન સ્વેત ન સ્યામે;
શૂન્યહુ રામ અશૂન્યહુ રામહિ, સુંદર રામહિ નામ અનામે. ૬

ઇતિ ભકિત જ્ઞાન મિશ્રિતકો અંગ સંપૂર્ણ. ૧૯

अथ विपर्ययको अंग २०

सवैया. (इकतीस मात्रात्मक.)

શ્રવણહુ દેખિ સુને પુનિ નૈનહુ, જીગ્હા સૂંઘે નાશિકા બોલ;
ગુદા ખાય ઈંદ્રિય જલ પીવૈ, બિનહીં હાથ સુમેરહિ તોલ,
ઊંચે પાવ મુંડિ નીચેકું તીન લોકમેં વિચરત ડોલ:
સુંદરદાસ કહૈ સુન જ્ઞાની, ભલી ભાંતિ યા અર્થહિ ખોલ. ૧
આંધા તીન લોકકું દેખૈ, બેહરા સુને બહુત વિધિ નાદ:
નટકા બાસ કમલકી લેવૈ, ગુંગા કરે બહુત સવાદ;
ઠૂંઠા પકરિ ઉડાવૈ પર્વત પંગ કરૈ નિરત અલ્હાદ;
જો કો યાકો અર્થ વિચારે, સુંદર સોઈ પાવૈ સ્વાદ. ૨
કુંજરકું કીરી ગિલિ બૈઠી સિંહહિ ખાય અઘાનો સ્યાલ;
મછરી અગ્નિમાંહિ સુખ પાયો, જલમેં બહુત હુતી બેહાલ:
પંગુ ચઢ્યો પર્વતકે ઉપર મૃતકહિ દેખા ડરાનો કાલ;
જો કો અનુભવિ હોય સુ જાનૈ. સુંદર ઐસા ઊલટા ખ્યાલ ૩
બુંદહિમાંહિ સમુદ્ર સમાનો, રાઈમાંહિ સમાનો મેર;
પાનીમાંહિ તુંબિકા ડુબી, પાહન તરત ન લાંગી બેર;
તીન લોકમેં ભયા તમાસા સૂરજ કિયો સકલ અંધેર;
મૂરખ હોય સુ અર્થહુ પાવૈ, સુંદર કહુ શબ્દમેં ફેર. ૪
મછરી બગલાકું ગહિ ખાયો, મૂષા ખાયો કારો સાપ;
શવે પકરિ બિલારિ ખાઇ. તાકે મુવે ગયો સંતાપ;
બેટી આપની મૈયા ખાઇ. બેટે આપનો ખાયો બાપ;
સુંદર કહૈ સુનો હો સંતો. તિનકું કોઉ ન લાગો પાપ; ૫
દેવમાંહિતેં દેવલ પ્રગટ્યો, દેવલમાંહિ પ્રગટ્યો દેવ;
શિષ્ય ગુરૂહિ ઉપદેશન લાગ્યો, રાજા કરૈ રંકકી સેવ;
વંધ્યા પુત્ર પંગુ ઈક જાયો, તાકું ઘર ખોવનકી ટેવ;
સુંદર કહત સુ પંડિત જ્ઞાતા, જો કો યાકો જાનૈ ભેવ; ૬
કમલમાંહિતેં પાની ઉપજ્યો, પાનીમાંહિતેં નિપજ્યો સૂર;
સૂરમાંહિ સીતલતા ઊપજી, સીતલતામેં સુખ ભરપૂર
તા સુખકો ભક્ષ હોય ન કબહૂ, સદા એક રસ નિકટ ન દૂર,
સુંદર કહત સત્ય યહ યુહીં, યામે રતી ન જાનહુ કૂર, ૭
હંસ ચઢ્યો બ્રહ્માકે ઉપર, ગુરૂડ ચઢ્યો પુનિ હરિકી પીઠ;

બૈલ ચઢયો હૈ શિવકે ઉપર, સો હમ દીઠા અપની દીઠ;
દેવ ચઢયો પાતીકે ઉપર, જબ ચઢયો દાયનિ પર નીઠ;
સુંદર એક અચંભા હુવા, પાનીમાંહી ઝરે અગીઠ. ૮
કપરા ધોબીકું ગહિ ધોવૈ, માટી બપરી ઘડૈ કુંભાર:
સુઇ બિચારી દર્જીહિ સીવૈ, સોના તાવૈ પકરિ સુનાર;
લકરી બઢઈકું ગહિ છીલે, ખાલ સુ બેઠી ધમૈ લુહાર,
સુંદરદાસ કહે સો જ્ઞાની, જો કો યાકો કરૈ વિચાર. ૯
જા ઘરમાંહિ બહુત સુખ પાયો, તા ઘરમાંહિ બસૈ અબ કૌન
લાગી સબૈ મિઠાઈ ખારી. માંહી લગ્યો એક વહ લૌન;
પર્વત ઉડે રૂઈ સ્થિર બૈઠી, એસો કોઈક બાજયો પૌન;
સુંદર કહે ન માને કોઈ. તાતેં પકરી રહિયે મૌન, ૧૦
રજનીમાંહિ દિવસ હમ દેખ્યો, દિવસમાંહિ દેખી હમ રાત,
તેલ ભરયો સંપુરણ તામેં, દીપક જરૈ જરૈ નહિ બાત;
પુરૂષ એક પાનીમે પ્રગટયો, તા નિગુરાકા કૈસા જાત?
સુંદર શાહિ લહે અર્થકુ, જો નિત કરૈ પરાઈ તાત. ૧૧
ઉનયો મેઘ બઢયો ચહુ દિશીમેં, વર્ષન લગ્યો અખંડિત ધાર
બૂડયો મેરૂ નદી સબ સૂકી, ઉરલાગ્યો નિશિ દિન ઈક તાર
ફાંસા પરયો બીજલી ઉપર, કીનો સબ કુટુંબ સંહાર;
સુંદર અર્થ અનૂપમ યાકો, પંડીત હોય સુ કરૈ વિચાર. ૧૨
બાડીમાંહિ માલી નિપજયો. હાલીમાંહિ નિપજયો શેત;
હંસહિ ઉલટિ સ્યામ રંગ લાયો, ભ્રમર ઉલટિ કરી હુવો શ્વેત;
શશિયર ઉલટિ રાહુકુ ગ્રસ્યો સૂર ઉલટિ કરિ ગ્રસ્યો કેત,
સુંદર સુગુરાકું તજી ભાગ્યો, નિગુરાસેંતી બાંધ્યો હેત. ૧૩
અગ્નિ મથન કરિ લકરી કાઢી, સો વહ લકરી પ્રાણ આધાર;
પાની મથિ કરિ ધીઉ નિકાસ્યો, સો ઘ્રત ખાયો વારંવાર;
દૂધ દહીકી ઇચ્છા ભાગી, જાકું મથત સકલ સંસાર;
સુંદર અબ તો ભયે સુખારે, ચિંતા રહી ન એકુલગાર. ૧૪
પાત્રનાંહિ ઝોલી ગહિ રાખૈ. યોગી ભિક્ષા માગન જાઇ;
જાગૈ જગત સોવહી ગોરખ. ઐસા શબ્દ સુનાવૈ આઇ;
ભિક્ષા ફિરૈ બહુત ગુરૂ તાકું, સો વહ ભિક્ષા ચેલે ખાઈ;
સુંદર યોગી યુગયુગ જીવૈ તો અવધુતકિ દૂર બલાઇ. ૧૫
પરધન હરૈ કરૈ પરનંદા, પરતિયકું રાખૈ ઘરમાંહિ;

માંસ ખાય મદિરા પુનિ પીવૈ, તાહિ મુક્તિકો સંશય નાંહિ;
અકર્મ ગહૈ કર્મ સબ ત્યાગૈ, તાકો સંગત પાપ નમાંહિ;
ઐસી કરૈ સુ સંત કહાવૈ, સુંદર ઔર ઉપજી મરિજાહિ. ૧૬
નિરદય હોઈ તરૈ પશુ ઘાતિક, દયાવંત બુડૈ ભવમાંહિ;
લોભી લગૈ સબનકું પ્યારો, નિર્લોભીકું હોહુર નાંહિ;
મિથ્યાવાદી મિલૈ બ્રહ્મકું, સત્ય કહૈ તે યમપુરિ જાંહિ;
સુંદર ધુપમાંહિ શીતલતા. જરત રહૈ સો બૈઠ છાંહિ.
બઢઇ ચરખા ભલો સંવારયો, ફિરને લગ્યો નીકી ભાત;
વહુ સાસુકું સમુઝાવૈ, તું મેરે ઢિગ બૈઠી કાત;
તાકો તાર ન તુટૈ કબહુ, પૂની ઘટૈ નાહીં દિન રાત;
સુંદર વિધિસું બનૈ જુલાહા, ખાસા નીપજૈ ઊચી જાત. ૧૮
માઈ બાપ તજિ ધી ઉમડાની, હરખત ચલી ખસમકે પાસ.
વહુ બિચારી બડિ બખતાવર, જાકે કહે ચલતિ હૈ સાસ;
ભાઈ ખરો ભલો હિતકારી, સબ કુટુંબકો કીનો નાસ
ઐસી વિધિ ઘર બસ્યો હમારો, કહિ સમુઝાવે સુંદરદાસ. ૧૯
ઘર ઘર ફિરૈ કુંવારી કન્યા, જને જનેસું કરતી સંગ.
વેસ્યા સો તો ભઇ પતિવ્રતા, એકપુરૂષકે લાગી અંગ;
કલિયુગમાંહિ સતયુગ થાપ્યો, પાપી ઉદય ધર્મકો ભંગ;
સુંદર કહત અર્થ સો પાવઈ, જો નીકે કરિ ભજ અનંગ. ૨૦
વિપ્ર રસોઈ કરને લગ્યો, ચોકા ભીતર બેઠો આઇ;
લકરીમાંહી ચુલા દીજો, રોટી ઉપર તવા ચઢાઈ;
ખિચરીમાંહિ હંડિઆં રાંધી, સાલન આક ધતુરા ખાઇ;
સુંદર જીમત અતી સુખ પાયો, અબકે ભોજન કિયો અઘાઇ. ૨૧
બૈલ ઉલટી નાયકકું લાધો, વસ્તુ માંહિ ભરી ગુણ અપાર;
ભલી ભાંતીકા સૌદા કીયા. આય દિશાંતર યા સંસાર,
નાયિકિની પુનિ હર્ષન લાગી. મોહિ મલ્યો નિકો ભરતાર;
પુંજી જાઇ સાંઇકું સોંપી, સુંદર શિરતેં ડારયો ભાર. ૨૨
બનિયાં એક બનજકુ આયા, પરે તાવરા ભારી બેઠ;
ભલી વસ્તુ કછુ લીની દીની, ખૈંચિ ગઠરિયાં બાંધિ એઠ;
સૌદા કિયા ચલ્યો પુનિ ઘરકુ, લેખા કિયો વારિ તર બૈઠ.
સુંદર શાહ ખુશી અતિ હુવો. બૈલ ગયો પુંજીમેં પૈઠ. ૨૩
પાહુરાઇત ઘર ઘુસે સાહકે, રક્ષા કરને લાગે ચોર;

કોટવાલ કાંઠુહુકરિ બાંધ્યો, છુટૈ નાહી સાંઝ અરૂ ભોર;
રાજા ગામ છોડિકે ભાગ્યો, હુવો સકલ જગતમે સોર;
પરજા સુખી ભઈ નગરીમે, સુંદર કોઇ જુલમ ન ચોર. ૨૪
રાજા ફિરૈ વિપતકો મારયો, ઘર ઘર ટુકડા માગે ભીખ;
પાવ પિયાદો નિશીદિન ડોલે, ઘોડા ચલિ શકે નહિ વીખ;
આક અરંડકિ લકરી ચુરૈ; છાંડે બહુત રસ ભરે ઈખ;
સુંદર કોઉ જગતમેં વિરલો, યા મૂરખકું લાવે સીખ. ૨૫
પાની જરૈ પુકારૈ નિશિદિન, તાકું અગિન બુઝાવે આઈ;
મૈં શીતલ તું તપ્ત ભયા કયુ. વારમવાર કહે સમુઝાઈ,
મેરી ઝપટ તોહિ જો લાગે. તૌ તું ભી શીતલ વ્હૈ જાઇ;
કબહુ ઝરની ફેરિ ન ઉપજે, સુંદર સુખમ રહે સમાઈ. ૨૬
ખશમ પરયો જોરૂકે પીછે, કહ્યો ન માને ભુંડી રાંડ;
જીત જીત ફિરૈ ભટકતી યુંહી, તેં તો કિયો જગતમેં ભાંડ;
તૌ હુ ભુખ ન ભાગી તેરી, તું ગિલ બૈઠી સાગી માંડ;
સુંદર કહે સીખ સુનિ મેરી, અબ તુ ઘર ઘર ફિરવો છાંડ. ૨૭
પંથીમાંહિ પંથ ચલિ આયો, સૌ વહ પંથ લખ્યો નહિ જાહિ;
વાહીં પંથ ચલ્યો ઉઠી પંથી, નિરભય દેશ પહુચ્યો આઈ:
જહાં દુકાલ પરૈઈ નાંહિ કબહુ, સદા સુભિક્ષ રહયો ઠહરાઈ;
સુંદર દુઃખિ ન કોઉ દીસે, અક્ષય સુખમેં રહે સમાઈ. ૨૮
એક અહેડી બનમેં આયો. ખેલન લાગ્યો ભલી શીકાર;
કરમેં ધનુષ કમરમે તિરકશ, સાવજ ઘેરે વારમવાર;
મારયો સિંહ વ્યાઘ્ર પુનિ મારયો. મારી બહુત મૃગનકી ડાર;
ઐસે સકલ મારી ઘર લાયો, સુંદર રાજહિ કિયો જુહાર. ૨૯
શુકકે વચન અમ્રતમય ઐસે. કોકિલ ધારિ રહો મનમાંહિ;
સારો સુનૈ ભાગવત કબહુ. સારસ તૌ ઉપજાવૈ નાહિ;
હંસ ચુગે મુકતાફલ અરથહિ, સુંદર માન સરોવર તાંહી;
કાક કવીશ્વર નીકે જેતે, સો સબ દૌરિ કરંકહિ જાંહિ. ૩૦
નસ્ટ હોઈ દ્વિજ ભ્રષ્ટ ક્રિયા કરિ, કષ્ટ કિયે નહિ પાવે હાર,
મહિમા સકલ ગઈ તિન કેરી; રહ્યુત પગનતર સબ સિરમોર;
જિત તિત ફિરૈ નાહી કછુ આદર, તીનકું કોઉ ન ઘાલો કોર;
સુંદરદાસ કહી સમુઝાવૈ, ઐસી કોઉ કરો મતિ ઔર. ૩૧
શાસ્ત્ર રૂ વેદ પુરાણ પઢે કિન! પુનિ વ્યાકરણ પઢે જે કોઈ;

સંધ્યા કરે અહૈ ષટ કર્મહિ, ગુન અરૂ કાલ વિચારૈ સોઈ;
સીરા કામ તબૈ બનિ આવૈ, મનમેં સબ તજિ રાખૈ દોઈ;
સુંદરદાસ કહૈ સુન પંડિત, રામ નાંમ બિનુ મુકિત ન હોઈ. ૩૨

શ્લોક.

શ્લોકાર્ધેન પ્રવક્ષ્યામિ. યદુક્તં ગ્રંથકોટિભિ:
બ્રહ્મ સત્યં જગન્મિથ્યા, જીવો બ્રહ્મૈવ નાપર: ॥ ૧ ॥

दोहा.

પીવત રસ બિપરીત યહ, તાંહિ હોત નિજ જ્ઞાન
બહુરિ જન્મ હોવૈ નાહી, રહત સૂ પુર્ણ પ્રમાન. ૧
ઈતિશ્રહસ્યાર્થદી કાસહિત વિપર્યયકો અંગ સંપૂર્ણ ૨૦

अथ स्वरूप विस्मरणको अंग २१.

इंदव छंद.

જા ઘટકી ઉનહાર હૈ જૈસિહિ, તા ઘટ ચેતન તૈસાંહિ દીસૈ:
હાથિકિ દેહમેં હાથિસો માનત, ચીટિકિ દેહમે ચીંટિ કરીસૈ;
સિંહકિ દેહમે સિંહસો માનત, રીસકિ દેહમે માનત કીસૈ;
જૈસી ઉપાધિ ભઈ જહાં સુંદર. તૈસોહિ હોઈ રહ્યો નખ શીસૈ.૧
જૈસેહિ પાવક કાઠકે યોગતે, કાઠસો હોઇ રહ્યો ઇક ઠૌરા;
દીરઘ કાઠમેં દીરઘ લાગત, ચૌરસ કાઠમેં લાગત ચૌરા;
આપનો રૂપ પ્રકાશ કરૈ જબ, જારિ કરે તબ ઔરકો ઔરા,
તૈસેહિ સુંદર ચેતન આપહિ, આપકું જાનત નાહિન બૌરા.૨

मनहर छंद प्रश्न.

અરજ અમર અવિગત અવિનાશી અજ,
કહત સકલ જન, શ્રુતિ અવગાહેતેં
નિર્ગુણ નિર્મળ અતિ, શુદ્ધ નિરબંધ નિત.
ઐસેહિ કહત ઔર. ગ્રંથનકે થાહેતેં
વ્યાપક અખંડ અક, રસ પરિપૂરણ હૈ,
સુંદર સકલ રમિ. રહ્યો બ્રહ્મ તાહેતેં:
સહજ સદા ઉદ્યોત, યાહિતેં અચંબા હોત,
આપહીકું આપ ભૂલિ. ગયો સો તો કાહેતેં ? ૩

उत्तर

જૈસી મીન માંસકું નિગલિ જાત લોભ લગિ,

સોહુકો ફંદક નહિ, જાનત ઉમાહેતેં;
જૈસે કપિ ગાગરમે, મૂઠ બાંધિ રાખે સઠ:
છાંડિ નહિ દેત સો તો, સ્વાદહીકે વાહેતેં
જૈસે શુક નારિયર, ચંચૂ મારિ લટકત
સુંદર સહત દુઃખ, દેત યાહિ લાહેતેં;
દેહુકો સંયોગ પાઇ, ઇંદ્રિનકે વશ પરયો,
આપહિકું આપ ભૂલિ ગયો સુખ ચાહેતેં. ૪

इंदव छंद.

જ્યું કોઇ મદ્ય પિયે અતિ છાકત,નાહિ કછૂ શુધિ હૈ ભ્રમ ઐસો;
જ્યુ કોઇ ખાઈ રહે ઠગ મૂરિહિ, જાને નહિ કછુ કારન તૈસો;
જ્યુ કોઇ બાલક શંક ઉપાવત, કંપિ ઉઠે અરૂ આનત ભૈસો;
તૈસેહિ સુંદર આપકું ભૂલિ સુ, દેખહુ ચેતન માનત કૈસો? ૫
જ્યુ કોઇ કૂપમે ઝાંકિ અલાપત, ઐસેહિ ભાંતિ સુ કૂપ અલાપે
જ્યુ જલ હાલત હૈ લગિ પૌન ક, હૈ ભ્રમતે પ્રતિબિંબહિ કાપે;
દેહુકે પ્રાનકે ઔ મનકે કૃત, માનત હૈ સબ મોહિકું વ્યાપે;
સુંદર પેચ પરયો અતિસે કરિ, ભલિ ગયો ભ્રમતે બ્રહ્મ આપે.૬
જ્યુ દ્વિજ કોઉક છાંડિ મહાત્મ્ય, શૂદ્રભયો કરિ આપકું માન્યો;
જ્યુ કોઉ ભૂપતિ સોવત સૈજ સૂ, રંક ભયો સુપને મહિ જાન્યો;
જ્યુ કોઉ રૂપિક રાશિ અત્યંત કુ, રૂપ કહે ભ્રમ લૈચક આન્યો
તૈસેહિ સુંદર દેહસો હોયકે, યા બ્રહ્મ આપહિ આપ ભુલાન્યો.૭
એકહિ વ્યાપક વસ્તુ નિરંતર, વિશ્વ નહિ યહ બ્રહ્મ વિલાસે;
જ્યુ નટ મંત્રનસુ દૃગ બાંધત હૈ કછુ ઔરહિ ઔરહિ ભાસે;
જ્યુ રાજનીમહિ બૂઝ પરે નહિ, જૌં લગિ સૂરજ નહિ પ્રકાસે;
ત્યુ યહ આપહુ આપ ન જાનત, સુંદર વ્હૈં રહયો સુંદરદાસે.૮

मनहर छंद.

ઈદ્રિનકુ પ્રેરી પુનિ, ઈદ્રિનકે પીછે પરયો,
આપનીં અવિદ્યા કરિ, આપ તન ગહ્યો હૈ;
જોઇ જોઈ દેહકું, સંકટ આઇ પરે કછુ,
સોઈ સોઇ માને આપ, યાતે દુઃખ સહયો હૈ;
ભ્રમત ભ્રમત કહું ભ્રમકો ન આવે અંત,
ચિરકાલ બીતેયો પૈં સ્વરૂપકું ન લહયો હૈ!

સુંદર કહત દેખૌ ભ્રમકી પ્રબલતાઈ,
ભુતનમેં ભુત મિલિ, ભુત હુવૈ રહ્યો હૈ.
જૈસે શુક નલિકા ન, છાંડિ દેત પગનતેં,
જાનૈ કહું ઔર મોહિ, બાંધિ લટકાયો હૈ;
જૈસે કપિ ગુંજનકો, ઢેર કરિ માનૈ આગ:
આગે ધરિ તાપૈ કછુ, શીત ન ગમાયો હૈ;
જૈસે કોઉ કારજકું, જાત હુતો પુરવકું;
ભ્રમતે ઉલટિ ફિરિ, પછિમકું આયો હૈ;
તૈસેહિ સુંદર સબ, આપહીકું ભ્રમ ભયો,
આપહીકું ભુલિ કરિ, આપહિ બંધાયો હૈ. ૧૦
જૈસે કોઉ કામનીકે, હિયે પર ચુસે બાલ.
સુપનમે કહે મેરો. પુત્ર કહું ગયો હૈ;
જૈસે કાહુ પુરૂષકે, કંઠ હુતિ મણી સોહી,
ઢુંઢત ફિરત કછુ ઐસો ભ્રમ ભયો હૈ;
જૈસે કોઉ વાયુ કરિ. બાવરો બકત ડોલે,
ઔરહિકી ઔર કહે, સુધિ ભુલિ ગયો હૈ;
તૈસેહિ સુંદર નિજ. રૂપકું બિસારી દેત,
ઐસો ભ્રમ આપહીકું, આપ કરિ લયો હૈ.
દિન દિન છિન છિન, હોઈ જાત ભિન્ન ભિન્ન,
દેહકે સંયોગ પરાધીન સો રહતુ હૈ;
શીત લગૈ ઘામ લગૈ, ભુખ લગૈ પ્યાસ લગૈ,
શોક મોહ મનિ અતિ, ખેદકું લહતુ હૈ;
અંધ ભયો પંગુ બયો, મૂકહું બધિર ભયો,
ઐસે માનિ માનિ ભ્રમ-નદીમે બહતુ હૈ;
સુંદર અધિક મોહિ, ચાહિતે અચંભો આહિ,
ભુલિકે સ્વરૂપકું, અનાથ સો કહતુ હૈ. ૧૧
જૈસે કોઇ કહે મેં તો, સ્વપનમે ઉંઠ ભયો,
જાગિ કરિ દેખ વહિ, મનુષ્ય સ્વરૂપ હૈ,
જૈસે કોઈ રાજા પુનિ, સોવત ભીખારી હોઈ,
આંખ ઉઘરૈ તૌ મહા-ભુપનકો ભુપ હૈ;
જૈસે કોઉ ભ્રમહુતેં, કહે મેરો શિર કહાં
ભ્રમકે ગયેતે જાનૈ, વિરતદરૂપ હૈ; ૧૩
તૈસેંહી સુંદર યહ, ભ્રમ કરિ ભુલ્યો આપ,

ભ્રમકે ગયેતેં યહ આતમા અનુપ હૈ.
જૈસે કાહુ પોસતીકી પાગ પરી ભુમિ પર,
હાથ લેકે કહે એક, પાગમેં તો પાઇ હે;
જૈસે શેખચલી મનોરથનકો કીયો ઘર,
કહે મેરો ઘર ગયો, ગાગરિ ગિરાઈ હૈ;
જૈસે કાહૂ ભુત લગ્યો, બકત હે આક બાક,
શુધિ સબ દુર ભઈ, ઔર મતિ આઇહૈ,
તૈસેહિ સુંદરયહ, ભ્રમકરિ ભુલો આપ.
ભ્રમકે ગયે તે એક, આતમા સદાઇહૈ. ૧૪
આપહી ચેતન યહ, ઈંદ્રિનિ ચેતન કરિ.
આપહી મગન હોઇ, આનંદ બઢાયો હે;
જૈસે નર શીત કાલ, સોવત નિહાલી ઓઢ,
આપહી તપત હોઈ, આપ સુખ પાયો હૈ;
જૈસે બાલ લકરીકું ઘોરા કરી ડાક ચડે,
આપ અસવાર હોઈ, આપહી કુદાયો હે
તૈસેહી સુંદર યહ, જડકો સંયોગ પાય,
આપ સુખ માનિ માનિ, આપહી ભુલાયો હૈ. ૧૫
કહું ભુલ્યો કામ-રત, કહું ભુલ્યો સાધી જત,
કહું ભુલ્યો ગ્રહમધ્ય, કહું વનવાસી હે;
કહું ભુલ્યો નીચ માનિ, કહું ભુલ્યો ઉચ માનિ,
કહું ભુલ્યો મોહ બાંધિ, કહું તો ઉદાસી હૈ;
કહું ભુલ્યો મૌન ધરિ, કહું બકવાદ કરી,
કહું ભુલ્યો મક્કે જાઈ, કહું ભુલ્યો કાસી હૈ;
કહત સુંદર અહંકાર હુતે ભુલ્યો આપ.
એક આવૈ રૈન અરૂ, દુજે આવે હાસી હૈ. ૧૬
મૈં બહુત દુઃખ પાયો, મૈં બહુત સુખ પાયો
મેં અનંત પુણ્ય કિયે, મેરે અતિ પાપ હૈ;
મૈં કુલીન વિદ્યાવંત, પંડીત પ્રવીન મહા,
મૈ તો મૂઢ અકુલીન, મેરો નીચ બાપહૈ;
મૈં હું રાજા મેરી આણ, ફિરૈ ચહું ચક્રમાંહિ.
મૈં સો રંક દ્રવ્યહિન, મોહિ તો સંતાપ હે;
સુંદર કહત અહંકારહિ તે જીવ ભયો.
અહંકાર ગયે યહ, એક બ્રહ્મ આપ હે. ૧૭

દેહહી સુ પુષ્ટ લગે. દેહહી દુબરી લગે,
દેહહીકું શીત લગે. દેહહીકું તાવરે;
દેહહીકું તીર લગે, દેહહીકું તોપ લગે,
દેહકું કૃપાન લગે દેહહીકું ધાવરે;
દેહહી સુરૂપ લગે, દેહહી કુરૂપ લગે,
દેહહી યૌવન લગે, દેહ વૃદ્ધ દાવરો;
દેહહીસું બાંધિ હેત, આપ વિશે માનિ લેત.
સુંદર કહત ઐસો બુદ્ધિહીન બાવરો. ૧૮

इंदव छंद.

આપહિ ચેતન બ્રહ્મ અખંડિત, સો ભ્રમતે કછુ અન્ય પરેખે;
ઢુંઢત તાંહિ ફિરે જિતહી તિત, સાધત યોગ બનાવત ભેખે;
ઔરહુ કષ્ટ કરે અતિશી કરિ, પ્રત્યક આતમતત્વ ન પેખે;
સુંદર ભુલિ ગયો નિજ રૂપહિ, હે કર કંકન દર્પન દેખે. ૧૯
સુત ગલેમહિં મેલિ ભયો દ્વિજ; બ્રાંહ્મણ હોઇકે બ્રહ્મ ન જાન્યો;
ક્ષત્રિય હોઈકે છત્ર ધરયો શિર, હય ગજ પૈદલસુ મન માન્યો;
વૈશ્ય ભયો વપુકી વય દેખત, ઝુઠ પ્રપંચ બનીજહિ ઠાન્યો;
શુદ્ર ભયો મિલિ શુદ્ર શરીરહિ, સુંદર આપ નહિ પહિચાન્યો.૨૦
જ્યું રવિકું રવિ ઢુંઢત હે કહું, તમ મિલે તન શીત ગમાઉં;
જ્યું શશિકું શશિ ચાહત હે પુનિ. શીતલતા કરિ તપ્ત બુઝાઊં;
જ્યું સનિપાત ભયે નર ટેરત, હૈ ઘરમેં અપને ઘર જાઊં;
ત્યું યહ સુંદર ભુલિ સ્વરૂપહિ, બ્રહ્મ કહે કબ બ્રહ્મહિ પાઊં ? ૨૧
આપ ન દેખત હૈ અપનો મુખ, દર્પન કાટ લગ્યો અતિ થુલા;
જ્યું દૃગ દેખતતેં રહિ જાત, ભયો જબહી પુતરિ પરીફૂલા
છાય અજ્ઞાન રહ્યો અભિઅંતર, જાનિ શકે નહિ આતમ મૂલા;
સુંદર યુ ઉપજ્યો મનકે મલ જ્ઞાન બિનાનિજ રૂપહિ ભુલા. ૨૨
દીન હુવો વિલખાત ફિરે નિત, ઈંદ્રિનકે વશ છિલ્લક છોલે;
સિંહ નહીં અપનો બલ જાનત, જંબુક જ્યુ જિતહી તિત ડોલે;
ચેતનતા બિસરાઈ નિરંતર, લે જડતા ભ્રમ ગાંઠ ન ખોલે;
સુંદર ભુલિ ગયો નિજ રૂપહિ, દેહ સ્વરૂપ ભયા મુખ બોલે. ૨૩
મૈં સુખિયા સુખ સૈજ સુખાસન, હય ગજ ભુમિ મહા રજધાની
હું દુખિયા દિન રૈન મરૂં દુઃખ મોહિ વિપતિ પરિ નહિ છાની;
હું અતિ ઉતમ જાતિ બરો કુલ, હું અતિ નીચ કીયા કુલ હાની

સુંદર ચેતનતા ન સંભારત, દેહસ્વરૂપ ભયો અભિમાની. २४
ગર્ભવિષે ઉતપતિ ભઈ જબ, જન્મ લિયો શિશુ સુદ્ધિ ન જાની;
બાલ કુંવાર કિશોર યુવાદિક, વૃદ્ધ ભયો અતિ બુદ્ધિ નશાની;
જેસિહિ ભાંતિ ભઈ વપુકી ગતિ, તૈસેહિ હોઈ લ્હો યહ પ્રાની;
સુંદર ચેતનતા ન સંભારત, દેહસ્વરૂપ ભયો અભિમાની. २५
જ્યું કોઈ ત્યાગ કરૈ અપનો ઘર, બાહિર જાઈકે ભેખ બનાવૈ;
મુંડ મુંડાઈ રૂ કાન ફુરાઈ, વિભુતિ લગાઈ જટાહુ બઢાવૈ;
જૈસેહિ સ્વાગ કરૈ વપુકો પુનિ, તૈસેહિ માનત જ્યું હુઇ જાવૈ;
ત્યું યહ સુંદર આપ ન જાનત, ભુલિ સ્વરૂપહિ ઔર કહાવૈ. २६
ઇતિ સ્વરૂપ વિસ્મરણકો અંગ સંપૂર્ણ. २१

अथ विचारको अंग २२

मनहर छंद.

પ્રથમ શ્રવણ કરિ, ચિત્ત એકાગ્રહિ ધરિ,
ગુરૂ સંત આગમ કહે સુ ઉર ધારિયે;
દુતિય મનન વાર વારહિ વિચાર દેખે,
જોઈ કછુ સુને તાંહિ; ફેરિકે સંભારિયે;
તૃતીય પ્રકાર નિદિ ધ્યાસહિ જુ નીકે કરિ,
નિ:સંગ બિચારતેં અપનપો સુ ટારિયે;
તૈસેહી સાક્ષાત યાહી, સાધન કરત હોઈ,
સુંદર કહત દ્વૈત, બુદ્ધિકું નિવારિયે. १
દેખૈ તો વિચાર કરિ, સુને તો વિચાર કરિ,
બોલૈ તો વિચાર કરિ, કરે તો બિચાર હૈ;
ખાય તો વિચાર કરિ, પીવે તો વિચાર કરિ,
સોવૈ તો વિચાર કરિ, જાગે તો ન ટાર હૈ;
બૈઠે તો વિચાર કરિ; ઉઠે તો વિચાર કરિ,
ચલે તો વિચાર કરિ, સોઈ મન સાર હૈ;
દેઈ તો વિચાર કરિ, લેઈ તો વિચાર કરિ,
સુંદર વિચાર કર, યાહિ નિરધાર હૈ. २
એકહી વિચાર કરિ, સુખ દુ:ખ સમ જાને,
એકહી વિચાર કરિ, મલ સબ ધોઈ હૈ;

એકહી વિચાર કરિ, સંસાર સમુદ્ર તરે.
એકહી વિચાર કરિ, પારંગત હોઈ હૈ;
એકહી વિચાર કરિ, બુદ્ધિ નાના ભાવ તજે,
એકહી વિચાર કરિ, દુસરો ન કોઈ હૈ;
એકહી વિચાર કરિ, સુંદર સંદેહ મિટે;
એકહી વિચાર કરિ એક બ્રહ્મ જોઈ હૈ. ૩

ઇંદવ છંદ.

રૂપકો નાશ ભયો કછુ દેખિય રૂપ અરૂપહિ માંહિ સમાવૈ;
રૂપકે મધ્ય અરૂપ અખંડિત, સો તો કહું કછુ જાય ન આવૈ;
બીચ અજ્ઞાન ભયો નવ તત્વકો વેદ પુરાણ સબે કોઉ ગાવૈ;
સોઇ વિચાર કરૈ જબ સુંદર, શોધત તાંહિ કહું નહિ પાવૈ. ૪
ભૂમિ સુ તો નહિ ગંધકું છાંડત, નીર સુ તો રસતેં નહિ ન્યારો;
તેજ સુ તો મિલિ રૂપ રહ્યો પુનિ, વાયુ સપર્સ સદાસુ પિયારો;
વ્યોમ રૂ શબ્દ જુદે નહિ હોવત, એસેહિ અંતઃકરણ વિચારો;
એ નવ તત્વ મિલે ઇન તત્વનિ, સુંદર ભિન્ન સ્વરૂપ હમારો. ૫
ક્ષીણ રૂ પુષ્ટ શરીરકો ધર્મ જુ, શીતરુ ઉષ્ણ જરા મૃત ઠાનૈ;
ભૂખ તૃષા ગુણ પ્રાણકું વ્યાપત, શોક રૂ મોહ ઉર્મ મન આનૈ;
બુદ્ધિ વિચાર કરૈ નિશિ વાસર, ચિત્ત ચિંતૈ સુ અહું અભિમાનૈ;
સર્વકો પ્રેરક સર્વકો સાક્ષિ જુ, સુંદર આપકું ન્યારોહિ જાનૈ. ૬
એકહિ કૂપતેં નીરહિ સીંચત, ઇખ અફીમહિ અંબ અનારા;
હોત ઉહુ જલ સ્વાદ અનેકનિ, મિષ્ટ કટુક ખટા અરૂ ખારા;
ત્યુંહી ઉપાધિ સંયોગતે આપમ, દીસત આહિ મિલ્યો સવિકારા;
કાઢિ લિયે સુ વિવેક વિચારસુ, સુંદર શુદ્ધ સ્વરૂપહિ ન્યારા. ૭
રૂપ પરાકો ન જાનિ પરૈ કછુ, ઉઠત હૈ જીહિ મૂલતેં છાની;
નાભિ વિષે મિલિ સપ્ત કિયે સ્વર, પુર્ષ સંયોગ પસ્યંતિ બખાનિ;
નાદ સંયોગ હુદૈ પુનિ કંઠ જુ, મધ્ય યાહિ વિચારતે જાની;
અક્ષર ભેદ મિલે મુખ દ્વારા સુ, બોલતુ સુંદર વૈખરિ બાની. ૮
જ્યું કોઈ રોગ ભયો નરકે ઘટ, વૈદ કહૈ યહુ વાયુ વિકારા;
કોઉ કહૈ ગ્રહુ આઇ લગૈ તાતેં, પુન્ય કિયે કછુ હોઈ ઉવારા;
કોઉ કહે યહુ ચૂક પરી કછુ, દેવનિ દોશ દિયો નિરધારા;
તૈસેહિ સુંદર તંત્રનિકે મત, ભિન્નહિ ભિન્ન કહેં જુ વિચારા. ૯
જો વિષયા તમ પૂરિ રહૈ તિન, કુંજરની મહિ બાદર છાયો;

કોઉ મુમુક્ષુ કિયે ગુરૂ દેવ તુ. નિર્ભય યુક્ત જુશબ્દ સુનાયો;
વાદર દૂર ભયે ઉનકે પુનિ તારનસું રજુ સર્પ દિખાયો;
સુંદર શૂર પ્રકાશતહી ભ્રમ. દૂર ભયો રજુકો રજુ પાયો. ૧૦
કર્મ શુભાશુભકી રજની પુનિ. અર્ધ તમોમય અર્ધ ઉજારી;
ભકિત સુ તૌ યહુ હૈ અરૂણોદય, અંત નિશા દિનસંધિ બિચારી;
જ્ઞાન સુ ભાન ઉદૈ નિશિ વાસર, વેદ પુરાણ કહે જુ પુકારી;
સુંદર તીન પ્રભાવ બખાનત. યું નિહચૈ સમુઝે વિધિ સારી.૧૧

मनहर छंद.

દેહહીસો આપ માનિ, દેહહીસો હોઇ રહ્યો;
જડતા અજ્ઞાન તમ, શુદ્ર સોઇ જાનિયે;
ઇંદ્રિનકે વ્યાપારનિ. અત્યંત નિપુણ બુદ્ધિ;
તમ રજ દુહું કરિ, વૈસ્યહુ પ્રમાનિયે;
અંતહકરણમાંહિ, અહંકાર બુદ્ધિ જાકે;
રજ ગુણ વર્ધમાન. ક્ષત્રી પહિચાનિયે;
સત્વ ગુણ બુદ્ધિ એક, આતમ વિચાર જાકે,
સુંદર કહત વહી બ્રાહ્મણ બખાનિયે. ૧૨
આતમાકે વિષે દેહ, આઇ કરિ નાશ હોઇ;
આતમ અખંડ સદા, એકહી રહતુ હૈ;
જૈસે સાપ કુંચકીકું. લિએ રહે કોઉ દિન;
ચીરન ઉતારિ ફુરિ, નૈતન ગહતુ હૈ;
જૈસે દ્રુમહુકે પત્ર. ફુલ ફલ આઇ હોત;
તિનકે ગયેતેં દ્રુમ, ઔરહુ લહતુ હૈ;
જૈસે વ્યોમમાંહિ અભ્ર, હોઇકે બિલાઇ જાત;
ઐસોહિ વિચાર કરિ, સુંદર કહતુ હૈ. ૧૩
ખરીકી ડરીસું અંક લિખત વિચારિયત,
લિખત લિખત વહી. ડરી ઘસિ જાતુ હૈ;
લેખો સમુઝયો હે જબ સમુઝ પરી હૈ તબ;
જોઇ કછુ સહી ભયો. સોઇ ઠહરાતુ હૈ;
દારહીસુ દાર મથિ, પ્રગટ પાવક ભયો;
વહૈ દાર જારીપુનિ, પાવક સમાતુ હૈ;
તૈસેહી સુંદર બુદ્ધિ, બ્રહ્મકો વિચાર કરિ;
કરત કરત વહ, બુદ્ધિહુ બિલાત હૈ. ૧૪

આપકું સમુઝિ દેખો, આપહિ સકલ માહિં;
આપહુમેં સકલ જગત દેખિયત હૈ;
જૈસે વ્યોમ વ્યાપક અખંડ પરિપૂરણ હૈ,
વાદલ અનેક નાના, રૂપ લેખિયતુ હૈ;
જૈસે ભુમિ ઘટ જલ, તરંગ પાવક દીપ;
વાયુમેં બપુરા સોઇ, વિશ્વ રેખિયતુ હૈ;
ઐસેહી વિચારત વિચાર હુ વિલીન હોઈ,
સુંદરહી સુંદર રહત પેખિયતુ હૈ. ૧૫
દેહકો સંયોગ પાઈ, જીવ ઐસો નામ ભયો;
ઘટકે સંયોગ ઘટાકાશહી કહાયો હૈ;
ઇશ્વરહિ સકલ વિરાટમેં વિરાજમાન,
મઠકે સંયોગ મઠાકાશ નામ પાયો હૈ;
મહાકાશમાંહિ સબ, ઘટ મઠ દેખિયત;
બાહિર ભીતર એક ગગન સમાયો હૈ;
તૈસેહિ સુંદર બ્રહ્મ, ઈશ્વર અને જીવ;
દ્વિવિધ ઉપાધિ ભેદ, ગ્રંથનમેં ગાયો હૈ. ૧૬

प्रश्न.

દેહ દુઃખ પાવૈ કિધોં? ઈંદ્રિ દુઃખ પાવૈ કિધોં ?
પ્રાણ દુઃખ પાવૈ કિધોં? લહૈ ન આહારકું ?
મન દુઃખ પાવૈ કિધોં? બુદ્ધિ દુઃખ પાવૈ કિધોં?
ચિત્ત દુઃખ પાવૈ કિધોં? દુઃખ અહંકારકું ?
ગુણ દુઃખ પાવૈ કિધોં? શ્રોત્ર દુઃખ પાવૈ કિધો ?
પ્રકૃતિ દુઃખ પાવૈ કિધોં ? પુરૂષ આધારકું!
સુંદર પૂછત કછુ જાનિ ન પરત તાતેં
કૌન દુઃખ પાવૈ ગુરૂ કહો યા વિચારકું. ૧૭

उत्तर.

દેહકું તો દુઃખ નહિં, દેહ પંચ ભૂતનકી;
ઇંદ્રિનકું દુઃખ નાંહિ, દુઃખ નાંહિ પ્રાનકું;
મનહૂકું દુઃખ નાંહી, બુદ્ધિ હુંકું દુઃખ નાંહિ;
ચિત્તહૂકું દુઃખ નાંહિ. નાંહિ અભિમાનકું;
ગુણનકું દુઃખ નાંહિ, શ્રોત્રહૂકું દુઃખ નાંહિ;
પ્રકૃતિકું દુઃખ નાંહિ. દુઃખ ન પુમાનકું;

સુંદર વિચારી ઐસે, શિષ્યસું કહત ગુરૂ,
દુઃખ એક દેખિયત, બોચકે અજ્ઞાનકું. ૧૮
પૃથિવિ ભાજન અંગ, કનક કુંડલ પુનિ;
જલહિ તરંગ દોઉ, દેખિ કરિ માનિયે;
કારણ કારજ એતો, પ્રગટહી થુલરૂપ;
નાંહિતેં નજરમાંહિ, દેખિ કરિ આનિયે;
પાવક પવન વ્યોમ, એતો નાહી દેખિયત;
દીપક બપુરા અભ્ર, પ્રત્યક્ષ બખાનિયે;
આતમા અરૂપ અતિ, સૂક્ષમતેં સૂક્ષમ હૈ;
સુંદર કારણ તાતેં, દેહમેં ન જાનિયે. ૧૯
જૈન મત ઉહૈ જીનરાજકું ન ભુલિ જાય,
દાન તપ શીલ સત્ય ભાવનાંતેં તરિયે;
મન વચ કાય શુદ્ધ, સબસું દયાળુ રહે;
દોષ બુદ્ધિ દુરિ કરિ, દયા ઉર ધરિયે;
બોધ નામ તબ જબ, મનકો નિરોધ હોઈ;
બોધકે વિચાર શોધ, આતમાકો કરિયે;
સુંદર કહત ઐસે, જીવતાહી મુકિત હોઈ;
મુએતેં મુગતિ કહૈ, તાકું પરહરિયે. ૨૦
દેહ વોર દેખિયે તો, દેહ પંચ ભૂતનકો;
બ્રહ્મા અરૂ કીટ લગ, દેહહી પ્રધાન હૈ;
પ્રાણ વોર દેખિયે તો, પ્રાણ સબહીકે એક;
ક્ષુધા પુનિ તૃષા દોઉ, વ્યાપત સમાન હૈ;
મન વોર દેખિયે તો, મનકો સ્વભાવ એક;
સંકલ્પ વિકલ્પ કરૈ, સદાહી અજ્ઞાન હૈ;
આતમ વિચાર કિયે, આતમાહી દીસે એક;
સુંદર કહત કોઉ, દેખિયે ન આનહે. ૨૧

ઈતિ વિચારકો અંગ સંપૂર્ણ. ૨૨

अथ सांख्यज्ञानको अंग. २३

मनहर छंद.

ક્ષિતિ જલ પાવક બપન નભ મિલિ કરિ,

શબ્દ રૂ સપરસ, રૂપ રસ ગંધ જુ;
શ્રોત્ર ત્વક ચક્ષુ ઘ્રાણ. રસના રસકો જ્ઞાન.
વાક પાણિ પાદગુદા, ઉપસ્થાહિ બંધ જુ;
મન બુદ્ધિ ચિત્ત અહંકાર એ ચોવીશ તત્વ,
પંચવિંશ જીવતત્વ, કરત હૈ દ્વંદ્વજુ;
ષટવિંશ જાનુ બ્રહ્મ સુંદર સુ નિહકર્મ,
વ્યાપક અખંડ એક રસ નિરસંધ જુ.
શ્રોત્ર દિગ ત્વક વાયુ, લોચન પ્રકાશ રવિ,
નાશિકા અશ્વિનિ જીહ્વા, વરૂણ બખાનિયે;
વાક અગ્નિ હસ્ત ઈંદ્ર ચરન ઉપેંદ્ર બલ,
મેહુ પ્રજાપતિ ગુદા. મૃત્યુંહુકું ઠાનિયે;
મન ચંદ્ર બુદ્ધિ વિધિ, ચિત્ત વાસુદેવ આહિ,
અહંકાર રૂદ્રકો. પ્રભાવ કરિ માનિયે;
જાકી સત્તા પાઈ સબ, દેવતા પ્રાકાશત હૈ.
સુંદર સો આતમાહિ, ન્યારો કરિ જાનિયે. ૨

इंदव छंद.

શ્રોત્ર સુનૈં દ્રગ દેખત હૈં રસ, નારસ ઘ્રાણ સુગ[illegible] વિચારો;
કોમલતા ત્વક જાનત હૈ પુનિ બોલત હૈ મુખ શબ્દ ઉચારો;
પાણી ગ્રહૈ પદ ગૌ કરૈ મલ. મુત્ર તજૈ ઉભયો અધ દ્વારો;
જાસ પ્રકાશ પ્રકાશાત હૈ સબ, સુંદર સોઈ રહૈ ઘટ ન્યારો. ૩
બુદ્ધિ ભ્રમૈ મન ચિત્ત ભ્રમૈ, અહંકાર ભ્રમૈ કછુ જાનત નાંહિ,
શ્રોત્ર ભ્રમૈ ત્વક ઘ્રાણ ભ્રમૈ રસન, દ્રગ દેખિ દશા દિશિ જાંહિ
વાક ભ્રમૈ કર પાદ ભ્રમૈ ગુદ. દ્વાર ઉપસ્થ ભ્રમૈ કહુ કાંહી,
તેરે ભ્રમાય ભ્રમૈ સબહી પુનિ, સુંદર કયું તું ભ્રમૈ ઉનમાંહી
બુદ્ધિકો બુદ્ધિ રૂ ચિત્તકો ચિત્ત અહંકો અહં મનકો મન વોઇ
નૈનકો નૈનહિ બૈનકો બૈનહી કાનકો કાન ત્વચા ત્વક હોઇ;
ઘ્રાણકો ઘ્રાણહિ જીભકો જીભહી, હાથકો હાથ પગો પગ દોઇ;
શીશકો શીશહિ પ્રાનકો પ્રાનહિ, જીવકો જીવહિ સુંદર સોઈ ૫

मनहर छंद.

કૈસેકે જગત યહુ, રચ્યો હૈ જગતગુરૂ?
મોસુ કહો પ્રથમહિ કૌન તત્વ કીનો હૈ!

પુરૂષ કિ પ્રકૃતિ કિ, મહતત્વ અહંકાર!
કિધાં ઉપજાય તમ; રજ સત્વ તીનો હે?
કિધાં વ્યોમ વાયુ તેજ આપ કે અવનિ કીન્હ!
કિધાં પંચ વિષય પસાર કરિ કીનો હે?
કિધાં દશ ઇંદ્રી કિધો, અંતઃકરણ કીન્હ?
સુંદર કહત કિધો. સકલ વિહીનો હે. ૬

उत्तर.

બ્રહ્મતે પુરૂષ અરૂ, પ્રકૃતિ પ્રગટ ભઈ,
પ્રકૃતિતે મહતત્વ, પુનિ સત્વ રજ તમ,
અહંકારહુંતે તીન, ગુન સત્વ રજ તમ,
તમહુતે મહાભુત. વિષય પસાર હે;
રજહુતેં ઇંદ્રા દશ, પૃથક પૃથક ભઇ.
સત્વહુતેં મન આદિ. દેવતા વિચાર હે;
એસે અનુક્રમ કરિ. શિષ્યસું કહત ગુરૂ;
સુંદર સકલ યહ, મિથ્યા ભ્રમ જાર હે. ૭

प्रश्न

મરા રૂપ ભુમિ હે કિ? મેરો રૂપ આપ હે કિ!
મેરો રૂપ તેજ હે કિ? મેરો રૂપ પોન હે?
મેરો રૂપ વ્યોમ હે કિ? મેરો રૂપ ઇંદ્રિ દશ!
અંતઃકરણત હેં કિ? બેહો હે કિ ગોન હે?
મેરો રૂપ ત્રિગુન કિ? અહંકાર મહતત્વ?
પ્રકૃતિ પુરૂષ કિધાં? બોલે હે કિ મોન હે?
મેરો રૂપ સ્થુલ હે કિ? સુક્ષમ હે મેરો રૂપ!
સુંદર પૂછત ગુરૂ, મેરો રૂપ કોન હે? ૮

उत्तर.

તું તો કછુ ભુમિ નાંહિ, અપ તેજ વાયુ નાંહિ,
વ્યોમ પંચ વિષે નાંહિ. સોં તો ભ્રમ કુપ હે;
તું તો કછુ ઇંદ્રિય રૂ, અંતહકરણ નાંહિ,
તીન ગુણ તું તો નાંહિ, તું તો છાંહિ ધુપ હે;
તું તો અહંકાર નાંહિ, પુનિ મહતત્વ નાંહિ,
પ્રકૃતિ પુરૂષ નાંહિ, તું તો સ્વઅનુપ હે;

સુંદર વિચાર ઐસે, શિષ્યસુ કહત ગુરૂ,
નાંહિ નાહિ કહત રહૈ સો તેરો રૂપ હૈ.
તેરો તો સ્વરૂપ હૈ, અનુપ ચિદાનંદ ઘન,
દેહ તો મલીન જડ, યા વિવેક કીજીયે;
તું તો નિહસંગ નિરાકાર અવિનાશી અજ,
દેહ તો વિનાશવંત, તાહિ નહિ ધીજીયે;
તું તો ષટ ઉરમી રહિત સદા એક રસ,
દેહ કે વિકાર સબ, દેહ શિર કીજીયે;
સુંદર કહત યું વિચારી; આપૂ ભિન્ન જાનિ,
પરકી ઉપાધી કહા, આપ ઐચિ લીજીયે ? ૧૦
દેહહી નરકરૂં; દુઃખકો ન વાર પાર,
દેહહી હૈ સ્વર્ગરૂપ, ઝૂઠો સુખ માન્યો હૈ;
દેહહીકું બંધ મોક્ષ. દેહ અપરોક્ષ પ્રોક્ષ,
દેહહીકે ક્રિયા કર્મ શુભાશુભ ઠાન્યો હૈ;
દેહહીમે ઔર દેહ. સુખી હૈ વિલાસ કરૈ,
તાહિકું સમઝે બિના, આતમા બખાન્યો હૈ;
દોઉ દેહ તે અલિપ્ત. દોઉકો પ્રકાશક હૈ,
સુંદર ચૈતન્ય રૂપ ન્યારો કરિ જાન્યો હૈ, ૧૧
દેહ હલે દેહ ચલે દેહહીશું દેહ મિલે,
દેહ ખાઈ દેહ પીવે. દેહહીશું ભરત હૈ;
દેહહી હિમાલે ગલે દેહહી પાવક જલે,
દેહ રણમાંહિ ઝુઝે, દેહહી પરત હૈ;
દેહહીઅનેક કર્મ. કરત વિવિધ ભાંતિ.
ચમકકી મત્તાપાઈ. લોહ જ્યુ ફિરત હૈ;
આતમા ચૈતન્ય રૂપ. વ્યાપક સાક્ષી અનુપ,
સુંદર કહત સો તો જન્મે ન મરત હૈ. ૧૨

प्रश्नोत्तर.

દેહ યહ કિનકો હૈ! દેહ પંચ ભુતનકો,
પંચભુત કોનતેં હૈ! તામસા હંકારતેં;
અહંકાર કોનતે હૈ? જાસું મહતત્વ કહેં,
મહતત્વ કોનતે હૈ? પ્રકૃતિ મંઝારતે;
પ્રકૃતિ સોકોનતેં હૈ! પુરૂષ હૈજાકો નામ,

પુરૂશ સો કૌનતે હૈ બ્રહ્મ નિરાધારતે;
બ્રહ્મ અબ જાન્યો હમ, જાન્યો હૈ તો નિશ્ચૈ કર.
નિશ્ચૈ હમ કિયૌ હૈ તો ચુપ મુખ દ્વારતે ૧૩

पूर्ववत.

એક ઘટમાંહિતો, સુગંધ જલ ભરિ રાખ્યો,
એક ઘટમાંહિતો દુર્ગંધ જલ ભરયો હૈ;
એક ઘટમાંહિ પુનિ, ગંગોદક રાખ્યો આનિ,
એક ઘટમાંહિ આનિ, મદિરાહુ કરયો હૈ;
એકએતેલ, એકમાંહિ લગુ નીત,
સબહુમેં સવિતાકો, પ્રતિબિંબ પરયો હૈ;
તૈસેહ સુંદર ઊંચ, નીચ મધ્ય એક બ્રહ્મ.
દેહ કો દેખી ભિન્ન ભિન્ન નામ ધરયો હૈ. ૧૪
ભુમિ ર અપ અપહુકે પરે પાવક હૈ,
પાવકકે પરે પુનિ, વા બહુત હૈ,
વાયુ પરે વ્યોમ વ્યોમહુકે પરે ઇંદ્રિ દશ,
ઇંદ્રિનકે પરે અંત:કરણ રહત હૈ;
અંત:કરણ પર, તીનો ગુણ અંકાર,
અહંકાર પર મહતત્વકું લહુત હૈ;
મહત પરે મૂલ, માયા માયા પર બ્રહ્મ.
તાહિતે પરાતપર, સુંદર કહત હૈ. ૧૫
ભુમિતો વિલીન ગંધ, ગંધ તો વિલીન આપ,
અપહુ વિલીન રસ, રસ તેજ ખાત હૈ;
તેજ રૂપ રૂપ વાયુ, વાયુહી સુ પર્સ લીન,
સો પરસ વ્યોમ શબ્દ, તમહી બિલાત હૈ
ઇંદ્રીદશ રજ મન, દેતા વિલીન સત્વ,
તીન ગુણ અહં મહતત્વ ગલિજાત હૈ;
મહતત્વ પ્રકતિ રૂ, પ્રકૃતિ પુરૂશ લીન,
સુંદર પુરૂશ જાઈ બ્રહ્મમેં સમાત હૈ. ૧૬
આતમા અચલ શુધ, એકરસ રહૈ સદા,
દેહ વ્યવહારનમે, દેહહીસો જાનિયે:
જેસે શશિ મંડલ અભંગ નહિ ભંગ હોઈ,
કલા આવૈ જાઈ ઘટ બઢસો બખાનિયે;

જૈસે દ્રુમ સ્થિર નદીહૂકે તટ દેખિયત,
નદીકે પ્રવાહુમાંહિ, ચલતસો માનિયે;
તૈસે આતમા અનંત, દેહસો પ્રકાશ કરે,
સુંદર કહત યું વિચારી ભ્રમ ભાનિયે. ૧૭
આતમા શરીર દોઉ, એક મેક દેખિયત,
જબલગ અંતઃકરણમેં અજ્ઞાન હૈ;
જૈસે અંધિયારો રૈન, ઘરમેં અંધેરો હોઈ,
આંખિનકો તેજ જ્યુંકો, ત્યુંહિ વિદ્દમાન હૈ;
યદ્યાપિ અંધેરેમાંહિ નૈનકું ન સૂઝૈ કછુ,
તદપિ અંધેરે સું અલેપ સો બખાન હૈ;
સુંદર કહત તો લોં, એક મેક જાનિયત,
જો લોં નહિ પ્રગટ પ્રકાશ જ્ઞાન ભાન હૈ. ૧૮
દેહ જડ દેવલમેં, આતમ ચેતન દેવ,
યાહિકું સમુઝિ કરી, યાસું મન લાઇયે;
દેવલકું બિનસત, બેર ન લાગૈ કછુ,
દેવ તોવ અભગ સદા દેવલમા પાઇયે;
દેવકી શક્તિ કરી, દેવલકી પૂજા હોત,
ભોજન વિવિધ ભાંતિ, ભોગહૂ લગાઈયે;
દેવલતેં ન્યારો દેવ, દેવલમેં દેખિયત,
સુંદર વિરાજમાન, ઔર કહાં જાઈયે: ૧૯
પ્રીતિસી ન પાતી કોઉ, પ્રેમસે ન ફુલ ઔર,
ચિત્તસો ન ચંદન, સનેહસો ન સેહરા;
હૃદેસો ન આસન, સહજસો ન સિંહાસન,
ભાવસી ન સૈજ ઔર, શૂન્યસો ન ગેહરા;
શીલસો ન સ્નાન અરૂ. ધ્યાનસો ન ધૂપ ઔર,
જ્ઞાનસો ન દીપક, અજ્ઞાન તમકે હરા;
મનસી ન માલા કોઉ, સોહં સો ન જાપ ઔર,
આતમાસો દેવ નાંહિ, દેહસો ન દેહરા. ૨૦
શ્વાસોશ્વાસ રાતિ દીન, સોહં સોહં હોય જાય,
યાહિ માલા વાર વાર, દ્રઢકે ધરતુ હૈ;
દેહ પરે ઈંદ્રિ પરે, અંતહકરણ પરે,
એકહી અખંડ જાપ, તાપકું હરતુ હૈ;

કાષ્ટકી રૂદ્રાક્ષકી રૂ, સૂતહૂકી માલા ઓરૂ,
ઈનકે ફિરાય,કછુ, કારજ સરતુ હૈ!
સુંદર કહત તાતેં, આતમા ચૈતન્યરૂપ,
આપકો ભજન સો તો, આપહી કરતુ હૈ. ૨૧
ક્ષીર નીર મિલે દોઉ, એકઠેહી હોઈ રહે,
નીર જૈસે છાંડિ હંસ, ક્ષીરકું ગહતુ હૈ;
કંચનમે ઓર ધાતુ. મિલિ કરિ બાન પરયો,
સુધ કરિ કંચન, સુનાર જ્યું લહતુ હૈ;
પાવકહુ દાર દગ્ધ, દારહુસો હોઈ રહ્યો.
મથિ કરિ કઢે વહ, દારકું દહતુ હૈ;
તૈસેહી સુંદર મિલ્યો, આતમા અનાતમા જૂ,
ભિન્ન ભિન્ન કરે સો તો, સાખ્યહી કહતુ હૈ. ૨૨
અન્નમય કોશ સો તો, પિંડ હૈ પ્રગટ યહ,
પ્રાણમય કોશ પંચવાયુહી બખાનિયે;
મનોમય કોશપંચ, કર્મ ઇંદ્રિ પ્રસિદ્ધ,
પંચ જ્ઞાન ઈંદ્રિય, વિજ્ઞાનમય જાનિયે;
જાગ્રત સ્વપન વિષે, કહીયે ચત્વાર કોશ,
સુષપતિમાંહિ કોશ, આનંદમૈ માનિયે;
પંચકોશ આતમાકે, જીવ નામ કહિયત,
સુંદર શંકર ભાષ્ય, સાખ્ય યે બખાનિયે. ૨૩
જાગ્રત અવસ્થા જૈસે, સદનમેં બૈઠિયત,
તહાં કછું હોઈ તાંહિ, ભલી ભાંતિ દેખિયે;
સુપન અવસ્થા જૈસે, દેહુરીમેં બૈઠે જાઈ,
રહે જોઈ વહાં તાકી, વસ્તુ સબ લેખિયે;
સુસુપતિ ભોયરેમે, બૈઠતે ન સુઝ પરે.
વહાં અધંધાર તહાં, કછૂહી ન પેખિયે;
વ્યોમ અનુસ્યૂત ઘર, દેહરે ભોંહરેમાંહિ,
સુંદર સાક્ષી સ્વરૂપ, તુરિયા વિશેષિયે. ૨૪
જાગ્રત કે વિષે જીવ, નૈનનમે દેખિયત,
વિવિધ વ્યોહાર સબ, ઇંદ્રિનિ ગહતુ હૈ;
સુપનેહુમાહિ પુનિ. વૈસેહી વ્યોહાર હોત,
નૈનનતે આઇ કરિ, કંઠમે રહતુ હૈ.

સુસુપતિ -હ્રદૈમેં, વિલીન હોઇ જાત સબ,
જાગ્રત સુપનકોતો, સુધિ ન લહતુ હૈ;
તીનહૂ અવસ્થાકુંહી, સાક્ષી જબ જાને આપ,
તુરિયા સ્વરૂપ, યાહ, સુંદર કહતુ હૈ. ૨૫

इंदव छंद.

ભૂમિતે સૂક્ષમ આપકું જાનહુ, આપતે સુક્ષમ તેજકો અંગા;
તેજતે સૂક્ષમ વાયુ વહૈ નિત, વાયુવ સૂક્ષમ વ્યોમ ઉતંગા:
વ્યોમતે સૂક્ષમ હૈ ગુણ તીન તિન્હુતે આહં મહતત્વ પ્રસંગા;
તાહિતે સુક્ષમ મૂલ પ્રકૃતિ જુ, મૂલતે સુંદર બ્રહ્મ અભંગા. ૨૬
બ્રહ્મ નિરંતર વ્યાપક અગ્નિ, અરૂપ અખંડિત હૈ સબમાંહી;
ઇશ્વર પાવક રાશિ પ્રચંડ જુ, સંગ ઉપાધિ લિયે બરતાંહી;
જીવ અનંત મશાલચિરાગસુ, દીપ પતંગ અનેક દિખાંહી;
સુંદર દ્વૈત ઉપાધિ મિટૈ જબ, ઇશ્વરજી જુદે કછું નાંહી. ૨૭
જ્યું નર પાવક લોહ તપાવત, પાવક લોહ મિલે સુ દિખાંહિ;
ચોટ અનેક પરૈ ઘનકી શિર, લોહ બધે કછુ પાવક નાંહી:
પાવક લીન ભયો અપને ઘર, શીતલ લોહ ભયો તબ તાંહી;
જ્યું યહ આતમ દેહ નિરંતર, સુંદર ભિન્ન રહે મીલી માંહી.૨૮
આતમ ચેતન શુદ્ધ નિરંતર, ભીન્ન રહૈ કહુ લાપ્ર ન હોઇ.
હૈ જડ ચેતન અંતહકરણ જુ શુદ્ધ અશુદ્ધ લિયે ગુન દોઇ;
દેહ અશુદ્ધ મલીન મહા જડ, હાલિ ન ચાલિ શકે પુનિ હોઇ;
સુંદર તીન વિભાગ કિયે બિન, ભુલિ પરૈ ભ્રમતે સબ કોઇ. ૨૯

सवैया (इकतीस मात्रक.)

બ્રહ્મ અરૂપ અરૂપી પાવક, વ્યાપક જુગલ ન દીસત રંગ;
દેહ દારતે પ્રગટ દેખિયત, અંતઃકરણ અગ્નિ દ્રય અંગ;
તેજ પ્રકાશ કલ્પના તીં લગિ, જીં લગિ રહૈ ઉપાધિ પ્રસંગ;
જાહકે તહાં લીન પુનિહોઇ, સુંદર દોઇ સદા અભંગ. ૩૦
દેહ સરાવ તેલ પુનિ મારૂત, બાતિ અંતઃકરણ વિચાર;
પ્રગટ જ્યોતિ યહ ચેતન દસૈ, જાતે ભયો સકલ ઉજીયાર;
વ્યાપક અગ્નિ મથન કરિ જોએ, દીપક બહુત ભાંતિ વિસ્તાર;
સુંદર અદભુત રચના તેરી, તુંહી એક અનેક પ્રકાર. ૩૧
તિલમે તેલ દૂધમેં ઘૃત હે, દારમાંહિ પાવક પહિચાન;
પુષ્પમાંહિ જ્યું પ્રગટ વાસના, ઇખમાંહિ રસ કહત બખાન;

યોસતિમાંહિ અફીમ નિરંતર, વનસ્પતીમે શહદ પ્રમાન;
સુંદર ભિન્ન મિલ્યો પુનિ દીસત, દેહમાંહિ યું આતમ જાન. ૩૨

सवैया (बतीस मात्रक.)

જાગ્રત સ્વપ્ન સુશુપ્તિ તીનું અંત:કરણ અવસ્થા પાવે;
પ્રાણ ચલે જાગ્રત અરૂ સ્વપ્ન. સુશુપ્તિમેં કછુ વે ન રહાવે;
પ્રાણ ગયેતેં રહે ન કોઉ, સકલ દેખતે થાટ વિલાવે;
સુંદર આતમ તત્વ નિરંતર, સો તો કિતહુ જાય ન આવે. ૩૩

सवैया (इकतीस मात्रक.)

પંચદેહ તત્વ સ્થુલ કુંભમેં, સુક્ષમ લીંગ ભર્યો જ્યું તોય
હાં જીવ આભાસ જાનુ ઉત. બ્રહ્મ ઇંદુ પ્રતિબિંબ જુ હોય;
ઘટ ફુટે જલ ગયો વિલય વ્હૈ, અંત:કરણ કહે નહિ કોય;
તબ પ્રતિબિંબ મિલે શશિહીં મહિ, સુંદર જીવ બ્રહ્મમય હોય. ૩૪

मनहर छंद.

જૈસે વ્યોમ કુંભકે, બાહિર અરૂ ભીતર હે,
કોઉ નર કુંભકું, હજાર કોશ લે ગયો;
જ્યુંહી વ્યોમ ઈહાં. ત્યુંહી ઉહાં પુનિ હે અખંડ,
ઈહાં ન વિછોહ ન, ઉહાં મિલાપકે ભયો;
કુંભ તો નયો પુરાનો, હોઈકે બિનશિ જાઈ,
વ્યોમ તો ન વ્હે પુરાનો, ન તો કછુ વ્હે નયો;
તૈસેહી સુંદર દેહ, આવે રહે નાશ હોઈ,
આતમા અચલ, અવિનાશી હે અનામયો. ૩૫
દેહકે સંયોગહીતેં, શીત લગે ધામ લગે,
દેહકે સંયોગહીતેં, શુધા તૃષા પાનકું;
દેહકે સંયોગહીતેં, કટુક મધુર સ્વાદ,
દેહકે સંયોગ કહે, ખાટો ખારો લોનકું;
દેહકે સંયોગ કહે, મુખતેં અનેક બાત,
દેહકે સંયોગહી, પકરી રહે મોનકું;
સુંદર દેહકે યોગ, દુ:ખ માને સુખ માને,
દેહકો સંયોગ ગયે, દુ:ખ સુખ કૌનકું! ૩૬
આપકી પ્રસંશા સુની, આપહી ખુશાલ હોઈ,
આપહીકી નિંદા સુનિ, આપ મુરઝાઇ હૈ;

આપહીકું સુખ માનિ આપ સુખ પાવત હૈ,
આપહીકું દુઃખ માનિ. આપ દુઃખ પાઇ હૈ;
આપહીકી રક્ષા કરૈ, આપહીકો ઘાત કરૈ,
આપુહી હત્યારો હોઈ. ગંગા જાઇ નાઇ હૈ;
સૂંદર કહત ઐસે દેહહીકું આપ માનિ,
નિજ રૂપ ભુલિકે કરત હાઈ હાઇ હૈ. ૩૭
ઇતિ સાંખ્ય જ્ઞાનકો અંગ સંપૂર્ણ. ૨૩

अथ अपने भावको अंग २४

इंदव छंद.

એકુહિ આપનુ ભાવ જહાં તહ, બુધિકે યોગતે વિભ્રમ ભાસૈ;
જો યહ ક્રૂર તું ક્રૂર વહિ પુનિ, યાકે ખસેતે ઉહાં પુનિ ખાસૈ;
જો યહ સાધુ તુ સાધુ વહૈ પુનિ, યાકે હસેતે ઉહાં પુનિત હાસૈ;
જૈસાહી આપ કરૈ મુખ સુંદર, તૈસેહિ દર્પણમાંહિ પ્રકાસૈ, ૧

मनहर छंद.

જૈસે શ્વાન કાચકે, સદન મધ્યવ દેખિ ઔર,
ભુકી ભુકી મરત, કરત અભિમાન જુ,
જૈસે ગજ ફટિક શિલાશું લરિ તોરે દંત,
જૈસે સિંહ કૂપમાંહિ, ઉઝક ભુલાન જુ;
જૈસે કોઉ ફેરી ખાત, ફિરત સુ દેખે જગ,
તૈસેહી સુંદર સબ. તેરોહી અજ્ઞાન જુ;
અપનોહી ભ્રમ સો તો દૂસરો દિખાઈ દેત.
આપકું વિચાર કોઉ. દૂસરો ન આન જુ. ૨
નીચ ઉંચ ભલો બુરો. સજ્જન દુર્જન પુનિ,
પંડીત મૂરખ શત્રુ, મિત્ર રંક રાવ હૈ;
માન અપમાન પુણ્ય, પાપ સુખ દુઃખ સોઉ;
સ્વરગ નરગ બંધ, મોક્ષહુકો ચાવ હૈ;
દેવતા અસુર ભુત, પ્રેત કીટ કુંજરહુ,
પશુ અરૂ પંછી શ્વાન. સૂકર બિલાવ હૈ;
સુંદર કહત યહ, એકહી અનેક રૂપ,
જોઈ કછુ દેખિયે સો, અપનોહી ભાવ હૈ.

યાહીકે જાગત કામ, યાહીકે જાગત ક્રોધ,
યાહીકે જાગત લોભ, યેહી મોહ માતા હૈ;
યાહીકો તો યાહી બૈરી, યાહી તો યાહી મિત્ર,
યાકું યાહી સુખ દેત, યાઉ દુઃખ દાતા હૈ;
યાહી બ્રહ્મા યાહી રૂદ્ર, યાહીં વિષ્ણું દેખિયત,
યાહી દેવ દૈત યક્ષ, સકલ સંઘાતા હૈ;
યાહીકો પ્રભાવ સો તો, યાહીકું દિખાઈ દેત,
સુંદર કહત યેહી, આતમા વિખ્યાત હૈ. ૪

યાહીકો તો ભાવ યાકું, શંક કોપજાવત હૈ,
યાહીકો તો ભાવ યાહી, નિઃશંક કરતુ હૈ;
યાહીકો તો ભાવ યાકું ભુત પ્રેત હોઈ લગે,
યાહીકો તો ભાવ યાકી, કુમતી હરતુ હૈ;
યાહીકો તો ભાવ યાહી, વાયુકો બધુરા કરે,
યાહીકો તો ભાવ યાહી, થિરકે ધરતુ હૈ;
યાહીકો તો ભાવ યાકું ધારમેં બહાઈ દેત,
સુંદર યાહીકો ભાવ, યાહી લે તરતુ હૈ! ૫

આપહી કો ભાવ સો તો, આપકું પ્રગટ હોત,
આપહી આરોપ કરિ, આપ મન લાયો હૈ;
દેવી અન્ય દેવ કોઉ, ભાવકું ઉપાસે તાંહી,
કહે મેં તો પુત્ર ધન, મેનાહીતેં પાયો હૈ;
જૈસે શ્વાન હાડકું ચબોરો કરી માને મોદ,
આપહીકો મુખ ફોરિ, લોહુ ચાટિ ખાયો હૈ;
તૈસેહી સુંદર યહ, આપુહિ ચેતન આહિ,
અપને અજ્ઞાન કરિ, ઓરસું બંધાયો હૈ. ૬

ઇંદ્રવ છંદ.

નીચેતે નીચે રૂ ઉંચેતે ઉપર, આગે આગે રૂ પીછે તે પીછો;
દુરતે દુર નજીકતે નેરેહુ, આડેતે આડોહિ તીછેતે તીછો;
બાહિર ભીતર ભીતર બાહિ, જ્યું કોઉ જાનત ત્યું કર ઈછો;
જૈસેહિ આપનો ભાવ હે સુંદર, તૈસેહિ હૈ દગ ખોલિકે પ્રીછો. ૭
આપને ભાવતે સુરસો દીસત, આપને ભાવતે ચંદ્રસો ભાસૈ;
આપને ભાવતે તારે અનંત જુ, આપને ભાવતે વીજ ચકાસૈ;
આપને ભાવતે નુર હૈ તેજ હે, આપને ભાવતે જ્યોતિ પ્રકાસૈ;

તસૈંહિ તાહિ દિખાવત સુંદર, જૈસોહિ હોત હે જાહિકો આશ ૮
આપને ભાલતે સેવક સાહિબ, આપને ભાવ સબૈ કોઉ ધ્યાવૈં;
આપને ભાવતે દુષ્ટ સંહારન, આપને ભાવતે બાહિર આવૈં;
જૈસોહિ આપનો ભાવ હે સુંદર, તાહિકુ તૈસોહિ હોત દિખાવૈ.૯
આપને ભાવતે દૂર બતાવત, આપને ભાવ નિજીક બખાન્યો;
આપને ભાવતે દુધ પિવાવત, આપને ભાવતે વીઠલ જાન્યો;
આપને ભાવતે ચારિ ભુજા પુનિ, આપને ભાવતે સિંહુસો માન્યો;
સુંદર આપને ભાવકો કારણ, આપહિ પૂરણ બ્રહ્મ પિછાન્યો.૧૦
આપને ભાવતે હોઇ ઉદાસ જુ, આપને ભાવતે પ્રેમસૂ રોવૈં;
આપને ભાવ મિટ્યો પુનિ જાનત, આપને ભાવતે અંતર જોવૈં;
આપને ભાવ રહે નિત જાગ્રત, આપને ભાવ સમાધિમેં સોવૈં;
સુંદર જૈસોહિ ભાવ હૈં આપનો, તૈસોહિ આપ તહા તહ હોવૈ.૧૧
આપને ભાવતે ભૂલિ પર્યો ભ્રમ, દેહ સ્વરૂપ ભયો અભિમાની;
આપને ભાવતે ચંચલતા અતિ. આપને ભાવતે બુદ્ધિ થિરાની;
આપને ભાવતે આપ વિસારત, આપને ભાવને આતમ-જ્ઞાની;
સુંદર જૈસોહિ ભાવ હે આપનો, તૈસોહિ હોઇ ગયો યહ પ્રાની.૧૨

ઇતિ અપને ભાવકો અંગ સંપુર્ણ. ૨૪

अथ जगत मिथ्याको अंग. २५

मनहर छंद.

કિયો ન વિચાર કછુ, ભનક પરી હૈ કાન;
ધારિ આઇ સુનિ કરિ, ડરિ વિષ ખાયો હૈ;
જૈસે કોઈ અનછતો, ઐસેહો બુઝાઈયત;
વાર વીત ગઈ પર, કોઉ નાહી આયો હૈ;
વેદહુ વરનિકે જગત તરૂ ઠાઢો કિયો,
અંત પુનિ વેદ જર, મૂલતે ઉડાયો હૈ;
તૈસેહી સુંદર યાકો, કોઈ એક પાવે ભેદ;
જગતકો નામ સુનિ, જગત ભુલાયો હૈ;
ઐસોહી અજ્ઞાન કોઇ, આયકે પ્રગટ ભયો;
દિવ્ય દષ્ટિ દૂર ગઇ, દેખૈ ચામ દષ્ટિકું;
જૈસે એક આરસી, સદાહી હાથમાંહી રહે;

સુમુખ ન દેખૈ ફેર ફેર દેખૈ પ્રષ્ટિકું;
જૈસે એક વ્યોમ પુનિ, વાદરમુ છાઈ રહ્યો;
વ્યોમ નહિ દેખત દેખત, બહુ વૃષ્ટિકું;
તૈસે એક બ્રહ્મહી, વિરાજમાન સુંદર હૈ;
બ્રહ્મકું ન દેખૈ તેતો સબ સૃષ્ટિકું. ૨

અનછતો જગત, અજ્ઞાનને પ્રગટ ભયો;
જૈસે કોઇ બાલક, વેતાલ દેખિ ડરયો હૈ;
જૈસે કોઇ સ્વપનેમે, દાબ્યો હૈ ઓથારે આઇ;
મુખતે ન આવૈ બોલ, ઐસો દુઃખ પરયો હૈ;
જૈસે અંધારી રૈન, જેવરી ન જાને તાંહિ;
અપહિતે સાપ માનિ, ભય અતિ કર્યો હૈ;
તૈસેહિ સુંદર એક, જ્ઞાનકે પ્રકાશ બિનુ;
આપ દુઃખ પાય આય, આપ પચિ મરયો હૈ. ૩

મૃત્તિકા સમાઈ રહી, ભાંજનકે રૂપમાંહિ;
મૃત્તિકાકો નામ મિટિ, ભાજનહિ ગહ્યો હૈ;
કનક સમાઈ જ્યુંહી, હોઇ રહ્યા આભૂષન;
કનક કહે ન કોઈ, આભૂષન કહ્યો હૈ;
બીજહૂ સમાઈ કરિ, વૃક્ષ હોઈ રહ્યો પુનિ;
વૃક્ષઉકું દેખિયત, બીજ નહી લહ્યો હૈ;
સુંદર કહત યહ, યુંહી કરિ જાન્યો સબ;
બ્રહ્મહી જગત હોઈ, બ્રહ્મ દૂરિ રહ્યો હૈ. ૪

કહત હૈ દેહમાંહિ, જીવ આઇ મિલિ રહયો;
કહાં દેહ કહાં જીવ? વ્રથા ચૂક પરયો હૈ;
બૂડવેકે ડરતે, તરનકો ઉપાવ કરૈ;
ઐસે નહિ જાને યહ, મૃગજલ ભરયા હૈ;
જેમરીકો સાપ માનિ, સીપવિષે રૂપો જાની;
ઔરકો ઔરહિ દેખિ, યુંહી ભ્રમ કરયો હૈ;
સુંદર કહત યહ, એકહી અખંડ બ્રહ્મ;
તાહિકું પલટિકે, જગત નામ ધરયો હૈ. ૫

ઇતિ જગત મિથ્યાકો અંગ સંપૂર્ણ, ૨૫

अथ अद्वैतज्ञानको अंग. २६

इंदव छंद प्रश्नोत्तर.

હો તુમ કૌન. હુ બ્રહ્મ અખંડિત; દેહુમે કયુ નહી. દેહકે નેરે,
બોલત કૈસે. કહું નહી બોલત, જાનિગે કૈસે અજ્ઞાન હૈ તેરે;
દુર કરૌ ભ્રમ નિશ્ચય ધારિકે હૌ ગુરૂ દેવ કહુ નિત ટેરે,
હૌ તુમ ઐસે, તું હું પુનિ ઐસેહી હોઇ નહિ નહિ દેતહી મેરે. ૧

बोधोक्ति.

હું કછુ ઔર કિ તું કછુ ઔરકિ, યે કછુ ઔર કિ સો કછુ ઔર
હું અરૂ તું યહુ હૈ કછુ સો પુનિ. બુદ્ધિ વિલાસ ભયો ઝક ઝૌરે
હું નહિ તું નહિહૈ કછુ સો નહિ, બુઝ વિના જિતહી તિત દૌરે;
હું પુનિ તું પૂનિ હૈ કછુ સો પૂનિ સુંદર વ્યાપિ રહ્યા સબ ઠૌરે;૨
ઉત્તમ મધ્યમ ઔર શુભા શુભ ભેદ ભેદ જહાં લગ જો હૈ;
દીસત ભિન્ન તવો અરૂ દર્પણ વસ્તુ વિચારત એકહિ લો હૈ;
જો સુનિએ અરૂ દ્રષ્ટી પરે કછું વા બિન ઔર કહુ અબકો હૈ
શુંદર શુંદર વ્યાપી રહ્યા સબ શુંદરમે પુનિ સુંદર સો હૈ ૩
જયુ વન એક અનેક ભયે દ્રુમ નામ અનંતનિ જાતિહુ ન્યારી
વાપિ તડાગ રૂ કુપ નદી સબ હૈ જલ એક સુ દેખુ નિહારી;
પાવક એક પ્રકાશ બહુ વિધિ, દીપ ચિરાગ મશાલહુ બારી;
શુંદર બ્રહ્મ વિલાસ અખડિત ભેદ અભેદક બુધિ સુ ટારી. ૪
એક શરીરમે અંગ ભયે બહુ, એક ધરાપર ધામ અનેકા.
એક શિલા મહિ કોર કિયે સબ, ચિત્ર બનાઈ ધરે ઈક ઠેકા;
એક સમુદ્ર તરંગ અનેકહુ કૈસે જુ કીજીય ભિન વિવેકા;
દેત કછુ નહિ દેખીય શુંદર બ્રહ્મ અખંડિત એકકો એકા ૫
જયુ ચ્રતિકા ઘટ નિર તરંગહી. તેજ મસાલ કિયે જુ બહુતા;
વાય બધુરનિ ગાંઠ પરિ બહુ વાદલ વ્યોમ સુ વ્યોમ જુ ભુતા;
બ્રક્ષ સુ બીજહિ બીજ સુ બ્રક્ષહિ પુત સુ બાપહિ બાપસુ પુતા
વસ્તુ વિચારત એકહિ શુંદર તાન રૂ વાન તુ દેખિય સુતા ૬
ભુમિહુ ચેતન આપહુ ચેતન, તેજહુ ચેતન હૈ જુ પ્રચંડા,
વાયુહિ ચેતન વ્યોમહુ ચેતન. શબ્દહુ ચેતન પિંડ બ્રહ્મંડા,
હૈ મન ચેતન બુધિહુ ચેતન, ચિત્તહુ ચેતન આહિ ઉડંડા;
જો કછુ નામ ધરે સુહિ ચેતન. ચેતન સુંદર બ્રહ્મ અખંડા. ૭

એક અખંડિત બ્રહ્મ વિરાજત નામ જુદો કરી વિશ્વ કહાવે;
એકહિ ગ્રંથ પુરાણ બખાનત, એકહિ દત્ત વસિષ્ટ સુનાવે:
એકહિ અરજુન ઉધવસું કહિ, કૃષ્ણ કૃપા કરિકે સમુઝાવે;
સુંદર હૈ બ્રુ મતિ અનહુ; એકહિ વ્યાપક વેદ બતાવે. ૮

इंदव छंद प्रश्नोत्तर.

શિષ્ય પૂછે ગુરુ દેવ, ગુરુ કહે પુછ શિશ
મેરે એક સંશય હે કયું ન પુછે અબહિ?
તુમ કહો એક બ્રહ્મ, અજહું મૈ કહું એક;
એકતા અનેકતાકો, યાહ ભ્રમ સબહીં;
ભ્રમ યાહ કોનકું હે ? ભ્રમહિકું ભ્રમ ભયો,
ભ્રમહિકું ભ્રમ કૈસે! તું ન જાને કબહિ;
કૈસે કરિ જાનું પ્રભુ? ગુરુ કેહે નિશ્ચે ધરિ,
નિશ્ચે એસે જાન્યો અબ, એક બ્રહ્મ તબહિ. ૯

बोधोक्ति.

બ્રહ્મ હે કોરદો કોર. દુસરો ન કોઉ ઓર,
વસ્તુકો વિચાર કિયે વસ્તુ પહિચાનિયે;
પંચ તત્વ તીન ગુણ વિસ્તરે વિવિધ ભાંતિ,
નામ રૂપ જહાં લગિ, મિથ્યા માયા માનિયે;
શેષનાગ આદિ દેકે, વૈકુંઠ ગોલોક પુનિ,
વચન વિલાસ સબ, ભેદ ભ્રમ ભાનિયે;
નતો કછુ ઉરજયો ન સુરજયો કહુ સો કૌન!
સુંદર સકલ યહ, ઉહાવાહો જાનિયે
પ્રથમહિ દેહમેત, બાહિરકું ચુકિ પરયો,
ઈંદ્રીય વ્યાપાર સુખ સત્ય કરિ જાન્યો હે,
કોઉક સંયોગ પાઇ, સદગુરુશું ભેટ ભઇ,
ઉન ઉપદેશ દેકે. ભીતરકું આન્યો હે.
ભીતરકે આવતહિ, બુધિકો પ્રકાશ ભયો,
કૌન દેહ કૌન મૈ જગત કિન માન્યો હે?
સુંદર વિચારત યું. ઉપજે અદ્વૈત જ્ઞાન;
આપકું અખંડ બ્રહ્મ, એક પહિચાન્યો હે ૧૫

हंसाल छंद.

સકલ સંસાર વિસ્તાર કરિ વરણિયો, સ્વર્ગ પાતાળ મૃત બ્રહ્મહી હૈ;
એકતેં ગિનતહી ગિનિય જાસૌ લગિ ફેરિ કરિ એકકો એકહી હૈ:
યે નહી યે નહી રહે અવશેષ સો, અંતહી વેદને યું કહી હૈ
કહત સુંદર સાહી અપનપો જાનુ, જબ આપને આપમેં આપહી હૈ ૧૨
એક તું દોય તું તીન તું ચાર તું. પાંચ તું તત્વતે જગત કીયો;
નામ અરૂ રૂપ બહે બહુત વિધિવિસ્તરયો, તુમ બિના ઔરકો નાહીબીયો,
રાવ તું રંક તું દાન તું દાનિ તું, દોઈ કરિ મેલતેં લોચ દીયા;
સકલહી એહ તુમમાંહી ઉપજે ખપે કહત સુંદર બડો વિપુલ હીયો ૧૩

मनहर छंद.

તોહિમેં જગત યહ. તુંહિ હે જગતમાંહિ.
ભુમિહીતેં ભાજન અનેક વિધિ નામ રૂપ,
ભાજન વિચારિ દેખે. ઉહે એક હે મહી;
જલતે તરંગ ફેન. બુદબુદા અનેક ભાંતિ,
સોઉ તો વિચારે એક વહે જલ હૈ સાહી;
જેતે મહાપુરૂષ હૈ, સબકો સિદ્ધાંત એન,
સુંદર અખિલ બ્રહ્મ, અંત વેદ યે કહી. ૧૪
જૈસે ઈખ રસકી મિઠાઇ ભાંતિ ભાંતિ ભઈ,
ફેરિ કરિ ગારે ઈક્ષરસહી લહતુ હૈ;
જૈસે ઘૃત થીજકે ડરાસો બંધિ જાત પુનિ,
ફેર પિગલેતેં વહ ઘૃતહી રહતુ હૈ;
જૈસે પાની જમીકે પાષાન હુસો દેખિયત.
સો પાષાન ફેરિ પાની, હોયકે વહતુ હૈ;
તૈસેહી સુંદર યહ જગત હૈ બ્રહ્મમય,
બ્રહ્મ સો જગતમય, વેદ સુ કહતુ હૈ, ૧૫
જૈસે કાઠ કોરી તામેં, પૂતરી બનાવ રાખી,
જો વિચારિ દેખિયે તો; ઉહૈ એક દારૂ હૈ;
જૈસે માલ સુતહુકી, મનિકાહુ સુતહીકે,
ભીતરહુ પોયો પુનિ, સુતહીકો તાર હૈ;
જૈસે એક સમુદ્રકે, જલહીકો લૌન ભયો
સોઉ તો વિચારે પુનિ, ઉહૈ જલ ખાર હૈ;

તૈસેહી સુંદર યહ, જગત સો બ્રહ્મમય,
બ્રહ્મ સો જગતમય, યાહિ નિરધાર હૈ. ૧૬
જૈસે એક લોહકે હથ્યાર નાના વિધ કિયે,
આદિ મધ્ય અંત એક; લોહહી પ્રમાનિયે;
જૈસે એક કંચનકો, ભુશાન અનેક ભયે,
આદિ મધ્ય અંત એક, કંચનતો જાનિયે;
જૈસે એક મેનકે સંવારે નર હાથી યહ
આદિ અંત મધ્ય એક, મેમહી બખાનિયે;
તૈસેહી સુંદર યહ, જગત સો બ્રહ્મમય,
બ્રહ્મ સો જગતમય, નીશ્ચૈ કરિ માનિયે. ૧૭
બ્રહ્મમેં જગત યહ, ઐસી વિધિ દેખિયત,
જૈસી વિધિ દેખિયત, ફુલરી મહીરમેં;
જૈસી વિધિ ગિલોમ દુલીચેમેં અનેક ભાંતિ,
જૈસે વિધિ દેખિયત. સૂનરોહુ ચીરમેં;
જૈસી વિધિ કાંગુરેહુ, કોટ પરિ દેખિયત;
જૈસી વિધિ દેખિયત, બુદ્દ બુદા નીરમેં;
સુંદર કહત લીક, હાથ પરી દેખિયત;
જૈસી વિધિ દેખિત, શીતલા શરીરમેં. ૧૮
બ્રહ્મ અરૂ માયા જૈસે, શિવ અરૂ શકિત પુનિ,
પુરૂશ પ્રકૃતિ દોઉ કહીકે સૂનાયે હૈ;
પતી અરૂ પતની ઇશ્વર અરૂ ઈશ્વરીહુ;
નારાયણ લક્ષમી હૈ, વચન કહાયે હૈ;
જૈસે કોઈ અર્ધનારી, નટેશ્વર રૂપ ધરૈ.
એક બીજહુતેં દોઉ. દાલી નામ પાયે હૈ;
તૈસેહી સુંદર વસ્તુ, જ્યું હૈ ત્યુંહી એક રસ,
ઉભય પ્રકાર હોઈ, આપહી દિખાયે હૈ. ૧૯

इंदव छंद.

બ્રહ્મ નિરીહ નિરામય નિર્ગુણ, નિત્ય નિરંજન ઔર ન ભાસૈ;
બ્રહ્મ અખંડિત હૈ અધ ઉરધ, બાહિર ભીતર બ્રહ્મ પ્રકાસૈ;
બ્રહ્માહિ સૂક્ષમ થુલ જહાં લગિ, બ્રહ્મહિ સાહિબ બ્રહ્મહિ દાસૈ;
સુંદર ઔર કછૂ મત જાનહુ, બ્રહ્મહિ દેખત બ્રહ્મ તમાસૈ. ૨૦

બ્રહ્મહિ માંહિ વિરાજત બ્રહ્મહિ, બ્રહ્મ વિના જનિ ઔરહિ જાનો;
બ્રહ્મહિ કુંજર કીટહુ બ્રહ્મહિ, બ્રહ્મહિ, રંક રૂ બ્રહ્મહિ રાનો;
કાલહિ બ્રહ્મ સ્વભાવહુ બ્રહ્મહિ, કર્મહુ જીવહુ બ્રહ્મ બખાનો;
સુંદર બ્રહ્મ વિના કછુ નાહિન, બ્રહ્મહિ જાની સબૈ ભ્રમ ભાનો. ૨૧
આદી હુતો સુહિ અંતહિ હૈ પુનિ, મધ્ય કહા કછુ ઔર કહાવૈ?
કારણ કારજ નામ ધરૈ, પુનિ, કારજ કારણમાંહિ સમાવૈ;
કારજ દેખિ ભયો બિચ વિભ્રમ, કારણ દેખિ વિભ્રમ વિલાવૈ;
સુંદર નિશ્ચય યે અભિ અંતર દ્વૈત ગયે ફિરિ દ્વૈત ન આવૈ. ૨૨

मनहर छंद.

દ્વૈત કરિ દેખે જબ દ્વૈતહી દિખાઈ દેત;
એક કરિ દેખે તબ, ઉહૈ એક અંગ હૈ;
સુરજકું દેખે જબ, સુરજ પ્રકાશિ રહ્યો;
કિરણકું દેખે તો, કિરણ નાના રંગ હૈ;
ભ્રમ જબ ભયો તબ, માયા ઐસો નામ ધર્યો;
ભ્રમકે ગયેતેં એક બ્રહ્મ સરવંગ હૈ;
સુંદર કહત યાકો, દષ્ટિહુકો ફેર ભયો;
બ્રહ્મ અરૂ માયાકે તો, માથે નહિ શૃગ હૈ. ૨૩
શ્રોત્ર કછુ ઔર નાંહિ, નેત્ર કછુ ઔર નાંહિ;
નાશા કછુ ઔર નાંહિ. રસના ન ઔર હૈ;
ત્વક કછુ ઔર નાંહિ, વાક કછુ ઔર નાંહિ;
હાથ કછુ ઔર નાંહિ. પાવનકી દૌર હૈ;
મન કછુ ઔર નાંહિ, બુદ્ધિ કછુ ઔર નાંહિ;
ચિત્ત કછુ ઔર નાંહિ, અહંકાર તૌર હૈ;
સુંદર કહત એક, બ્રહ્મ વિના ઔર નાંહિ;
આપહીમે આપ વ્યાપિ રહ્યો સબ ઠૌરહૈ. ૨૪

ઈતિ અદ્વૈત જ્ઞાનકો અંગ સંપૂર્ણ. ૨૬.

अथ ब्रह्म निःकलंकको अंग. २७

मनहर छंद.

એક કોઉ દાતા ગઉ, બ્રાહ્મણકું દેત દાન;
એક કોઉ દયા હિન, મારત નિશંક હૈ;

એક કોઉ તપસ્વી, તપસ્યા માંહિ સાવધાન;
એક કોઉ કામ ક્રીડા, કામનીકો અંક હૈ;
એક કોઉ રૂપવંત, અધિક વિરાજમાન;
એક કોઉ કોઢી કોઢ, ચુવત કરંક હૈ;
આરસિમેં પ્રતિબીંબ, સબહીકો દેખિયત;
સુંદર કહત ઐસે, બ્રહ્મ નિઃકલંક હૈ. ૧

રવિકે પ્રકાશતેં, પ્રકાશ હોત નેત્રનકો;
સબ કોઉ શુભા શુભ, કર્મકું કરતુ હૈ;
કોઉ યજ્ઞ દાન તપ, જપ નેમ વ્રત કોઉ;
ઇંદ્રિ વશ કરિ કોઉ, ધ્યાનકૂં ધરતુ હૈ;
કોઉ પરદારા પરધનકું તકત જાઈ;
કોઉ હિંસા કરિ કરિ, ઉદર ભરતુ હૈ;
સુંદર કહત બ્રહ્મ, સાક્ષીરૂપ એક રસ;
યાહીમેં ઉપજિ કરિ, વાહિમેં મરતુ હૈ. ૨

જૈસે જલજંતુ જલહીમેં, ઉતપન્ન હોય;
જલહીમેં વિચરત, જલકે આધાર હૈ;
જલહીમેં ક્રીડા કરિ, વિવિધ વ્યોહાર હોત;
કામ ક્રોધ લોભ મોહ, જલમેં સંહાર હૈ;
જલકું ન લાગે કછુ, જીવનકે રાગ દોષ;
ઉનહીકે ક્રિયા કર્મ, ઉનહીકે લાર હૈ;
તૈસેહી સુંદર યહ, બ્રહ્મમેં જગત સબ;
જલકું ન લાગે કછુ, જગત વિકાર હૈ. ૩

સ્વેદજ જરાયુંજ અંડજ ઉદભિજ પુનિ;
ચાર ખાનિ તિનકે, ચોરાશી લક્ષ જંત હૈ;
જળચર થલચર, વ્યોમચર ભિન્ન ભિન્ન;
દેહ પંચ ભૂતનકી, ઉપજિ ખપંત હૈ;
શીત ઘામ પવન ગગનમેં ચલત આઈ;
ગગન અલીપ્ત જામેં મેઘહુ અનંત હૈ;
તૈસેહી સુંદર યહ સૃષ્ટિ સબ બ્રહ્મ માંહી,
બ્રહ્મ નિઃકલંક સદા જાનત મહંત હૈ. ૪

ઇતિ બ્રહ્મ નિઃકલંકકો અંગ સંપૂર્ણ. ૨૭

अथ सुरानको अंग. २८

मनहर छंद.

સુન નગારે ચોટ. વિકસે કમલ મુખ,
અધિક ઉછાહ ફુલ્યો, માયહુ ન તનમે;
ફિરે જબ સાંગ તબ, કોઇ નહી ધીર ધરે,
કાયર કંપાયમાન, હોત દેખિ મનમે;
કુદકે પતંગ જૈસે, પરત પાવકમાંહિ.
ઐસે ટુટિ પરે બહુ, સાવંનકે ઘનમે;
મારી ઘમસાણ કરિ, સુંદર જુહારે સ્યામ;
સોઇ શૂરવીર રોપિ, રહે જાઈ રનમે. १

હાથમે ગહે ખડગ, મારવેકું એક પગ,
તન મન આપનો, સમરપન કીનો હે;
આગે કરિ મીચકું જુ. પરયો ડાકિ રનબીચ,
ટુક ટુક હોઇકે, ભગાઇ દલ દીનો હૈ;
ખાઇ લોન સ્યામકો. હરામખોર કૈસે હોઇ ?
નામયાદ જગતમે, જીત્યો પન તીનો હૈ;
સુંદર કહત ઐસો. કોઉ એક શુરવીર,
શીશકું ઉતારિકે સુયશ જાઈ લીનો હૈ. २

પાવ રોપિ રહે રનમાંહિ રજપૂત કોઉ,
હય ગજ ગાજત ઝૂરત જહાં દલ હૈ;
બાજત જુંઝાઉ સહનાઈ સિંધુ રાગ પુનિ,
સુનતહિ કાયરકી, છુટિ જાત કલ હે;
ઝલકત બરછી તરછી તરવાર વહે.
માર માર કરત પરત ખલ ભલ હૈ;
ઐસે યુધમે અડિગ, સુંદર સુભટ સોઈ,
ઘરમાંહિ શુરમા કહાવત સકલ હૈ. ३

અસન બસન બહુ, ભુષન સકલ અંગ;
સંપત્તિ વિવિધ ભાંતિ, ભરયો સબ ઘર હૈ;
શ્રવણ નગારો સુનિ. છિનકમે છાંડિ જાત,
ઐસે નહિ જાને કછુ. મેરે વહાં મર હૈ;
મનમે ઉછાહ રનમાંહિ, ટુક ટુક હોઇ,

નિરભય નિઃશંક વાકે, રંચહુ ન ડર હૈ;
સુંદર કહુત કોઉ, દેહુકો મમત્વ નાંહિ.
શુરમાકો દેખિયત. શીશ બિનુ ધર હૈ.
જુંઝવેકો ચાવ જાકે. તાકિ તાકિ કરૈ ઘાવ.
આગેં ધરિ પાવ ફિર, પીછે ન સંભારી હૈ,
હાથ લિયે હથિયાર, તીછન લગાએ ધાર,
વાર નહિ લાગે સબ. પિસુન પ્રહારિ હૈ;
વોટ નાહી રાખૈ કછુ, લોટ પોટ હોઈ જાઈ,
ચોટ નહિ ચુકે શીશ, રિપુકો ઉતારી હૈ,
સુંદર કહુત તાંહિ નેકહુ ન શોચ પોચ,
સોઇ શુર વીર ધીર, નર જાઈ મારિ હૈ. ૫
અધિક અજાન બાહુ. મનમે ઉછાહ કિયે,
દીયે ગજડાહિ ભુખ. બરષત નુર હૈ;
કાઢૈ જબ તરવાર. બાલ સબ ઠાડે હોઈ,
અતિ વિકરાલ પુનિ, દેખત કરૂર હૈ;
નેક ન ઉસાસ લેત, ફોજકું ફિટાઇ દેત,
ખેત નહિ છાંડે મારિ, કરૈ ચકચુર હૈ,
સુંદર કહુત તાકી, કીરતિ પ્રસિદ્ધ હોઈ,
સોઈ શૂરવીર ધીર, સ્યામકે હજુર હૈ;
જ્ઞાનકો કવચ અંગ, કાહુસું ન હોઈ ભંગ,
ટોપ શીશ ઝલકત, પરમ વિવેક હૈ;
તન તાજી અસવાર લીએ સમશેર સાર,
આગેહીકું પાવ ધરૈ, ભાગનેકી ટેક હૈ;
છુટક બંદુક બાન, મચે જહાં ઘમશાન,
દેખિકે પિસુન દલ, મારત અનેક હૈ;
સુંદર સકલ લોકમાંહિ તાકો જૈ જૈકાર,
ઐસો શુરવીર કોઉ, કોટીનમે એક હૈ. ૬
શુરવીર રિપુ સનમુખ દેખિ ચોટ કરૈ,
મારૈ તબ તાકિ તાકિ, તરવાર તીરશું;
સાધુ આઠોં જામ બૈઠો, મનહીશું યુદ્ધ કરૈ,
જાકે મૂંડ માથો નહિ, દેખિયે શરીર શું;
શૂરવીર ભૂમિ પર, કુરહીતે દોરી લગે,
સાધુ સો ન કોપ કરૈ, રાખૈ ધરિ ધીરશું;

સુંદર કહત તહાં કાહુકો ન પાવ ટિકૈ,
સાધુકો સંગ્રામ હે અધિક શૂરવીર સું. ૮
ખેંચિ કરડી કમાન, જ્ઞાનકો લગાયો બાન,
મારયો મહાબલ મન, જગ જીન રાન્યો હે;
તાકે અગવાણી પંચ. યોધાહુ કતલ કિયે.
ઔર રહ્યા પરયો સબ, અરિ દલ ભાન્યો હે;
ઐસો કોઉ સુભટ જગતમે ન દેખિયત,
જાકે આગે કાલહુસો કંપાકે પરાન્યો હે;
સુંદર કહત તાકી, શોભા તિહું લોકમાંહિ,
સાધુશો ન શૂરવીર, કોઈ હમ જાન્યો હે. ૯
કામસો પ્રબલ મહા. જીતે જીન તીને લોક;
સો તો એક સાધુકે વિચાર આગે હારયો હે;
ક્રોધસો કરાલ જાકે, દેખત ન ધીર ધરે;
સોઉ સાધુ ક્ષમાકે હથ્યારસું વિદારયો હૈ.
લોભસો સુભટ સાધુ, તોષસું ગિરાય દિયો,
મોહસુ નૃપતિ સાધુ, જ્ઞાનસું પ્રહારયો હે;
સુંદર કહુત ઐસો, સાધુ કોઉ શૂરવીર,
તાકી તાકી સબહી. પિસુન દલ મારયો હૈ. ૧૦
મારે કામ ક્રોધ સબ, લોભ મોહ પીસિ ડારે;
ઇંદ્રિહુ કતલ કરિ, કિયો રજપૂતો હે;
મારયો મહા મત્ત મન. મારે અહંકાર મીર,
મારે મદ મછર હુ, એસો રન સુતો હે;
મારી આશા તૃષ્ણા પુનિ, પાપિની સાપિની દોઉ;
સબકો પ્રહાર કરિ, નિજ પદ પહુતો હે;
સુંદર કહત એસો. સાધુ કોઈ શૂરવીર;
વેરિ સબ મારિકે નિચિંત હોઈ સૂતો હે. ૧૧
કિયો જીન મન હાથ, ઇંદ્રિનકો સબ સાથ;
ઘેરી ઘેરી અપનેહી, નાથસું લગાયે હે,
ઔરહુ અનેક વૈરી. મારે સબ યુદ્ધ કરી;
કામ ક્રોધ લોભ મોહ, ખોદકે બહાયે હે;
કિયો હે સંગ્રામ જિન, કિયો હે ભગાઈ દલ;
એસે મહા સુભટ સુ. ગ્રંથનસે ગાયે હે;

સાધુ સુરવીર વેઈ, જગતમે આયે હે. ૧૨
મહા મત્ત હાથી મન, રાખ્યો હૈ પકરિ જિન;
અતિહિ પ્રચંડ જામેં, બહુત ગુમાન હૈ;
કામ ક્રોધ લોભ મોહ, બાંધે ચારૌ પાંવ પુનિ;
છૂટને ન પાવૈ નેક, પ્રાન પીલવાન હે;
કબહુ જો કરૈ જોર, સાવધાન સાંઝ ભોર;
સદા એક હાથમેં અંકુશ ગુરૂ જ્ઞાન હૈ;
સુંદર કહત ઔર કાહુકે, ન વશ હોઈ;
એસો કૌન શૂરવીર, સાધુકે સમાન હૈ? ૧૩
ઇતિ સૂરાતનકો અંગ સંપૂર્ણ. ૨૮

अथ साधुको अंग. २९

इंदव छंद.

પ્રિતિ પ્રચંડ લગૈ પરબ્રહ્મહિ, ઔર સબૈ કછુ લાગત ફીકો;
શુદ્ધ હૃદે મન હોઈ સુ નિર્મલ, દ્વૈત પ્રભાવ મિટે સબ જીકો;
ગોષ્ટિ રૂ જ્ઞાન અનંત ચલે જહ, સુંદર જૈસુ પ્રવાહ નદીકો;
તાહિતે જાનિ કરૌ નિચિ વાસર, સાધુકો સંગ સદા અતિ નીકો. ૧
જો કોઇ જાઈ મિલૈ ઉનસું નર, હોત પવિત્ર લગૈ હરિ રંગા;
દોષ કલંક સબૈ મિટિ જાઈ સુ, નીચહુ જાઇ જુ હોત ઉતંગા;
જ્યું જલ ઔર મલીન મહા અતિ, ગંગ મિલ્યો હુઈ જાતહિ ગંગા
સુંદર શુદ્ધ કરે તતકાલ જુ, હૈ જગમાંહિ બડો સતસંગા. ૨
જ્યું લટ ભ્રંગ કરૈ અપને સમ, તાસ જુ ભિન્ન કહૈ નહિ કોઈ;
જ્યું દ્રુમ ઔર અનેકન ભાંતિન ચંદનકે ઢિગ ચંદન હોઇ;
જ્યું જલ ક્ષુદ્ર મિલૈ જબ ગંગહિ, હોઇ પવિત્ર ઉહૈ જલ સોઈ;
સુંદર જાતિ સ્વભાવ મિટે સબ, સાધુકિ સંગતિ સાધુહિ હોઇ. ૩
જો કોઉ આવત હૈ ઉનકે ઢિગ, વાહિ સુનાવત શબ્દ સંદેસો;
તાહિકુ તૈસિહિ ઔષધિ લાવત, જાહિકુ રોગહિ જાનત જૈસો;
કર્મ કલંકહિ કાટત હૈ સબ, શુદ્ધ કરૈ પુનિ કંચન તૈસો;
સુંદર વસ્તુ વિચારત હૈ નિત, સંતનકો જુ પ્રભાવહિ ઐસો. ૪
જો પરબ્રહ્મ મિલ્યો કોઉ ચાહત, તો નિત સંત સમાગમ કીજે;
અંતર મેટિ નિરંતર હૈ કરિ, લે ઉનકું અપનો મન દીજે;

વે મુખદ્વાર ઉચાર કરૈ કછુ, સો અનયાસ સુધારસ પીજૈ;
સુંદર શુર પ્રકાશ ભયો જબ, ઔર અજ્ઞાન સબૈ તમ છાજે. ૫
જા દિનતેં સતસંગ મિટ્યો તબ, તા દિનતેં ભ્રમ ભાજિ ગયો હૈ;
ઔર ઉપાય થકે સબહી તબ, સંતનિ અદ્વય જ્ઞાન દયો હે;
પોત પ્રવાલહી, કયું કરિ છુવત, એક અમૂલક લાલ લયો હૈ.
કૌન પ્રકાર રહૈ રજની તમ, સુંદર શુર પ્રકાશ ભયો હૈ. ૬
સંત સદા સબકો હિત વંછત, જાનત હૈ નર બુડત કાઢૈ;
દૈ ઉપદેશ મિટાઈ સબૈ ભ્રમ, લૈ કરિ જ્ઞાન જહાજહિ ચાઢૈ.
જે વિષયા સુખ નાહિન છાંડત, જયુ કપિ મૂઠ ગહૈ સઠ ગાઢૈ;
સુંદર વે દુઃખકું સુખ માનત, હાટહિ, હાટ વિકાવત આઢૈ. ૭
સો અનયાસ તરૈ ભવ-સાગર, જો સતસંગતમે ચલિ આવૈ;
જયુ કુનિહાર ન ભેદ કરૈ કછુ, આઈ ચઢૈ તિહિ નાવ ચઢાવૈ;
બ્રાહ્મણ ક્ષત્રિય વૈસ્ય રૂ શુદ્ર, મલેછ ચંડાલહિ પાર લગાવૈ;
સુંદર બેર નહી કછુ લાગત, યા નરદેહુ અભૈ પદ પાવૈ. ૮
જયુ હમ ખાઈ પિવૈ, અરૂ વોઢહિ; તૈસૈહિ યે સબ લોક બખાનૈ;
જયું જળમેં શશિકે પ્રતિબિંબહિ, આપસમા જલજંતુ પ્રમાનૈ;
જયું ખગ છાંહ ધરાપર દીસત, સુંદર પંછી ઉડૈ અસમાનૈ;
ત્યું સઠ દેહનિકે કૃત દેખત, સંતનકી ગતિ કયુ કાંઊ જાનૈ! ૯
જો ખપરા કર લે ઘર ડોલત, માગત ભીખહિ તો નહિ લાજૈ;
જો સુખ સેજ પટંબર ભુષન, લાવત ચંદન તો નહિ રાજૈ;
જો કોઊં આય કહૈ મુખતેં કછુ, જાનત તાહિ બચારહિ બાજૈ;
સુંદરસંશય દૂર ભયો સબ, જો કછુ સાધુ કરૈ સોઈ છાજૈ. ૧૦
કોઉક નિંદત કોઉક વંદત, કોઉક દેતહી આઇ જુ ભછન;
કોઉક આય લગાવત ચંદન, કોઉક ડારત ધુરિ તતછન;
કોઉ કહૈ યહ મૂરખદિસત, કોઉ કહૈ યહ આહિ વિચછન;
સુંદર કાહુસું રાગ ન દેષ ન, એ સબ જાનહુ સાધુકે લછન. ૧૧
તાત મિલૈ પુનિ માત મિલૈસુત, ભ્રાત મિલૈ સુંવતી સુખદાઈ;
રાજ મિલૈ ગજ બાજી મિલૈસબ, સાજ મિલૈ મન વાંછિત પાઇ;
લોક મિલૈ સુર લોક મિલૈ વિધિ લોક મિલૈ વઈકુંઠહુ જાઈ;
સુંદર ઔર મિલે સબહી સુખસંત સમાગત દુર્લભ ભાઇ. ૧૨

मनहर छंद.

દેવહૂ ભયેતે કહા! ઈંદ્રહૂ ભયેતે કહા?

તિહિકે લોકતેં બહુરી આઈ યતુ હૈ;
મનુષ્ય ભયેતેં કહા! ભુપતિ ભયેતેં કહા!
દ્વિજહુ ભયેતેં કહાં, પાર જાઈ યતુ હૈ!
પશુહુ ભયેતેં કહા! પંછીહુ ભયેતેં કહા!
પન્નગભયેતે કહા! કયું અઘાઇ યતુ હૈ!
છુટવેકો સુંદર ઉપાય એક સાધુ સંગ,
જિનકી કૃપાતેં અતિ. સુખ પાઇયતુ હૈ. ૧૩
ઈંદ્રાણી શૃંગાર ધરિ, ચંદન લગાયો અંગ,
વાહિ દેખિ ઈંદ્ર અતિ, કામ વશ ભયો હૈ;
સુકરહુ કરદમ બીચમાંહિ લોટિ કરિ.
આગે જાઈ સુકરીકો, મન હરી લયો હૈ;
જૈસો સુખ સુકરકો, તૈસો સુખ મઘવાકો,
તૈસો સુખ નર પશુ. પંછિનકું દયો હૈ;
સુંદર કહુત જાકે, ભયો બ્રહ્માનંદ સુખ,
સોઈ સાધું જગતમેં, છતિકરિ ગયો હૈ. ૧૪
ધુલિ જૈસો ધન જાકે. સુલિ સો સંસાર સુખ,
ભૂલિ જૈસો ભાગ દેખે. અંતકસી યારી હૈ;
પાપ જૈસી પ્રભુતાઈ, સાપ જૈશો સનમાન,
બડાઇ બિછુન જૈસી. નાગનીસી નારી હૈ;
અગ્નિ જૈસો ઈંદ્ર–લોક, વિઘ્ન જૈસો વિધિ લોક,
કીરતી કલંક જૈસી, સિધિસી ઠગારી હૈ;
વાસના ન કોઈ બાકી, ઐસી મતિ સદા જાકી,
સુંદર કહુત તાંકી, વંદના હમારી હૈ. ૧૫
કામહીન ક્રોધ જાકે. લોભહિ ન મોહુ તાકે,
મદહી ન મછર ન, કોઉ ન વિકારો હૈ;
દુઃખહી ન સુખ માને, પાપહી ન પુણ્ય જાને;
હરખ ન શોક આને, દેહહીતેં ન્યારો હૈ;
નિંદા ન પ્રશંશા કરૈ. રાગહી ન દ્વેષ ધરૈ;
લેનહી ન દેન જાકે. કછુ ન પસારો હૈ
સુંદર કહુત તાકી અગમ અગાધ ગતિ,
ઐસો કોઉસાધુ સો તો, રામજીકું પ્યારો હૈ. ૧૬
આઠો જામ યમ નેમ, આઠો જામ રહૈ પ્રેમ,
આઠો જામ યોગ યજ્ઞ, કીયો બ દહુાન જુ;

આઠો જામ જપ તપ, આઠો જામ લીયો વ્રત;
આઠૌ જામ તીરથમેં. કરત હૈ સ્નાન જુ;
આઠો જામ પૂજા વિધિ, આઠો જામ આરતિહુ;
આઠો જામ દંડવત. સુમરન ધ્યાન જુ;
સુંદર કહુત જિન, કિયો સબ આઠો જામ,
સોઈ સાધુ જાકે ઉર, એક ભગવાન જુ. ૧૭

જૈસે આરસીકો મૈલ, કાટત શિકલિગર;
મુખમેં ન ફેર કોઉ વહે વાકો પોત હૈ;
જૈસે વૈદ નૈનમેં શલાકા મેલિ શુદ્ધ કરે.
પટલ ગયેતેં તહાં, જ્યુંકી ત્યુંહી જોત હૈ;
જૈસે વાયુ વાદલ બિખેરકે ઉડાઇ દેત,
રવિ તો આકાશમાંહિ. સારાહી ઉદ્યોત હૈ;
સુંદર કહુત ભ્રમ, છનમેં વિલાઇ જાત;
સાધુહિકે સંગતેં, સ્વરૂપ-જ્ઞાન હોત હૈ. ૧૮

મૃતક દાદુર જીવ, સકલ જીવાય જન;
વરષત બાની મુખ, મેઘકીસી ધારકું;
દેત ઉપદેશ કોઉ, સ્વારથ ન લવલેશ;
નિશિદિન કરત હૈ, બ્રહ્મકે વિચારકું;
ઔરહુ સંદેહ સબ, મેટત નિમિષમાંહિ;
સૂરજ મિટાઇ દેત, જૈસે અંધકારકું;
સુંદર કહુત હંસ. વાસી સુખ સાગરકે;
સંત જન આએ હૈ સો, પરઉપકારકું. ૧૯

હીરાહી ન લાલહી ન, પારસ ન ચિંતામણિ;
ઔરહૂ અનેક નગ. કહો કહા કીજીયે!
કામધેનુ સુરતરૂ. ચંદન નદી સમુદ્ર;
નાકાહૂ જહાજ બૈઠ. કબહૂ છીજીયે;
પૃથ્વી આપ તેજ વાયુ. વ્યોમ લૌં સકલ જડ;
ચંદ્ર સૂર શીતલ તપત ગુન લીજિયે;
સુંદર વિચારી હમ શોધિ સબ દેખે લોક,
સંતનકે સમ કહો ઔર કહી દીજિયે! ૨૦

જિન તન મન પ્રાણ, દીને સબ મેરે હેત;
ઔર મમત્વ બુદ્ધિ, આપની ઉઠાઈ હૈ;
જાગત હુ સોવત હુ, ગાવત હૈ મેરે ગુન;

કરત ભજન ધ્યાન, દુસરી ન કાંઈ હૈ;
તિનકે મૈં પીછે લગ્યો, ફીરતહું નિશિદિન,
સુંદર કહત મેરી, ઉનત બડાઈ હૈ;
વહૈં મેરે પ્રીય મૈં હું ઉનકે આધીન સદા,
સતનકી મહિમા તો, શ્રીમુખ સુનાઈ હૈ. ૨૧

જગત વ્યોહાર સબ, દેખત હૈ ઉપરકો;
અંતહકરણકું તો, નેક ન પિછાન હૈ;
છાજનકિ ભોજનકિ હલન ચલન કછુ,
ઔર કોઉ ક્રિયાકી તો, મદ્યહી બખાન હૈ;
આનેહી અવગુન, આરોપૈ અજ્ઞાની જીવ;
સુંદર કહત તાતેં, નિદાહીકું ઠાન હૈ;
ભાવમેં તો અંતર હૈ રાતિ અરૂ દિનકેસો;
સાધુકી પરિક્ષા કોઉ, કૈસે કરિ જાન હૈ ! ૨૨

વહી દગાબાજ વહી, કુષ્ટી જુ કલંક ભરયો;
વહી મહાપાપી વાકે નખ શિખ કીચ હૈ;
વહી ગુરૂદ્રોહી ગઉ, બ્રાહ્મણ હનનહાર;
વહી આતમાકો ઘાતી, ઐસી વાકે બીચ હૈ;
વહી અઘકો સમુદ્ર, વહી અઘકો પહાડ;
સુંદર કહત વાકી. બુરી ભાંતિ મીચ હૈ;
વહી હૈ મલેછ વહી, ચાંડાલ બુરેતે બુરો;
સંતનકી નિંદા કરૈ, સો તો મહા નીચ હૈ. ૨૩

પરિહૈ બિજુરી તાકે, ઉપરસું અચાનક;
ધૂરી ઉડી જાય કહું, ઠૌર નહિ પાઈ હૈ;
પીછે કેઉ યુગ મહા. નરકમેં પરૈ જાઈ;
ઉપરતેં યમહુકી માર બહુ ખાઈ હૈ;
તાકે પીછે ભૂત પ્રેત, થાવર જંગમ યોનિ;
સહૈગો સંકટ તબ, પીછે પછતાઈ હૈ:
સુંદર કહત ઔર, ભુગતે અનંત દુઃખ;
સંતનકું નિંદે તાકો, સત્યાનાશ જાઇ હૈ. ૨૪

કુપમેકો મેંડુક સો. કુપકું સરાહત હૈ;
રાજ હંસસૂં કહત, કેતો તેરો સર હૈ ?
મસકા કહત મેરી, સર ભર કૌન ઉડે;
મેરે આગે ગરૂરકી, કેતીએક જર હૈ ?

ગૂખરી લાંગોલીકું, લુટાઇ કરિ માનૈ મોદ;
મધુપકું નિંદત સુગંધિ જાકો ઘર હૈ;
અપની ન જાનૈ ગતિ, સંતનકો નામ ધરૈ;
સુંદર કહત દેખે, એસો મૂઢ નર હૈ. ૨૫
કોઉ સાધુ ભજનીક, હુતો લયલીન અતિ;
કબહૂ પ્રારબ્ધ કર્મ, ધકા આઈ દયો હૈ;
જૈસે કોઉ મારગમે, ચલત આખરી પરે;
ફેરિ કરિ ઉઠો તબ, વહે પંથ લયો હૈ;
જેસે ચંદ્રમાકી પુનિ, કલા છીન હોઇ ગઈ;
સુંદર સકલ લોક દ્વિતીયાકો નયો હૈ;
દેવહૂકો દેવાતન, ગયો તામેં કહા ભયો;
પીતરેકો મોલ સો તો, નહિ કછુ ગયો હૈ. ૨૬
તાહિકે ભગતિભાવ. ઉપજત અનાયાસ;
જાકી મતિ સંતનસું, સદા અનુરાગી હૈ;
અતિ સુખ પાવૈ તાકે, દુઃખ સબ દૂર હોઇ;
ઔરહી કાહૂકી જિન, નિંદા સબ ત્યાગી હૈ;
સંસારકી પાસ કાટી, પાઇ હૈ પરમ પદ.
સતસંગહીતેં જાકી, એસી મતિ જાગી હૈ;
સુંદર કહત તાકો, તુરત કલ્યાન હોઈ;
સંતનકો ગુન ગહે, સોઈ બડભાગી હૈ. ૨૭
યોગ યજ્ઞ જપ તપ, તીરથ વ્રતાદિ દાન;
સાધન સકલ નહિ, યાકી સરભર હૈ;
ઔર દેવી દેવતા, ઉપાસના અનેક ભાંતિ;
શંક સબ દૂર કરિ, તિનતેં ન-ડર હૈ;
સબહીકે શીશ પર, પાવ દે મુગતિ હોઇ;
સુંદર કહત સો તો, જનમે ન મરે હૈ;
મન વચ કાય કરિ, અંતર ન રાખે કછુ;
સંતનકી સેવા કરે, સોઈ નિસતર હૈ. ૨૮
પ્રથમ સુયશ લેત, શીલહુ સંતોષ લેત;
ક્ષમા દયા ધર્મ લેત, પાપતેં ડરતુ હૈ;
ઇંદ્રિનકું ઘેરી લેત, મનહિકું ફેરિ લેત;
યોગકી યુગતિ લેત, ધ્યાનહૂ ધરતુ હૈ;

ગુરૂકો વચન લેત, હરિજીકો નામ લેત;
આતમાકું શોધિ લેત, ભોજન તરતુ હૈ,
સુંદર કહત જગ, સંત કછુદેત નાંહિ,
સંતજન નિશિ–દિન, લેવોહી કરતુ હૈ. ૨૯
સાચો ઉપદેશ દેત, ભલી ભલી શીખ દેત.
સમતા સુબુદ્ધિ દેત, કુમતિ હરતુ હૈ;
મારગ દેખાઇ દેત, ભાવહુ ભગતિ દેત,
પ્રેમકી પ્રતીતિ દેત, અભરા ભારતુ હૈ;
જ્ઞાન દેત ધ્યાન દેત, આતમ વિચાર દેત,
બ્રહ્મકું બતાઈ દેત, બ્રહ્મમે ચતુર હૈ;
સુંદર કહત જગ, સંત કછુ લેત નાંહી,
સંતજન નિશિદિન, દેવોહી કરતુ હૈ. ૩૦

ઇતિ સાધુકો અંગ સંપુર્ણ. ૨૯

अथ ज्ञानीको अंग. ३०

इंदव छंद.

જાહિ નહદે મહિ જ્ઞાન પ્રકાશત! તાશ સુભાવ રહે નહિ છાનો;
નૈનહિ બૈનહિ સૈનહિ જાનિયે, ઉઠત બૈઠતહિ અલસાનો.
જ્યું કછુ ભક્ષ કિયે ઉદગારત, કૈસહી રાખી શકે ન અઘાનો;
સુંદરદાસ પ્રસિદ્ધ દિખાવત, ધાન્યકો બેત પરારતે જાનો. ૧
જ્ઞાન પ્રકાશ ભયો જીનકે ઉર, વે ઘટ કયુંહી છિપે ન રહેંગે;
બાદલમાંહિ દુરે નહિ દિપક, યદપિ વે મુખ મૌન ગહેંગે;
જ્યું ઘનસારહી ગોપ્ય છિપાવત, તાહિ સુગંધી સુ તજ્ઞ લહેંગે;
સુંદર ઔર કહા કોઉ જાનત, વુહેકી બાત સટાઉ કહેંગે,
બોલત ચાલત બૈઠત ઉઠત, પીવત ખાતહુ સુંઘત શ્વાસે;
ઉપર તો વ્યવહાર કરૈ સબ, ભીતર સ્વપન સમાન જુ ભાસૈ,
લે કરિ તીર પતાલહિ સાંધત, મારત હૈ પુરિ ફેર અકાશો;
સુંદર દેહ ક્રિયા સબ દેખત, કોઉક પાવક જ્ઞાનિકો આશૌ. ૩
બૈઠે તો બૈઠે ચલે તુ ચલે પુનિ, પીછે રે આગે તુ આગે;
બોલે તુ બોલે ન બોલે તુ મૌનહી, સોવે રૂ જાગે તુ જાગે;
ખાઇ તુ ખાઈ નહી તુ નહી જુ, ગ્રહે તુ ગ્રહે પુનિ ત્યાગે તુ ત્યાગે;
સુંદર જ્ઞાનિકિ ઐસી દશા યહ, જાનૈ નહી કછુ રાગ વિરાગે. ૪

દેખત હૈપૈ કછુ નહિ દેખત, બોલત હે નહિ બોલ બખાનૈ;
સુંઘત હે નહિ સુંઘત ઘ્રાણુ સુ નૈ સબ હૈ ન સુનૈ યહ કાનૈ
ભક્ષ કરૈ અરૂ નાહિ ભખૈ કછુ, ભેટત હૈ નહિ ભેટત માનૈ;
લેતહિ દેતહિ લેત ને દેતહિ, સુંદર જ્ઞાનિકિ જ્ઞાનિહિ જાનૈ. ૫
કાજ અકાજ ભલો ન બુરો કછુ, ઉત્તમ મધ્યમ દૃષ્ટિ ન આવૈ;
હું કરિહું ન કિયો ન કરૂં અબ, યું મન ઈંદ્રિનકું વરતાવૈ;
દીસત હે વ્યવહાર વિષે નિત, સુંદર જ્ઞાનિકિ કોઉક પાવૈ. ૬
દેખત બ્રહ્મ સુનૈ પુનિ બ્રહ્મહિ, બોલત હે વહિ બ્રહ્મહિ બાની;
ભૂમિહુ નીરહુ તેજહુ વાયુહુ, વ્યોમહુ બ્રહ્મ જહાંલગ માની;
આદિહુ અંતહુ મધ્યહુ બ્રહ્મ હ, હે સબ બ્રહ્મ યહૈ મતિ ઠાની.
સુંદર જ્ઞેય રૂ જ્ઞાનહુ બ્રહ્મહિ, આપહુ બ્રહ્મહિ જાનત જ્ઞાની. ૭
બૈઠત કેવલ ઉઠત કેવલ, બોલત કેવલ બાત કહી હૈ;
જાગત કેવલ સોવત કેવલ, જાવત કેવલ દૃષ્ટિ લહી હૈ;
ભૂતહુ કેવલ ભવ્યહુ કેવલ વર્તત કેવલ બ્રહ્મ સહી હૈ;
હે સબહી અધ અઉર્ધ્વ સુ કેવલ, સુંદર કેવલ-જ્ઞાન વહી હૈ. ૮
કેવલ-જ્ઞાન ભયો જીનકે ઉર, તે અધ ઉર્ધ્વ સુ લોક ન જાંહી;
વ્યાપક બ્રહ્મ અખંડ નિરંતર, વા બિન ઔર કહું કછુ નાંહી;
જ્યું ઘટ નાશ ભયો ઘટ વ્યોમ સુ, લીન ભયો પુનિ હે નભમાંહિ;
ત્યું પુનિ મુક્તિ જહાં વપુ છાંડત, સુંદર મોક્ષ શિલા કહુ કાંહી! ૯
આદિ હુતો નહિ અંત રહૈ નહિ, મધ્ય શરીર ભયો બ્રહ્મકૂપા;
ભાસત હૈ કછુ ઔરકુ ઔરહિ, જ્યુ રજ્જુમેં અહિ શીપીમેં રૂપા;
દેખિ મરીચિ ભ્રઠયો વિચ વિભ્રમ, જાનત નાંહિ વહે રવિ ધુપા;
સુંદર જ્ઞાન પ્રકાશ ભયો જબ, એક અખંડિત બ્રહ્મ અનૂપા. ૧૦

मनहर छंद.

જાહિકે વિવેક જ્ઞાન, તાહિકે કુશલ ભયો,
જાહિ વૈર જાહિ વાકૂં, તાહિ વૈર સુખ હૈ;
જૈસે કોઈ પાવનિ પૈજારકૂં ચઢાઇ લેત,
તાકું તો ન કોઉ કાંટે ખોભરેકો દુઃખ હે;
ભાવૈ કોઉ નિંદા કરૈ, ભાવૈ તો પ્રસંશા કરૈ,
વે તો દેખે આરશીમેં, અપનોહિ મુખ હૈ
દેહકો વ્યોહાર સબ, મિથ્યા કરિ જાનત હૈ,
સુંદર કહત એક, આતમાહિ રૂખ હૈ. ૧૧

અંતહકરણ જાકે, તમગુણ છાઈ રહ્યો,
જડતા અજ્ઞાન વાકે, આલશ મ ત્રાશ હૈ;
રજોગુણકો પ્રભાવ, અંતહકરણ જાકે,
વિવિધ કરમ વાકે, કામનાકો વાશ હૈ;
સત્વગુણ અંતહકરણ જાકે દેખિયત,
ક્રિયા કરિ શુદ્ધ વાકે, ભકિતકો નિવાશ હૈ;
ત્રિગુણ અતીત સાક્ષી, તુરીયા સ્વરૂપ જાન,
સુંદર કહત વાકે, જ્ઞાનકો પ્રકાશ હૈ. ૧૨
તમોગુણ બુદ્ધિ સો તો, તવીકે સમાન જૈસે,
તાકે મધ્ય સુરજકી, રંચહુ ન જોત હૈ;
રજોગુણ બુદ્ધિ જૈસે, આરસીકો કાચી વૈર,
તાકે મધ્ય સૂરજકા, કછુક ઉદ્યોત હૈ;
સત્વગુણ બુદ્ધિ જૈસે, આરસીકી સૂધી વૈર,
તાકે મધ્ય પ્રતિબિંબ, સૂરજકો પોત હૈ;
ત્રિગુણ અતીત જૈસે પ્રતિબિંબ મિટી જાત,
સુંદર કહત એક, સુરજહી હોત હૈ. ૧૩
સબસું ઉદાશ હોઇ, કાઢિ મન ભિન્ન કરૈ,
તાકો નામ કહિયત, પરમ વૈરાગ હૈ;
અંતહકરણ હૂકી, વાસના નિવૃત હોઇ,
તાકું મુનિ કહત હૈં, વહૈ બડો ત્યાગ હૈ;
ચિત્ત એક ઇશ્વરસું, નેકહુ ન ન્યારો હોઇ,
વહૈ ભકિત કહિયત, વહૈ પ્રેમ માગ હૈ;
આપુ બ્રહ્મ જગતકું, એક કરિ જાનૈ સબ,
સુંદર કહત વહુ, જ્ઞાન બ્રહ્મ ભાગ હૈ. ૧૪
કોઉ નૃપ કુલનકો, સેજપર સુતો આઇ.
જબલગ જાગ્યો તો લૌં, અતિ સુખ માન્યો હૈ;
નીંદ જબ આઇ તબ, વાહીકું સ્વપન ભયો,
જબ પરયો નરકકે, કુંડમેં યું જાન્યો હૈ;
અતિ દુઃખ પાવૈ પરિ, નિકરયો ન કયુંહી જાહિ,
જાગિ જબ પરયો તબ, સ્વપન બખાન્યો હૈ;
યહ ઝૂઠ વહુ ઝુઠ, જાગ્રત સ્વપન દોઉ,
સુંદર કહત જ્ઞાની, સબ ભ્રમ ભાન્યો હૈ. ૧૫

સ્વપનેમેં રાજા હોઇ, સ્વપનેમેં રંક હોઇ,
સ્વપનેમે સુખ દુઃખ. સત્ય કરિ જાને હે;
સ્વપનેમેં બુદ્ધિ હીન, મૂઢ ન સમુઝે કછુ;
સ્વપન પંડિત બહુ. ગ્રથનિ વખાને હે;
સ્વપનેમે કામી હોઇ. ઇંદ્રિનકે વશ પરયો,
સ્વપનેમેં યતિ હોઈ. આહંકાર આને હૈ;
સ્વપનેત જાગ્યો જબ, સમુઝ પરી હે તબ,
સુંદર કહત સબ, મિથ્યા કરિ માને હે. ૧૬

વિધિ ન નિષેધ કછુ. ભેદ ન અભેદ પુનિ,
ક્રિયા સો કરત દીસે યુંહી નિત પ્રતિ હૈ;
કાહુકું નિકટ રાખે, કાહુકું તો દૂર ભાખે;
કાહુંસુ નેરે ન દુર. ઐસો જાકિ મતિ હે;
રાગહુ ન દ્વેષ કોઉ, શોક ન ઉછાહ દોઉ,
ઐસો વિધિ રહે કહું. રતિ ન વિરતિ હે;
બાહિર વ્યોહાર ઠાને, મનમેં સ્વપ્ન જાને,
સુંદર જ્ઞાનીકો કછુ અદભૂત ગતિ હે. ૧૭

કામી હે ન યતિ હે ન, સુમ હે ન સતી હે ન,
રાજા હે ન રંક હે ન, તન હે ન મન હે,
સોવે હે ન જાગે હે ન, પીછે હે ન આગે હેન,
ગ્રહે હે ન ત્યાગે હેન; ઘર હે ન બન હે;
સ્થિર હે ન ડોલે હે ક, મૌન હે ન બોલે હે ન,
બંધ હે ન મોક્ષ હે ન, સ્વામી હે ન જન હે;
વૈસો કોઉ હોવે જબ, વાકી ગતિ જાને તબ,
સુંદર કહત જ્ઞાની, જ્ઞાન શુદ્ધ ઘન હે. ૧૮

શ્રવન સુનત મુખ બોલત વચન ઘ્રાણ,
સુંઘત ફુલેલ રૂપ દેખત દગન હે;
ત્વક સપરસ કરે રસના ગ્રસત કર;
ગ્રહત અસન મુખ, ચલત પગન હે;
કરત ગમન પુનિ, બેઠત ભવન સેજ,
સોવત શયન પુનિ વોહત નિગન હે;
જો જો કછુ વ્યવહાર, જાનત સકલ ભ્રમ,
સુંદર કહત જ્ઞાની, જ્ઞાનમે મગન હે.
કર્મવિકર્મ કરે, ભાવ ન અભાવ ધરે,

શુભ ન અશુભ પરે, યાતેં ન ધરક હૈ;
વસતિ ન શુન્ય જાકે, પાપ પાહું ન પૂણ્ય તાકે,
અધિક ક ન્યૂન વાકે, સ્વર્ગ ન નરક હૈ;
સુખ દુઃખ સમ દોઉ, નીચહુ ન ઉંચ કોઉ,
ઐસી વિધિ રહૈ સોઉ મિલ્યો ન ફરક હૈ;
એકહી ન દોય જાનૈ, બંધ મોક્ષ ભ્રમ માનૈ,
સુંદર કહત જ્ઞાની, જ્ઞાનમેં ગરક હૈ ૨૦

અજ્ઞાનીકું દુઃખકો સમૂહ, જગ જાનિયત;
જ્ઞાનીકું જગત સબ, આનંદ સ્વરૂપ હૈ;
નેનહીકું તૌ ઘર, બાહિર ન સૂઝ કછુ;
જહાં જહાં જાય તહાં, તહાં અંધ કૂપ હૈ.
જાકે ચક્ષુ હૈ પ્રકાસ; અંધકાર ભયો નાશ;
વાકે જહાં રહે તહાં, સુરજકી ધુપ હૈ;
સુંદર અજ્ઞાની જ્ઞાની, અંતર બહુત આહિ;
વાકે સદા રાતિ વાકે, દીવસ અનુપ હૈ. ૨૧

જ્ઞાની અરૂ અજ્ઞાનીકી, ક્રિયા સબ એકસીહી;
અજ્ઞ આશાવાન જ્ઞાની, આશા ન નિરાશા હૈ;
અજ્ઞ જોઇ જોઇ કરૈ, અહંકાર બુધિ ધરૈ;
જ્ઞાની અહંકાર બિનુ, કરત ઉદાસ હૈ;
અજ્ઞ સુખ દુઃખ દોઉ, આપ વિષે માનિ લેત;
જ્ઞાની સુખ દુઃખકું ન જાનૈ મેરે પાસ હૈ;
અજ્ઞકું જગત યહ, સકલ સંતાપ કરે;
જ્ઞાનીકું સુદર સબી, બ્રહ્મકો વિલાસ હૈ. ૨૨

જ્ઞાની લોક સંગ્રહકું, કરત વ્યોહાર વીધી;
અંતઃકરણમેં તો સ્વપ્નકીસી દોર હૈ;
દેત ઉપદેશ નાના, ભાંતિકે વચન કહી;
સબ કોઉ જાનત, સકલ શીરમોર હૈ;
હલન ચલન પુનિ, દેહકો કરત નિત;
જ્ઞાનમેં ગરક ગતિ, લિયે નીજ ઠોર હૈ;
સુંદર કહત જૈસે, દંત ગજરાજ મુખ;
ખાઇવેકે ઓર રૂ દિખાઇવેકે ઓર હૈ. ૨૩

[illegible] જ્ઞાન [illegible] સો તો હૈ [illegible]

દેહ અભિમાન ખાન, પાનહીસુ લીન હૈ;
અંતહકરણ જ્ઞાન, કછુક વિચાર જાકે;
મનુષ્ય વ્યોહાર શુભ, કર્મકે આધીન હૈ;
આતમ વિચાર જ્ઞાન, જાકે નિશિ વાસર હૈ;
સોહી સાધુ સકલહી, બાતમેં પ્રવીન હૈ,
એક પરમાતમાકો, જ્ઞાન અનુભવ જાકે;
સુંદર કહત વહુ, જ્ઞાની બ્રમ છીન હૈ. ૨૪
જાહિ ઠૌર રવિકો પ્રકાશ ભયો તાહિ ઠૌર;
અંધકાર ભાગિ ગયો, ગ્રહવન વાસતેં;
ન તો કછુ બનતેં, ઉલટિ આવે ઘરમાંહિ;
ન તો વન ચલિ જાઈ, કનક આવાસતેં;
જૈસે પછી પછ ટૂટી, જાઈ ઠૌર પરયો આઈ;
તાહિ ઠૌર ગિરિ રહ્યો, ઉડવેકી આસતેં;
સુંદર કહત મિટિ, જાઇ સબ દોડ દુઃખ;
ધોખો ન રહત કોઉ, જ્ઞાનકે પ્રકાશતેં. ૨૫
જૈસે કોઉ દેશ જાઇ, બાપા કહે ઓલસીહી;
સમુઝે ન કોઉ જાનું, કહે કયા કહતુ હૈ!
કોઉ દિન રહી કરિ, બોલી સીખ ઉનહીકી;
ફેરિ સમુઝાવે તબ, સબ કો લહતુ હૈ;
તૈસે જ્ઞાન કહેતેં સુનત વિપરીત લાગે.
આપ આપનોહી મત, સબકો ગહતુ હૈ;
ઉનહીકે મત કરિ. સુંદર કહત જ્ઞાન,
તબહીતેં જ્ઞાન ઠહરાઇકે રહતુ હૈ. ૨૬
એક જ્ઞાની કર્મનમેં, તતપર દેખિયત,
ભક્તિકો પ્રભાવ નાંહિ, જ્ઞાનમેં ગરક હૈ;
એક જ્ઞાની ભગતિકો, અત્યંત પ્રભાવ લિયે,
જ્ઞાનમાંહિ નિશ્ચૈ કરિ, કર્મસું તરક હૈ;
એક જ્ઞાની જ્ઞાનહીમે, જ્ઞાનકો ઉચ્ચાર કરે,
ભક્તિ અરૂ કર્મ ઈન, દુહુંતે ફરક હૈ;
કર્મ ભક્તિ જ્ઞાન તીનું વેદમે બખાનિ કહે,
સુંદર બતાયો ગુરૂ તાહિમેં ભરક હૈ. ૨૭
જૈસે પછી પગનસું, ચલત અવનિ આઈ;
તૈસે જ્ઞાની દેહ કરિ, કરમ કરત હૈ;

जैसे पछी चचु करि सुनत ... पुनि,
तैसे ज्ञानी उरमें उपासना करतु है;
जैसे पछी पछनसुं उडत गगनमांहि,
तैसे ज्ञानी ज्ञान करि, ब्रह्मज्ञ भरतु है;
सुंदर कहत ज्ञानी तीनुं भांति देखियत,
ऐसी विधि जानै सब, संशय हरतु है. २८

इंदव छंद.

एक क्रिया करि किषि निपावत, आदि रु अंत जतनसे पायो है;
एक क्रिया करि पाक करै जब, भोजनकुं रुचु ... है;
एक क्रिया मल त्यागत है ... करे ... है;
त्युं यह कर्म उपासन ज्ञानहि, सुंदर तीन प्रकार ... है. २९
दोउ जने मिलि चोपर खेलत, ... तमाशा;
जीतत है सु खुशी मनमें अति, हारत है सु भरैहि उसासा;
एक जनो दोउ वोरहि खेलत, हार न जीत करै जु तमाशा;
त्युंही अज्ञानिकुं द्वैत भयो भ्रम, सुंदर ज्ञानिकुं एक प्रकाशा. ३०

सवैया (एकतीस मात्रका)

जीव नरेश अविद्या निद्रा, सुखशय्या ... ... हेत;
कर्म खवास पूट भरि लाई, ... भयो अचेत;
भक्ति प्रधान जगायो कर गहि, आलस ... जंभाई लेत;
सुंदर अब निद्रावश नांहि, ज्ञान जागृत रहत सुचेत, ३१

सवैया (बतीस मात्रका.)

ज्ञानी कर्म करै नाना विधि, अहंकार यातनको खोवै,
कर्मनको फळ कछु न जोवै, अंतःकरण वासना धोवै;
ज्युं कोउ खेतांकुं जातत, लेकरि बीज भूमिके बोवै;
सुंदर कहे सुनो द्रष्टांतहि, नागो नहाई कहा निचोवै! ३२

इति ज्ञानिको अंग संपूर्ण. ३०

अथ निःसंशय ज्ञानिको अंग. ३१

मनहर छंद.

भावे देह छूटि जाहु, काशीमांहि गंगातट,
भावे देह छूटि जाहु, क्षेत्र मघहरमें;

ભાવૈ દેહુ છુટિ જાહુ, વિપ્રકે સદન મધ્ય;
ભાવૈ દેહુ છૂટિ જાહુ સ્વપચકે ઘરમેં
ભાવૈ દેહ છૂટિ દેશ, આરય અનારયમેં;
ભાવૈ દેહ છૂટિ જાહુ. વનમેં નગરમેં
સુંદર જ્ઞાનીકે કછુ સંશય રહત નાંહિ,
સ્વરગ નરક સબ, ભાગાં ગયોં ભરમેં. ૧
ભાવૈ દેહુ છુટિ જાહુ, આજહિ પલકમાંહિ;
ભાવૈ દેહુ રહુ ચિર—કાલ યુગ અંત જુ
ભાવૈ દેહુ છુટિ જાહુ, ગ્રીષમ પાવસ ઋતુ,
શરદ શિશિર શીત છૂટત વસંત જુ;
ભાવૈ દક્ષણાયનહુ. ભાવૈ ઉતરાયણહુ;
ભાવૈ દેહુ સર્પ સિંહુ. વીજળી હનંત જુ;
સુંદર કહુત એક આતમા અખંડ જાનિ;
યાહિ ભાંતિ નરસંસે, ભયે સબ સંત જુ. ૨

इंदव छंद.

કૈ યહુ દેહુ ગિરો વન પર્વત, કૈ યહુ દેહુ નદીહિ બહો જુ;
કૈ યહુ દેહુ ધરો ધરતી મહિ. કૈ યહ દેહુ કૃશાન દહો જુ;
કૈ યહ દેહુ નિરાદર નિંદહુ, કૈ યહુ દેહુ સરાહુ કહો જુ;
સુંદર સંશય દુર ભયો-સબ, કૈ યહુ દેહુ ચલો કિ રહો જુ ૩
કૈ યહ દેહુ સદા સુખ સંપતિ, કૈ યહ દેહ વિપતિ પરો જુ;
કૈ યહુ દેહુ નિરોગ રહો નિત, કૈ યહુ દેહુહિ રોગ ચરો જુ;
કૈ યહુ દેહુ હુતાસન પૈઠહુ, કૈ યહુ દેહુ હિમાર ગરો જુ;
સુંદર સંશય દુર ભયો સબ, કૈ યહુ દેહુ જિવો કિ મરો જુ;૪

ઇતિ નિંસંશય જ્ઞાનીકો અંગ સંપૂર્ણ ૩૧

अथः प्रेमज्ञानको अंग ३२

इंदव छंद.

પ્રીતિકિ રીતિ કછુ નહિરાખત, જાત ન પાત નહિ કુલ ગારો;
પ્રેમકુ નેમ કહું નહિ દિસત, લાજ ન કાન લગયો સબ ખારો;
લીન ભયો હરિસુ અભિઅંતર આઠહુ જામ રહીં મતવારો;
સુંદર કોઉક જાનિ શકે યહુ, ગોકુળગાવકો પૈંડોહિ ન્યારો, ૧

જ્ઞાન દિયો ગુરૂ દેવ કૃપા કરિ દૂરિ કિયો ભ્રમ ખોલિ કિવારો;
ઔાર ક્રિયા કહિ કૌન કરૈ અબ ચિત લગ્યો પરબ્રહ્મ પિયારો;
પાવ વિના ચલવો કિહિ ઠૌરહુ પંગુ ભયો મન મિત હમારો;
સુંદર કોઉક જાનિ શકે યહ, ગોકુળ ગાંવકો વેડોહિ ન્યારો ૨
એક અખંડિત જયુ નભ વ્યાપક, બાહિર ભીતર હૈ ઇક સારો
દૃષ્ટિ ન મુષ્ટિ ન રૂપન રેષ ન શ્વેત ન પીત ન રકત ન કારો;
ચક્રિત હોઇ રહે અનુભો બિન જોં લગિ નાહિન જ્ઞાન ઉજારો
સુંદર કોઉક જાનિ શકે યહ ગોકુળ ગાંવકો પૈડોહિ ન્યારો. ૩
દ્વંદ્વ વિનાં વિચરૈ વસુધાપર જા ઘટ આતમ જ્ઞાન અપારોં;
કામ ન ક્રોધ ન લોભ મોહ. ન રાગ ન દ્વેષ ન મારૂ ન થારો
યોગ ન ભોગ ન ત્યાગ ન સંગ્રહ દેહ દશા ન ઢંકયો ન ઉઘારો
સુંદર કોઉક જાનિ શકે યહ, ગોકુલ ગાંવકો પૈડોહિ ન્યારો ૪
લક્ષ અલક્ષ અદક્ષ ન દક્ષ ન પક્ષ અપક્ષ ન તુલ ન ભારો.
ઝૂઠ ન સાચ અવાચ્ય ન વાચ ન, કંચન કાચ ન દીન ઉદારો;
જાન અજાન ન માન અમાન ન સાન ગુમાન ન જીત ન હારો
સુંદર કોઉક જાનિ શકે યહ ગોકુળ ગાંવકો પૈડોહિ ન્યારો. ૫
ઇતિ પ્રેમજ્ઞાનીકો અંગ સંપૂર્ણ, ૩૨

अथ आत्म अनुभवको अंग. ३३

इंद्रव छंद

હૈ દિલમે દિલદાર સહી અ,-ખિયાં ઉલટિ કરિ તાંહિ ચિતૈયે;
આબમે ખાકમે બાદમે આતસ. જાનમે સુંદર જાનિ જનૈયે,
નૂરમે નૂર હૈ તેજમે તેજહિ; જયોતિમે જયોતિ મિલે મિલિ જૈયે;
કયા કહિયે કહતે ન બનૈ કછુ, જો કહિયે કહતેહિ લજૈયે. ૧
જો કહુ હૈ સબમે યહ એક તુ, સો કહે કૈસુ હૈ આંખિ દિખૈયે;
જો કહું રૂપ ન રેષ દિસૈ કછુ. તો સબ જુઠકિ માનિહિ કૈયે;
જો કહું સુંદર નૈનનિ માંઝ તુ. નૈન રૂ બૈન ગયે પુનિ હૈયે;
કયા કહિયે કહતે ન બનૈ કછુ, જો કહિયે કહતેહિ લજૈયે. ૨
હોત વિનોદ જીતો અભિ અંતર, સો સુખ આપમે આપહિ પૈયે;
બાહિરકું ઉમગ્યો પુનિ આવત, કંઠતે સુંદર ફેર પઠૈયે;
સ્વાદ નિબેર નિબેરયો ન જાત સુ, માનહુ ગૂંગ ગુડ નિત ખૈયે;

કયા કહિયે કહતે ન બન કછુ, જો કહિયે કહુતેહિ લજૈયે. ૩

વ્યોમ અનંત અખંડિત, આદિ ન અંત સુ મધ્ય કહાં હૈ!
કો પરમાન કરૈ પરિપૂરણ, દ્વૈત અદ્વૈત કછુ ન જહાં હૈ;
કારણ કારજ ભેદ નહી કછુ, આપમે આપહી આપ તહાં હૈ;
સુંદર દીસત સૂંદરમાંહિ સુ, સુંદરતા કહિ કૌન ઉહાં હૈ! ૪

प्रश्नोत्तर.

એકકિ દોઈ? ન એક ન દોઈ ઉ,-હી કિ ઇહી? ન ઊહી ન ઇહી હૈ;
શૂન્યકિ સ્થુલ? ન શૂન્ય ન સ્થુલ જિ;-હી કિતિહિ? ન જિહીન તિહીહૈ;
મૂલ કિ ડાલ? ન મૂલ ન ડાલ, બ-હીકિ મહી? ન બહી ન મહી હૈ;
જીવ કિ બ્રહ્મ? ન જીવ ન બ્રહ્મ;તુ હૈ કિ નહિ? કછુ હૈ ન નહી હૈ૫

पूर्ववत्.

એક કહું તુ અને કસુ દીસત, એક અનેક નહિ કછુ એસો;
આદિ કહું તહાં અંતહુ આવત, આદિ ન અંત ન મધ્ય સૂ કૈસો;
ગોપ્ય કહું તુ અગોપ્ય કહાં યહ, ગોપ્ય અગોપ્ય ન ઉભો ન બૈસો;
જોઈ કહુ સોઇ હૈ નહિ સુંદર, હૈ તુ સહી પરિ જૈસેકો તૈસો. ૬

मनहर छंद.

એકકો કહૈ જુ કહું, એકહી પ્રકાશત હૈ,
દોઊહી કહૈ જુ કોઉ દુસરોહુ દેખિયે;
અનેક કહૈ જુ કોઉ, અનેક અભાસે તાંહિ,
જાકે જૈસો ભાવ તૈસો, તાકુંહી વિશેખિયે;
વચન વિલાસ કોઊ, કૈસોહી બખાનિ કહે !
વ્યોમમાંહિ ચિત્ર કહો, કૈસે કરિ લેખિયે!
અનુભવ કિયે એક, દોઊ ન અનેક કછુ,
સુંદર કહત જ્યું હૈ, ત્યું હૈ, તાહિ પેખિયે. ૭
વચનહી વેદ વિધિ, વચનહી શાસ્ત્ર પુનિ,
વચન સમૃતિ અરૂ, વચન પુરાન જુ;
વચનહી ઔર ગ્રંથ, વચનહી વ્યાકરણ,
વચનહી કાવ્ય છંદ, નાટક બખાન જુ.
વચનહી સંસકૃત, વચનહી પરાકૃત;
વચનહી ભાષા સબ, જગતમે જાનજુ;

વચનકે પરે હૈ સો, વચનમે આવૈ નહી,
સુંદર કહત વહી, અનુભૌ પ્રમાન જુ.
ઇંદ્રિ નહી જાનિ શકે, અલ્પ જ્ઞાન ઇંદ્રિનકો, ૮
પ્રાણહુ ન જાનિ શકે, શ્વાસ આવૈ જાઈ હૈ;
મનહુ ન જાનિ શકે. સંકલ્પ વિકલ્પ કરે,
બુદ્ધિહુ ન જાનિ શકે, સુન્યો સબ તાઈ હૈ;
ચિત્ત અહંકાર પુનિ, એકહુ ન જાનિ શકે,
શબ્દહુ ન જાનિ શકે. અનુમાન પાઇ હૈ;
સુંદર કહત તાંહિ. કોઉ નહી જાનિ શકે,
દીના કરિ દેખિયે સો, ઐસી નહિ લાઇ હૈ. ૯

इंदव छंद.

શ્રોત્ર ન જાનત ચક્ષુ ન જાનત, જાનત નાંહિ જુ સુંગત ઘ્રાનૈ;
જાનિ સપર્સૈ ત્વચા ન શકે પુનિ, જાનત નાહિ જુ જીભ બખાનૈ;
મંન ન જાનત બુદ્ધિ ન જાનત, ચિત્ત અહંકાર કયુ પહિચાનૈ!
સુંદર શબ્દહુ જાનિ શકે નહિ, આતમ આપકુ આપહિ જાનૈ. ૧૦
સૂરકે તેજતેં સૂરજ દીસત, ચંદ્રકે તેજતેં ચંદ્ર ઉજાસૈ;
તારેકે તેજતેં તારેહુ દીસત, વીજુલ તેજતેં વીજ ચકાસૈ;
દીપકે તેજતેં દીપક દીસત, હીરેકે તેજતેં હીરેહિ ભાસૈ;
તૈસેહિ સુંદર આતમ જાનહુ. આપકે જ્ઞાનતે આપ પ્રકાસૈં ૧૧
કોઉ કહૈ યહ સૃષ્ટિ સ્વભાવતેં, કોઊ કહૈ યહ કર્મતેં સૃષ્ટિ;
કોઉ કહે યહ કાલ ઉપાવત, કોઉ કહે યહ ઇશ્વર-તિષ્ટ;
કોઉ કહે યહ ઐસિહિ હોવત કયુંકરિ માનિય બાત અનિષ્ટી!
સુંદર એકકિયે અનુભૌબિનુ, જાનિ શકે નહિ બાઝહિ દ્રષ્ટિ
કોઉ તો મોક્ષ આકાશ બતાવત, કોઉ તો મોક્ષ પતાલકે માહિ;
કોઉ તો મોક્ષ કહૈ પૃથ્વિપર. કોઉ કહે [illegible] કહાંહી;
કોઉ બતાવત મોક્ષ શિલાપર. કોઉ [illegible] પરછાંહી;
સુંદર આતમકે અનુભૌં બિન. ઔર કહું કોઈ [illegible]. ૧૩
મૂઍતેં મોક્ષ કહૈ સબ [illegible]. મૂઍતે [illegible] કહૈ [illegible] જૈના;
મૂઅતેં મોક્ષ કહૈં ઋષિ તાપસ, મૂએ તેં મોક્ષ કહૈ [illegible] સેના;
મૂઍતેં મોક્ષ મલેછ કહૈં પુનિ, ધોખેહિ દે દે [illegible] લેના;
સુંદર આતમકો અનુભૌ સોઇ. જીવત મોક્ષ સદા સુખ [illegible]. ૧૪

मनहर छंद.

કોઉ તો કહત બ્રહ્મ, નાભિકે કમલ મધ્ય,

કોઉતો કહત બ્રહ્મ હૃદેમે પ્રકાશ હૈ;
કોઉ તો કહત કંઠ, નાસિકાકે અગ્ર ભાગ,
કોઉ તો કહત બ્રહ્મ, ભ્રકુટિમે વાસ હૈ;
કોઊ તો કહત બ્રહ્મ, દશમેં દુવાર બીચ,
કોઉ તો કહે ભ્રમર—ગુફામે નિવાસ હૈ;
પિંડમ બ્રહ્માંડમે નિરંતર વિરાજે બ્રહ્મ,
સુંદર અખંડ જૈસે, વ્યાપક આકાશ હૈ. ૧૫

પાંવ જીન ગ્રહ્યા સો તો, કહત હૈ ઉખરસો;
પુચ્છ જિન ગ્રહ્યો તિન, લાવસો સુનાયો હૈ;
સુંઢ જિન ગ્રહી તિન, ડગલેકી બાંહ કહી,
દંત જિન ગ્રહ્યા તિન, મૂસર દિખાયો હૈ;
કાન જિન ગ્રહ્યો તિન, સુપસો બનાય કહ્યો,
પીઠ જિન ગ્રહી તિન, બિટેરા બતાયો હૈ;
જૈસો હૈ તસાહી તાંહી, સુંદર સુઅક્ષા જાને,
આંધરેન હાથી દેખિ, ઝગરો મચાયો હૈ. ૧૬

ન્યાયશાસ્ત્ર કહત હૈ. પ્રગટ ઈશ્વર વાદ,
મીમાંશાકી શાસ્ત્રમાંહિ. કર્મ વાદ કહ્યો હૈ;
વૈશેષિક શાસ્ત્ર પુનિ. કાનવાદી હૈ પ્રસિદ્ધ.
પાંતંજલિ શાસ્ત્રમાંહી, યોગવાદ લહ્યા હૈ;
સાંખ્ય શાસ્ત્રમાંહિ પુનિ, પ્રકૃતિ પુરૂષ વાદ;
વેદાંત જુ શાસ્ત્ર તિન, બ્રહ્મ વાદ ગ્રહ્યો હૈ;
સુંદર કહત ષટ— શાસ્ત્ર માંહિ ભયો વાદ,
જાકે અનુભવ જ્ઞાન, વાદમેં ન બહ્યા હૈ. ૧૭

"પ્રજ્ઞાનમાનંદ બ્રહ્મ." ઐસે રૂગવેદ કહૈ,
"અહં બ્રહ્મ અસ્મિ" જાનો. યજુર્વેદ યું કહૈ;
"તત્વમસિ" ઇતિ સામવેદ યું બખાનત હૈ;
"અયં આત્મા બ્રહ્મ" કહિ. અથર્વણ યું લહૈ;
એક એક વચનમે, તીન પદ હૈ પ્રસિધ,
તિનકો વિચાર કરિ, અર્થ તત્વકું ગ્રહૈ,
ચારિ વેદ ભિન્ન ભિન્ન. સબકો સિધાંત એક,
સુંદર સમુઝિ કરિ, ચુપ ચાપ વ્હૈ રહૈ. ૧૮

ઇંદ્રિનકે ભોગ જબ, ચાહે તબ આશ રહૈ,

નાશવંત તાતે તુછાનંદ યું સુનાયો હૈ;
દેવલોક ઈંદ્રલોક, બ્રહ્મ લોક શીવ લોક,
વૈકુંઠકે સુખલો ગણિતાનંદ ગાયો હૈ;
અક્ષય અખંડ એક,—રસ પરિપૂરણ હૈ;
તાહિતે પુરણાનંદ અનુભોતે પાયો હૈ,
યાહિક અંતરભુત, આનંદ જાહાલો ઔર,
સુંદર સમુદ્રમાંહિ, સર્વ આયો હૈ. ૧૯
એક તો માયા–વિલાસ જગત પ્રપંચ યાહુ,
ચરિ ખાનિ ભેદ પાય દ્વૈત ભાસિ રહ્યો હૈ;
દુસરો વિરો—વિલાસે ઈંદ્રિનકે વિષ્ઇ પંચ,
શબ્દ સપરસ રૂપ. રસ ગંધ રહ્યો હૈ;
તીસરો વાકય-વિલાસ સો તો સબ વેદમાંહિ;
વરણિકે જાહાં લગિ વચન તે કહ્યો હૈ,
ચોથો બ્રહ્મકો વિલાસ. તિહુંકો અભાવ જહાં;
સુંદર કહત યહ, અનુભો તે લહયો હૈ; ૨૦
જીવતહી દેવલોક, જીવતહી ઈંદ્રલોક,
જીવતહી જન તપ, સત્ય લોક આયો હૈ;
જીવતહી વિધિલોક જીવતહી શીવ લોક;
જીવત વૈકુંઠ લોક, જો અકુંઠ ગાયો હૈ;
જીવતહી મોક્ષશિલા, જીવતહી બહેસ્તમાંહિ;
જીવતહી નિકટ પરમ પદ પાયો હૈ;
આતમાકો અનુભવ જનકું જીવત ભયો;
સુંદર કહત તીન સંશય મિટાયો હૈ; ૨૧
ક્ષિતિ ભ્રમ જલ ભ્રમ, પાત્રક પવન ભ્રમ;
વ્યોમ ભ્રમ તિનકો શરીર ભ્રમ માનિયે;
ઈંદ્રય દશાહુ ભ્રમ, અતકરણ ભ્રમ;
તિનહીંકે દેવતાસો, ભ્રમતે બખાનિયે;
સત્વ રજ તમ ભ્રમ, પુનિ અહંકાર ભ્રમ;
મહતત્વ પ્રકૃતિ પુરૂષ ભ્રમ માનિયે;
જોઈ કછુ કહિયે સો સુંદર સકલ ભ્રમ;
અનુભવ કિયે એક આતમાહિ જાનિયે;
ભુમિહુ વીલીન, અપહુ વિલીન હોઇ;

મજહુ વિલી હોઈ, વાયું જો વહતુ હૈ;
વ્યોમહુ વિલીનહોઈ, ત્રિગુણ વિલીન હોઈ;
શબ્દહૂ વિલીન હોઈ, અહંજો કહતુ હૈ;
મહતત્વ વિલીન હોઈ, પ્રકૃતિ વિલીન હોઈ;
પુરૂષ વિલીન હોઈ, દેહ જો ગહતુ હૈ;
સુંદર સકલ લોક, કહીંયે સો લીન હોઇ;
આતમાકે અનુભવ, આતમા રહતુ હૈ. ૨૩
માયાકી અપેક્ષા બ્રહ્મ, રાત્રિકી અપેક્ષા દિન;
જડકી અપેક્ષા કરિ, ચેતન બખાનિયે;
અજ્ઞાન અપેક્ષા જ્ઞાન, બંધકી અપેક્ષા મોક્ષ;
દ્વૈતકી અપેક્ષા સો તો, અદ્વૈત પ્રમાનિયે;
દુઃખકી અપેક્ષા સુખ, પાપકી અપેક્ષા પુણ્;
જૂઠકી અપેક્ષા તાંહિ, સત્ય કરિ માનિયે;
સુંદર સકલ યહ, વચન વિલાસ ભ્રમ;
વચન રહિત અવચન સોઈ જાનિયે. ૨૪
આતમા કહત ગુરૂ, શુદ્ધ નિરબંધ નિત;
સત્ય કરિ માનૈ સો તૈ, શબ્દહૂ પ્રમાન હૈ;
જૈસે વ્યોમ વ્યાપક અખંડ, પરિપુરણ હૈ;
વ્યોમ ઉપમાતેં ઉપમાન સો પ્રમાન હૈ;
જાકી સત્તા પાઇ સબ, ઇંદ્રિય ચેતન હોઈ;
યાહિ અનુમાન અનુમાન હૂ પ્રમાન હૈ;
અનુભવ જાનૈ તબ, સકલ સંદેહ મિટૈ;
સુંદર કહત યહ, પ્રત્યક્ષ પ્રમાન હૈ. ૨૫
એક ઘર દોય ઘર, તીન ઘર ચાર ઘર,
પંચ ઘર તજૈ તબ છઠો ઘર પાઇયે;
એક એક ઘરકે આધાર એક એક ઘર,
એક ઘર નિરાધાર, આપહીં દેખાઇયે;
સો તો ઘર સાક્ષી રૂપ, ઘર ઘરમેં અનુપ,
તાહુ ઘર મધ્ય કોઉ, દિન ઠહરાઈયે;
તાકે પરે સાક્ષી ન અસાક્ષી ન સુંદર કછુ,
વચનં અતીત કહું, આઇ હૈ ન જાઇયે. ૨૬
એક તો શ્રવણ જ્ઞાન, પાવક જ્યું દેખીયત,

માયા જલ પરસત, ભેગી ખુઝી જાત હૈ;
એક હૈ મનન જ્ઞાન, વિજુલી જ્યું ઘન મધ્ય;
માયા જલ બરષત, તામે ન બુઝાત હૈ;
એક નિદિધ્યાસ જ્ઞાન; બડવા અનલ જૈસે,
પ્રગટ સમુદ્રમાંહિ, માયા જલ ખાત હૈ;
અનુભૌ સાક્ષાત જ્ઞાન, પ્રલયકી અગ્નિ સમ,
સુંદર કહત દ્વૈત, પ્રપંચ વિલાત હૈ. ૨૭

ભોજનકી બાત સુનિ, મનમે મુદિત ભયો,
મુખમે ન પરૈ જૌલૌં, મેલિયે ન ગ્રાસ હૈ;
સકલ સામગ્રી આનિ, પાકકું કરન લાગો,
મનન કરત કબ, જીમહું યે આસ હૈ;
પાક જબ ભયો તબ, ભોજન કરન બૈઠો,
મુખમે મેલત જાઇ, યહૈ નિદિધ્યાસ હૈ;
ભોજન પૂરણ કરિ, તૃપ્ત ભયો હૈ જબ,
સુંદર સાક્ષાતકાર, અનુભૌ પ્રકાશ હૈ. ૨૮

શ્રવન કરત જબ, સબસુ ઉદાસ હોઈ,
ચિત્ત એકાગ્રહુ આનિ, ગુરૂમુખ સુનિયે;
બૈઠકે એકાંત ઠાર, અંતહકરણમાંહિ;
મનન કરત ફેર, ઉહૈ જ્ઞાન ગુનિયે;
બ્રહ્મ અપરોક્ષ જાનિ, કહ્યા હૈ અહં બ્રહ્મ,"
સોહં સોહં હોઇ સદ, નિદિધ્યાસ ધુનિયે;
સુંદર સાક્ષાતકાર કીટહીતેં હોઇ ભ્રંગ,
યહ અનુભવ યહ સ્વસ્વરૂપ ભનિયે.

જબહી જીજ્ઞાસા હોઇ, ચિત્ત એક ઠોર આનિ,
મૃગ જ્યું, સુનત નાદ, શ્રવણ સો કહિયે;
જૈસે સ્વાંત બુંદહુકું, ચાત્રક રટત પુનિ,
ઐસેહી મનન કરૈ, કબ બુંદ લહિયે;
રાત્રિમેં ચકોર જૈસે, ચંદ્રમાકો ધરૈ ધ્યાન,
ઐસે જાનિ નિદિધ્યાસ, દૃઢ કરિ ગ્રહિયે;
યહૈ અનુભવ યહૈ; કહિયે સાક્ષાતકાર,
સુંદર પારેતેં ગલિ, પાનિ હોઈ રહિયે, ૩૦

કાહકું પૂછત રંક, ધન કૈસે પાઈયત !

કાન દેકે સુનત શ્રવણ સોઈ જાનિયે;
ઉન કહુયો ધન ઠામ, દેખ્યો હૈ ફલાની ઠાર;
મનન કરત ભયો, કબ ઘર આનિયે ?
ફેરિ જબ કહુયો ધન, ધડયો તેરે ઘરમાંહિ;
ખોદન લગ્યો હૈ જબ, નિદિધ્યાસ ઠાનિયે;
ધન નિકસ્યો હૈ જબ, દારિદ્ર ગનો હૈ તબ;
સુંદર સાક્ષાતકાર, તૃપતિ બખાનિયે. ૩૧

ચકમક ઠોકેતે ચમતકાર હોત કછુ,
ઐસેહી શ્રવણ જ્ઞાન, તબહી લૌં જાનિયે;
કફુમાંહિ લાગ જબ, પ્રગટે પાવક જ્ઞાન;
સિલગન જાઇ વહુ, મનન બખાનિયે;
વર્ધમાન ભયે કાઠ કર્મનકું જરાવત;
યહા નિદિધ્યાસ જ્ઞાન, પ્રથનમે ગાનિયે;
સકલ પ્રપંચ યહુ, અગ્નિકે સમાઈ જાત,
સુંદર કહત યહુ અનુભૌ પ્રમાનિએ; ૩૨

ઇતિ આત્મ અનુભવકો અંગ સંપૂર્ણ. ૩૩

अथ आश्चर्यका अंग ३४

मनहर छंद.

વેદકો વિચાર સોઈ, સુનિકે શાંતન મુખ;
આપહુ વિચાર કરિ, સોઈ ધારિયતુ હૈ;
યોગકી યુગતી જાનિ, જગતે ઉદાસ હોઈ;
સૂન્યમે સમાધિ લાઈ, ગન મારિયતુ હૈ;
ઐસે કરત કરત કેતે દિન બીતે,
સુંદર કહુત અજહું વિચારિયતુ હૈ;
કારોહી ન પીરો ન તો, તાતોહી ન સીરો કછુ;
હાથ ન પરત તાતે, હાથ ઝારિયતુ હૈ. ૧

મનકો અગમ અતિ, વચન થકિત હોત;
બુદ્ધિહુ વિચાર કરી, બહુ ખંડિયતુ હૈ;
શ્રવણ ન સુનૈ તાંહિ, નેનહુ ન દેખે કછુ;
રસનાકો રસ સબ, રસ છાંડિયતુ હૈ;

ત્વક્કો સપર્શ નાહી, ધ્રાણકો ન વિષે હોઈ;
પગનહુ કરિ જિત, તિત હિંડોયતુ હૈ;
સુંદર કહત અતિ, સૂક્ષમ સ્વરૂપ કછુ;
હાથ ન પરત તાતે, હાથ મિંડોયતું હૈ; ૨
ગુફાકું સંવારત હૈ, આસનહુ મારિકરિ;
પ્રાણહૂકું ધારી ધારણા કસોટિયતુ હૈ;
ઈંદ્રિનકું ઘેરિ કરિ મનહુકું ફેરિ પુનિ;
ત્રિકુટીમે હેરિ હેરિ, હિયો ચોટિયતુ હૈ;
સબ છાટિકાય પુનિ, શૂન્યમે સમાય તહાં;
સમાધિ લગાય કરિ, આંખ મિટિયતુ હૈ:
સૂંદર કહુત હમ ઔરહુ કિયે ઉપાય;
હાથ ન પરત તાતેં, હાથ છોટિયતુ હૈ. ૩
બોલિહી ન મોન ધરે બેઠે હૈન ગોન કરે,
જાગેહી ન સોવે ન તો, દૂર હૈ ન નીરો હૈ;
આવેહી ન જાત ન તો થિર અકુલાત પુનિ;
ભૂખોહી ન ખાત કછુ, તાતોહિ ન સીરો હૈ;
લેત હૈ ન દેત કછુ, હેત ન કુહેત પુનિ;
સ્યામહી ન સ્વેત અરૂ, રાતો હૈ ન પીરો હૈ,
બ ન મોટો કછુ, લાંબોહી ન છોટો તાતે,
સુંદર કહત કછુ, કાચહી ન હીરો હૈ. ૪
ભૂમિહી ન આપ ન તો, તેજહી ન તાપ ન તો;
વાયુહિ ન વ્યોમ ન તો, પંચકો પસારો હૈ;
હાથહી ન પાવ ન તો, નૈન બૈન ભાવ ન તો;
રંકહી ન રાવ ન તો, વૃદ્ધહી ન બારો હૈ;
પિંડહી ન પ્રાણ ન તો, જ્ઞાન ન અજ્ઞાન ન તો;
બંધ નિરવાન ન તો, હરવો ન ભારો હૈ;
દ્વૈત ન અદ્વૈત ન તો, મીત ન અમીત ત તો;
સુંદર કહ્યો ન જાઈ, મિલ્યોહી ન ન્યારો હૈ. ૫

इंदव छंद.

પાપ ન પુન્ય સ્થુલ ન શન્વ ન, બોલે ન મોન નસોવે ન જાગે;
એક ન દોઈ ન પુર્વ ન જોઈ કહે કહા કોઇ ન પીછે ન આગે
વૃદ્ધ ન બાલન કર્મ ન કાલન, ન્હસ્વ વિશાલ નજુઝે ન ભાગે;

બંધ ન મોક્ષ અમોક્ષ ન મોક્ષ ન, સુંદર હૈ ન અસુંદર લાગૈ. ૬
તત્વ અતત્વ કહ્યો નહિ જાત જુ શુન્ય અશૂન્યઉરે ન પરેહૈ:
જ્યોતિ અજ્યોતિ ન જાનિ શકૈ કોઉ આદિ ન અંત જીવૈ ન મરૈહૈ
રૂપ અરૂપ કછુ નહિ દીસત, ભેદ અભેદ કરૈ ન હરૈ હૈ;
શુદ્ધ અશુદ્ધ કહૈ પુનિ કૌન જુ સુંદર બોલૈ ન મોન ધરૈ હૈ. ૭
ખોજત ખોજત ખોજી ગયે પુનિ, ખોજત હૈં અરૂ ખોજહિ આને
ગાવત ગાવત ગાઇ રહે સબ, ગાવત હૈ પુનિ ગાઇહિ ગાને
દેખત દેખત દેખિ થકે સબ, દીસે નહી કછુ ઠૌર ઠિકાને;
બૂઝત બૂઝત બૂઝિકે સુંદર, હેરત હેરત હેરહિ રાને. ૮
પિંડમે હૈ પરિ પિંડ મિલે નહિ, પિંડ પરે પુનિ ત્યુંહી રહાવૈ;
શ્રોત્રમે હૈ પરિ શ્રોત્ર સુનૈ નહિ, દ્રષ્ટિમે હૈ પરિ દ્રષ્ટ ન આવૈ;
બુદ્ધિમે હૈ પરિ બુદ્ધિ ન જાનત, ચિત્તમે હૈ પરિ ચિત્ત ન પાવૈ
શબ્દમે હૈ પરિ શબ્દ થકયો કવિ, શબ્દહુ સૂંદર દૂર બતાવૈ. ૯
એકહિ બ્રહ્મ રહ્યો ભરપૂર તુ દુસર કૌન બતાવન હારો?
જો કોઉ જીવ કરૈ પરમાન તુ જીવ કહા કછુ બ્રહ્મતેં ન્યારો!
જો કહિ જીવ ભયો જગદીશતેં, તૌ રવિમાંહિ કહાંકો અંધારો
સુંદર મૌન ગહિ યહુ જાનિકે કૌનહુ ભાંતિ ન હૈ નિરધારો? ૧૦
ભૂમિહુ તૈસેહિ આપહુ તૈસહિ, તૈસેહિ તેજ રૂ તૈસેહિ પૌના;
વ્યોમહુ તૈસેહિ આહિ અખંડિત, તૈસેહિ બ્રહ્મ રહ્યો ભરિ ભૌન;
દેહ સંયોગ વિયોગ ભયો તબ, આયો સો કૌન ગયો તો હિ કૌના
જો કહિયે કહતે ન બનૈ કછુ, સુંદર જાનિ ગહિ મુખ મૌના
જો હમ ખોજ કરૈ અભિઅંતર, સો વહુ ખોજ ઉરેહિ બિલાવૈ;
જો હમ બાહિરકું ઉઠિ દૌરત, તો કયુ બાહિર હાથ ન આવૈ;
જો હમ કાહુકુ પૂછત હૈં પુનિ, સોહિ અગાધ અગાધ બતાવૈ;
તાહિતેં કોઉ ન જાનિ શકૈ તિહિ, સુંદર કૌનસિ ઠૌર રહાવૈ. ૧૨
નૈન ન બૈન ન ચૈન ન આસ ન, વાસ ન ખાસ ન પ્યાસ ન યાતે
શીત ન ઘામ ન ઠૌર ન ઠામ ન, પુર્ષ ન બામ ન માત ન તાતે;
રૂપ ન રેશ ન શેષ અગુષ ન શ્વેત ન પીત ન સ્વામ ન રાતે;
સુંદર મૌન ગહિ સિદ્ધ સાધક, કૌન કહૈ ઉસકી મુખ બાતે! ૧૩
વેદ થકે નહિ તંત્ર થકે કહિ, ગ્રંથ થકે નિશિ વાસર ગાતે:
શેષ થકે શિવ ઈંદ્ર થકે પુનિ, ખોજ કિયો બહુ બાંતિ વિધાતે;
પીર થકે પુનિ મીર થકે પુનિ, ધીર થકે બહુ બોલિ ગિરાતે;

સુંદર મૌન ગહિ સિદ્ધ સાધક. કૌન કહૈ ઉસકી મુખ બાતે!૧૪
યોગી થકે કહિ જૈન થકે, રૂષિતાપસ થાકિ રહે કુલ બાતે;
ન્યાસિ થકે વનવાસિ થકે જુ, ઉદાસિ થકે બહુ ફેર ફિરાતે;
શેખહુ શાલિક ઓરહુ લાઇક, થાકિ રહે મનમેં ચુસકાતે;
સુંદર મૌન ગહિ સિદ્ધ સાધક, કૌન કહૈ ઉસકી મુખ બાતે! ૧૫

ઇતિ આશ્ચર્યકો અંગ સંપુર્ણ. ૩૪

इति श्री सुंदर विलास.

સંપૂર્ણ.